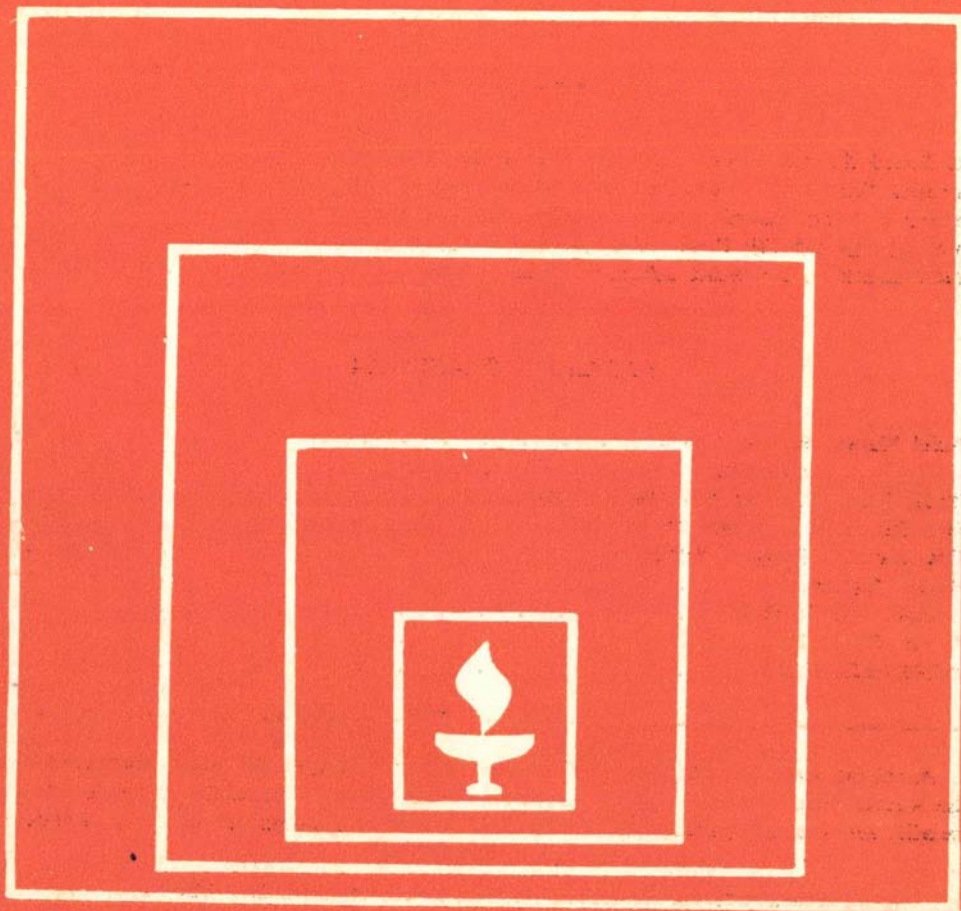

Kide
KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

95. ÉVFOLYAM ● 1989

1

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

95. évfolyam • 1989 • 1. szám
KOLOZSVÁR-NAPOCA
XCV. CLUJ-NAPOCA • 1989/1

TARTALOM

Dr. Kovács Lajos: Újévi pásztorlevél	1
Évfordulók üzenete	3

TANULMÁNYOK

Dr. Szabó Árpád: Hogyan prédikáljunk a ma emberének	4
Benedek Sándor: A lelkes hitvestársának szerepe a gyülekezet életében	15
Arthur J. Long: Joseph Esilin Carpenter élete és munkássága	18
Gaal György (közlő): Kelemen Lajos önéletrajzi feljegyzései. 3. rész.	27
Zsakó Erzsébet: Dr. Mikó Lőrincné Zsakó Aranka, 1889—1968	41

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Kedei Mózés: Boldog újévet!	49
Hazahívó, új életre szólító álmok	51
Török Áron: Törekedjünk tökéletességre	53
Pálfi Dénes: Igaz megbocsátás	57
Kiss Károly: Hogyan építsünk?	59
Bibliai fogalmak	61
Eszmék, gondolatok	62
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	64
KÖNYVSZEMLE	67

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János
(felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztő), Andrásfi
György és Mikó Lőrinc.

Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9. Telefon: 1 52 71
Postacím: 3400 Cluj-Napoca, Bulevardul Lenin nr. 9.

Cross, Tony lemondása a Manchester Colloge igazgatói tisztségéről egyházi Képviselő Tanács	59
Egyházi névtár	271
Egyházköri közgyűlések	196
Emerson R. W. híres harvardi egyetemem tartott előadásának 150. évfordulója	192
Fekete Levente gyak. segédlelkészi kinevezése Sepsiköröspatakra	274
Fóris Zoltán gyak. segédlelkészi kinevezése Marosvásárhelyre	273
Hitelesítő istentiszteletek	58
Husztai János a magyarországi Unitárius Egyház új püspöke	275
Kiss Akos lelkész áthelyezése a recsenyédi egyházközségbe	194
Kiss Akos beiktatása a recsenyédi egyházközségbe	274
Kiss Jenőné Ungváry Enikő fogarasi énekvezér nyugdíjazása	194
Kovács Lajos dr.: Újévi fogadása látogatása a nyugat-berlini, hamburgi, lübecki és kieli egyházközségekben és részvétele az IARF Tanácsának ülésén	58
Részvétele a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja gyűlésén	274
Kovács István lelkészképesítő vizsgát tett	275
Kovács István kinevezése Sepsiszentkirályra	273
Kozma Albert lelkészi kinevezése és beiktatója Bölönbe	131
Környezetvédelmi Világnap	132
Krikke, Sibbele dr. tanári kinevezése a groningeri teológiára	132
Lovan, Spencer dr. kinevezése a chicagói Meadville Lombard Intézet igazgatói tisztségébe	194
Lelkészi beiktatók	58, 131, 274
Lelkészi értekezletek, 57, 129, 193, 272	272
Lelkésznevelés	57, 130, 273
Lelkésztovábbképző tanfolyam	130
Long, Arthur igazgató nyugalomba vonulása	194
Magyarországi Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsa	275
Márkos Ervin lelkész kinevezése Oklándra és beiktatója	58
Nagy István énekvezérképesítő vizsgát tett	58
Nyitrai Levente székelyszentmihályi-bencédi lelkész lemondása	274
Nyugalomba vonulások	194, 273
Orosz Ortodox Egyház megalakulásának ezredik évfordulója	132
Oxfordi Manchester College új igazgatója	59
Ökumenikus találkozó Erfurtban	275
Pap László bágyoni lelkész beiktatója	274
Pálfi Dánielné Kereki Ildikó énekvezérképesítő vizsgát tett	58

Pályázathirdetés egyházi beszéd írására	59
Püspöki vizitáció	130, 193, 273
Sinichiro, Imaoka dr. a legidősebb unitárius lelkész halála	194
Szász Ferenc lelkész kinevezése Brassóba és beiktatója	195, 274
Személyi változások 58, 131, 193, 273	273
Székely István és Kovács Rozália irodagondozó nyugdíjazása	273
Unitárius Világszövetség (IARF) Tanácsának évi rendes gyűlése	59
Unitárius Világszövetség és a Valásfelekezetek világkongresszusa hollandi tagcsoportjának közös teológiai konferenciája	59
Világvallások lélekszáma	195
Zsigmond Ferencné Zágoni Éva irodagondozó alkalmazása	274
Zsinati Főtanács	271

KÖNYVSZEMLE

A bölcsesség útja. Ókori kínai gondolkodók írásaiból válogatott szemelvények	276
Ferencz Benjamin E.: Planethood. The Key to Your Survival and Prosperity. (Bolygónk. Kulcs életben maradáshoz és boldoguláshoz)	135
Prayers for Peace (Imádságok a békéért)	135
Leírtam életem. Népi önéletrészek, közlések: Pillich László és Vetési László	61
MacCormack Carol Pulley: The Experience of Wholeness. The Limits of Dualism) Az egész tapasztalata. A dualizmus határai)	134
Mircea Eliade: A szent és profán	60
Schulz, W. F.: Transforming Words. Six Essays on Preaching (A szavak átalakítása. Hat tanulmány a prédikálásról)	276
Schweitzer Albert: Mit kell cselekednünk?	135
Tiboldi István: Adomák és tanítómesék	203

HALOTTAINK

Barabás Miklós	132
Flekes Domokos dr.	59
Fazakas Ferenc id.	59
Fazakas Sándor	59
Ferencz József	195
Fóris Géza és Căstăian Felícia	133
Gálfi Elek dr.	133
Gálffy Mózes dr.	275
Komjátszegi Géza	132
Kozma Béláné Tézsla Aranka	133
Lőrinczi Lajos	59
Nagy Béla	133
Nagy Sándor	195
Péter Lajosné Barra Margit	275

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1988. évi [94. évfolyam] tartalomjegyzéke

SZERKESZTŐSÉGI CIKKEK

A függetlenség, győzelem és béke napja	65
A köztársaság napja	209
Történelmi évforduló	137
Újévi pástorlevél	1
Unnapi évforduló	3

ELŐADÁSOK, TANULMÁNYOK

Balázs Ferenc: A nyilvánvaló Isten	139
Balsiger, Max Ulrich: Dr. Schweitzer Albert misztlizmus	74
Binder Pál dr.: Andreas Thorwächter szász evangélikus lelkész unitárius tárgyú tanulmányai	170
Bodor András dr.: Modern utópiák és történetfilozófiák	143
Erdő János dr.: Schweitzer Albert etikájának alapelvei	67
Mikor halt meg Dávid Ferenc?	223
Farkas László: 200 éves a városfalvi unitárius templom	175
Gaal György dr.: Gyallay Pap Domokos író és nevelő az egyház szolgálatában	12
Kelemen Lajos: Önéletrajzi feljegyzései. I., II. rész	230
Kenworthy, Fred: Jézus	220
Kovács Lajos dr.: Az egyház szolgálatában (püspöki jelentés)	211
Molnár István dr.: Adalék a székelykeresztúri unitárius egyházközség történetéhez	24
Húsvéti zászlós hajnalozó-öntöző szokás Tordátfalván	92
Schweitzer Albert: Szemelvények munkáiból	83
Simén Domokos: Régi orgonák és énekkarok a volt kükiüllői egyházkörben	87
Szász Dénes dr.: A szülőföld szerelme	9
Török Aron: A jézusi életeszmény, mint vallásrökölési nevelésünk célja	5

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Benczö Dénes: Aranycsengő és fájdalom a beszéd	183
Ábrahám fiai	184
Bibliai fogalmak	54, 125, 188, 167
Bíró Lajos: A magvető	44
Bodor András dr.: Emlékezés Berde Mózesre	266

Eszmék — gondolatok	55, 126, 190, 269
Farkas László: Lelkiismeret	186
Gellérd Imre: Hirdetek nektek nagy örömet	258
Jakab Dénes: Múlt és jövő	38
Az önvizsgálat tükre	178
Isten és kenyér	181
Kedei Mózes: Eszmény és valóság	108
Mégis köszikla	111
Kovács Lajos dr.: A kösziklára épített ház	246
Kökösi Kálmán: Az élet csodás, szent, istenadta alkalom	41
Lőrinczy Géza: „A mi vitézkedésünk fegyverei nem testiek“	39
Nagy László: Ūtépítés lélektől-lélekig	265
Schweitzer Albert: Az élet tisztelete I., II.	100, 104
Szabó Árpád dr.: Szolgáló élet: hűség és felelősség	248
Szabó Zoltán: A bűn nélküli ember	114
Az evangélium nyelven	116
A karácsonyi öröm forrása	261
Vigyáznai a nyáj mellett	263
Szász Ferenc: „Az pedig az örök élet“	252
Megátkozott fügef	118
Megbocsátani vagy elbocsátani	50
Várakozás	256
Világosságra hozni az életet	122
Szén Sándor: Más is ember	47

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK

Albert Attila sepsiköröspataki lelkész nyugdíjazása	273
A Bad Boll-i teológiai konferencia	131
A „De falsa et vera unius Dei...“ című könyv kiadása	275
Az Angol Unitárius Egyház Fótanácsának ülése	132
Az Angol Unitárius Történelmi Társulat új elnöke: Jeremy Goring	194
Bartha Alpár lelkészsképesítő vizsgát tett	273
Bálint Imre lelkészsképesítő vizsgát tett	59
Bálint Imre lelkészi kinevezése Homoródszentpéterre	274
Benedek Jakab lelkészi kinevezése Csokfalvára	274
Bors Mihály síremléke a szindi temetőben	194

ÚJÉVI PÁSZTORLEVÉL

Szeretett Híveim, kedves Atyámfiak, Testvéreim!

Újesztendő reggelén, lelki arcunkkal a jövő felé fordulva, Pál apostolnak kedves munkatársához, Timoteushoz intézett első levele 6. részének 11—12. verséből idézem: „Te, oh Istennek embere... kövesd az igazságot, az istenfélelmet, a hitet, a szeretetet, a békességes türelést, a szelidséget. Harcold meg a hitnek szép harcát.“

Ezek a szavak Jézus tanításainak szellemében arra hívják fel újév reggelén gyülekezeteink tagjait, hogy miképpen kell „a hitnek szép harcát“ úgy megharcolniuk, hogy Istennek tetsző életük végeztével a látható, múlandó életből a láthatatlan világba távozva, elnyerjék az örökéletet.

Az apostol szavainak lényege ez: az élet szüntelen küzdelem, „a hitnek szép harca“. Ez a küzdelem időnként megtép, megkísért, megsebez, mert igen gyakran nem nemes fegyverekkel folyik. Ezért az apostol biztatása szerint az újesztendőben is, amiként a múltban tettük, a rosszal, a gonosszal a gyűlöletet, a bosszút, kegyetlenséget árasztó lelkülettel a nemes harcot megállás nélkül folytatnunk kell; a jó, az igaz, a békesség védelmében küzdelmünket feladnunk nem szabad. Szent bizonyossággal hinnünk kell abban, hogy nemes, „szép“ harcunk eredményeképpen előbb vagy utóbb, de feltétlenül győzni fog a jó a rossz felett, a békesség és szeretet ereje a gyűlölet és erőszak felett. Újesztendő kezdetén minden, áhítatos lélekkel imádkozó és mindennapi kötelességét maradéktalanul teljesítő, de időnként megtorpanó, hitében megrendülő ember felé az apostol üzenete így hangzik: lángoló lélekkel és fokozott akaraterővel hinnünk kell ennek az esztendőnek a folyamán is az evangéliumi láng fényében, világosságában, segítségében és áldásában. Hinnünk kell abban, hogy akadályokon és megpróbáltatásokon túl az emberiség fokozatosan a békesség és szeretet eszményi világa felé halad.

Ennek a jézusi életprogramnak az alapján igyekezett egyházunk a „szép harcot“ Istenben való diadalmas hittel és az evangélium szellemét sugárzó hivatástudattal élni. Munkánk tetőpontját azon a nagyszabású, felejthetetlen élményt nyújtó Zsinati Főtanácson érte el, amely december első napjaiban Székelykeresztúron zajlott le. Azt a komoly felelősségérzetet, amellyel egyházi és világi vezetői irányításával a gyü-

lekezet a Zsinatot megszervezte, valamint azt az őszinte, meleg vendégszeretetet, amellyel a hívek az azon résztvevőket elárasztották, szavakban kifejezni nem is lehet. Ez az áldott találkozás megerősített hivatásunk magasztos voltában és abban a meggyőződésünkben, hogy egyházunknak, amiképpen a múltban volt, a jövőben is áldott szerepe lesz népünk és országunk állandóan fejlődő, boldogabb jövőt építő életében.

Mint gyarló, de lelki újjászületésre újra meg újra kész jézustanítványok, bizakodó lélekkel kérjük Istenünket, hogy továbbra is legyen velünk „szép harcunkban, minden nemes célkitűzésünkben és cselekedtünkben ebben az esztendőben is.

Isten áldása legyen Szocialista Köztársaságunk vezetőin és minden állampolgárán. Éltető, megszentelő áldása nyugodjék meg templomainkon, gyülekezeteink vezetőin és minden tagján és adjon mindnyájunknak békés, eredményes, áldott újesztendőt.

Atyafiságos üdvözlettel és főpásztori szeretettel

Kolozsvár-Napoca, 1989. január 1.

Dr. KOVÁCS LAJOS
püspök

ÉVFORDULÓK ÜZENETE

Minden esztendőben a Román Fejedelemségek Egyesülésének évfordulójával csaknem egyidőben az ország népe tisztelettel köszönti Nicolae Ceaușescu, Románia Szocialista Köztársaság elnökét születésnapja alkalmával. Ebben kifejezésre jut az az elismerés, amellyel a haza népe övezi őt hosszas forradalmi tevékenységéért és jelenkori munkásságáért. Államelnökünk döntő mértékben járult hozzá országunk bel- és külpolitikájának kidolgozásához, az elért eredmények megvalósításához, amelyek nyomán Románia ma szabad, független és szuverén államként tevékenyen részt vesz a társadalmi haladásért, a népek közötti együttműködés, barátság, bizalom és megértés légkörének fejlesztéséért.

A születésnapjára jó alkalom egyházunk vezetői és hívei számára, hogy kifejezzék tiszteletüket államelnökünk személye és fáradhatatlan munkássága iránt.

Január 24-én a Román Fejedelemségek Egyesülésének 130. évfordulóját ünnepli az ország népe. Ez az évforduló felidézi az előző nemzedékek küzdelmét és időszerűsíti a mában is az egység üzenetét. Ezen a napon messzi századokban gyökerező, korszakmeghatározó történelmi esemény következett be, amelyet főleg a nagy néptömegek akarata hajtott végre, megvalósítva ezáltal az előző századok sok nemzedékének óhaját és álmát. Haladó gondolkodók, merész forradalmárok, a parasztság, a kézművesek széles tömegei erőfeszítéseinek eredményeképpen, 1859. január 24-én azt az alapot rakták le az egyesülés által, amelyre a modern román nemzeti állam épült. Erről az alapról eredményesebben folytatódott a küzdelem a gazdasági-társadalmi haladásért, a függetlenségért és az állami egység kiteljesítéséért.

Amint országunk elnöke, Nicolae Ceaușescu kifejezte 1988. november 30-án tartott beszédében: „Népünk egész fejlődésében fontos szerepet töltött be a fejedelemségek — Havasalföld és Moldva — Cuza vezetésével 1859-ben történt egyesülése és a román állam megalakulása, amely az egységes nemzeti állam magvát képezte.“

Jelképes ez az évforduló ma számunkra, mert az egységeszmény történelmi múltjáról való megemlékezésünk egyben mai, új tartalommal telítődött szocialista egységünk erősítésére buzdít. Szocialista társadalmunk ma olyan egységes társadalom, amelyben társadalmi osztályokat és kategóriákat azok a közös érdekek és törekvések kövszolják össze, amelyek a haza fejlődését, előrehaladását szolgálják.

Az emlékezés számunkra egyúttal jelenben munkáló feladat, amelyet egyházunk vezetői és hívei úgy igyekeznek betölteni, hogy hűséggel támogatják azoknak a célkitűzéseknek a megvalósítását, amelyeket minden állampolgárától elvár Szocialista Köztársaságunk.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

HOGYAN PRÉDIKÁLJUNK A MA EMBERÉNEK

Az emberek közti kapcsolatteremtésnek és a kapcsolatok megerősítésének egyik legfontosabb eszköze a beszéd. Az ember emberré válásának és önmaga titka megértésének útján beszédre feltétlenül szükség van. A Biblia arról tanúskodik, hogy a beszéd nemcsak az ember sajátja. Isten beszéde világot teremtett: „Ő szólt és meglett, Ő parancsolt és előállott“ (Zsolt 33,9). Ez a teremtő beszéd szólította meg és hívta el a prófétákat és formálta át egészen életüket. Az isteni szó elfogadása során azt is megtapasztalták, hogy Isten beszéde mindig cselekedet is. Ennek a felismerésnek a következményeit a prófétáknak le kellett vonniuk abban, hogy nekik is a szó és a cselekedet egységében, azaz egész életük odaszánásával, életvitelükkel is hirdetniük kell az isteni szót. Ez a szó olyan volt számukra, mint „csontjaikba rekesztett tűz“ (Jer 20,9), amit tovább kellett adniuk. De megéreztek azt a kiváltságot is, amikor ez a szó olyan lett szájukban, „mint az édes méz“ (Ez 3,3). És ez lett életük terhe, tartalma, vigasztalása és öröme.

Jézus egész élettevékenysége a szó legnemesebb értelmében vett beszéd, hirdetése az „örömmüzenetnek“, amelynek középpontjában Isten országa valósága és reménysége állott. A keresztyény prédikálás tartalma és célja ezért az evangélium hirdetése. Ez adja az egyház létjogosultságát korunkban is. Az evangéliumot hirdetni, egyszerűen prédikálni napjainkban kétségtelenül nemcsak a keresztyény világ számára fontos, de az egész emberiség javát is szolgálja. A prédikáció azokhoz az emberekhez szól, akik tele vannak reménnyel, de mégis félelem és szorongások között élnek.

A megváltozott társadalmi helyzet kikényszeríti, hogy újragondoljuk módszereinket, és minden erőnkől új utakat, új eszközöket találjunk, amelyekkel az evangéliumot elfogadhatóvá tegyük a mai ember számára. Azt kell megértetnünk az emberekkel, hogy az evangéliumban választ találhatnak kérdéseikre és belőle erőt meríthetnek, hogy elkötelezzék magukat egymás javára. Hivatásunkat csak akkor tudjuk teljesíteni, ha szem előtt tartjuk hitelvi örökségünket, amelyet az egyháznak sértetlenül kell továbbadnia, másrészt mindig szem előtt tartjuk a mai embert is és meggyőző módon állítjuk eléje hitünket. Prédikálásunknak tehát ez a kettős hűség a sarkköve: hűség az evangéliumi üzenethez és hűség az emberhez, akinek az evangéliumot a maga teljességében kell közvetítenünk.

Mondjuk ki nyíltan: lejárt a fellengzős szónoklatok ideje. Ma bizonyágtételre van szükség a szolidaritás összefüggésében. Nem a Sinai

hegy magasságából prédikálunk hanem azonos embertársi szintről, a felebarátnak, akinek a miénkhez hasonló vagy attól eltérő problémái lehetnek, s akit tényleges helyzetében kell megtalálnunk az evangélium felszabadító szavával, hogy megtalálhassa „szolgálatát“. Azt az életformát, amelyben Isten gyermekeként tevékenykedik a közösség vérkeringésében és ezáltal él, mondhatnánk hitből él, mert a hit hűség is, kézzelfogható gyakorlati hűség. A mesterkéletlen, hiteles tanúságtételnek korántsem egyedüli lehetősége a prédikálás. Igazi lelkigondozók kellenek — a szószéken is —, akik szolgáló életstílusra mozgósítanak.

Ez a lelkészi hivatás jellegéből magától adódik. A lelkészt, mint prédikátort a gyülekezet azért hívta meg, hogy legyen lelkipásztora. E kettős megbízatás olyan helyzetet teremt és jogot ad a lelkésznek, amilyennel csak ő rendelkezik. A lelkész nem csupán „hítség“, hanem a gyülekezet lelkipásztora. Ez hivatásának központja, s ebből következően a pásztori elem olyan fontos beszédében, hogy mind a tanítói, mind a szónoki szempontot háttérbe szorítja. A lelkésznek mindenkor, alkalmas és alkalmatlan időben és hangulat mellett rendszeresen kell prédikálnia, hirdetnie a mindig időszerű evangéliumot. Ebben a nehéz helyzetben csak lelkipásztori hivatása és tevékenysége adhat segítséget. A prédikáció pásztori vonását ezért különösen előtérbe kell állítanunk.

A TEXTUS

A lelkésznek ahhoz, hogy prédikálhasson, textusra van szüksége. Neki is táplálékot kell kapnia, hogy másokat táplálhasson. Arra van szüksége, hogy a Biblia valamelyik része — leendő textusa — tartalommal teljesebben ki, megelevenedjen számára. A fentiekből önként adódik, hogy általában textusnak nevezzük a Bibliának, vagy bármely más írott műnek a szövegét; sajátosan a prédikációra nézve pedig a Biblia egy kisebb vagy nagyobb részét, amely a prédikáció egész tartalmának, sőt alakjának is alapul szolgál.

Nemcsak protestáns, de általános keresztény szempontból sem lehet a prédikációnak más alapja, mint a Biblia, mert ha történetileg a kereszténység nem is abból nőtt ki, mégis csak az képezi szellemi alapját. Tekintélyes teológusok szerint csak az a prédikáció, ami egy bizonyos, adott textus kifejtése.

A textus használatának főként gyakorlati megfontolása és használat van. A lelkészre nézve ugyanis nagy erkölcsi előny, hogy beszédét a Biblia szavaihoz kötheti, s egy jól felfogott textusról hathatósabb beszédet készíthet, mint egy elvont eszméről. A hallgatóságot pedig a textus felolvasása már előre bizalommal tölti el a prédikáció iránt. Ha ezeket a tételeket elfogadjuk, akkor ebből az következik, hogy a textus használata és kifejtése logikai és becsületbeli szükségszerűség. Nem helyes a textust csupán ugródeszkának vagy jelszónak használni, ami legfennebb kiindulópontot jelent a lelkész számára, ahonnan el lehet rugaszkodnia, s ahova nem kell visszatekintenie.

A textus használatával kapcsolatos legfontosabb alapelv, amelyet mindig alkalmaznunk kell: nem lehet kisebb annál, hogy egy fő gondolatot ne tartalmazna, és nem lehet olyan nagy, hogy a főgondolatot összes szükséges melléggondolataival együtt ne a legrövidebben fejezze

ki. A textusban okvetlenül kell annyi tartalomnak lennie, hogy a prédikáció tárgya, illetve tétele kiteljen belőle. Másfelől azonban az is baj, ha valaki túlságosan hosszú textust vesz fel. Nemcsak azért, mert időbe kerül a felolvasása és a hallgatóság figyelme ellankad, hanem azért, mert egy beszédben nem tud úrrá lenni a felolvasott anyag felett. Tehát a textus terjedelmét korlátoznunk kell, a szükséges anyagot mindig inkább rövidebb formában vegyük, mintsem a beszéd egyszerűségét, hajlékonyságát és dinamikáját veszélyeztessük. Amit lehet, a kontextusra hagyunk, mert azzal a legtöbb esetben úgy is foglalkoznunk kell.

A prédikáció legfontosabb jellemvonása és követelménye is egyben: a textusszerűség. Ez azt jelenti, hogy a textus mondanivalóját a rendelkezésünkre álló eszközökkel, tehát történeti, irodalmi és kritikai tanulmányok segítségével törekszünk megérteni és kifejezni. Ez a megértési törekvés nem engedi meg, hogy a textust eredeti értelmével ellentétes értelemben magyarázzuk. A textusszerűség továbbá azt jelenti, hogy tisztelem az előttem levő szöveget, a benne levő fogalmakat és azok egymáshoz való viszonyát. Ugyanakkor azonban a textust az előtte és mögötte levő szövegrészekkel összefüggésben nézem. Az összefüggéshez viszont nemcsak a szöveg tartozik, hanem az a sajátos élethelyzet is, amelyben a szövegben foglaltak megfogalmazást nyertek. A textusszerűség tehát megkívánja a szövegtörténetet, beleértve az irodalomtörténet kérdéseit mint műfaj, rokonság, irodalmi hatások, továbbá a kortörténeti ismereteket, amelyek segítségével az eredeti élethelyzetet megismerhetjük.

Mindez feltételezi, sőt megkívánja a korszerű egzegézis elsajátítását és alkalmazását. Talán egyetlen szaktárgy sem mutatott fel az elmúlt évtizedekben olyan jelentős eredményeket, mint a bibliai egzegézis. Prédikálásunkban azonban ezeknek az eredményeknek még máig is alig látjuk nyomát. Itt most csak két szempontot emelünk ki. Ne keressünk a Bibliában minden áron mást, mint amit valóban nyújtani akar. Ne akarjunk mindent és minden áron ésszerűen megmagyarázni. Nekünk a hitünket kell a világ elé tárni, azt kell hirdetni. Nem lehet kétségünk azonban afelől, hogy a modern egzegézis eredményeit felhasználó lelkészek feladata változatlanul a régi. Az, ti., hogy vigyminél közelebb napjaink emberéhez az evangéliumot, s ezen keresztül Istent, hogy ez az üzenet ne csupán írott, vagy hirdetett igazság legyen, hanem egyben életet alakító igazság és élő valóság maradjon. Természetesen mindezekhez nem elég semmiféle modern tudomány, ehhez szükség van ma is az elmélyülésre, a Biblia olvasására és megértésére.

A textus megértéséért folytatott küzdelem a lelkész munkájának egyik legjelentősebb és legértékesebb része s ugyanakkor fontos kötelessége is. A bibliai és történeti tudományok által rendelkezésére bocsátott eszközök használata azonban csak akkor lesz igazán hasznos, ha a textus megértéséért folytatott küzdelem valóban személyes, egzisztenciális harc, aminek hajtóereje és irányítója a lelkész személyes hite és meggyőződése.

A szöveg megértésének egyik lényeges akadálya az, hogy nem lehet előzetes befolyásoltság nélkül olvasni azt. A Bibliát kezébe vevő ember egy bizonyos kor gyermeke, és attól befolyásolva olvassa a szövegeket. Ha nem vagyunk ennek tudatában, azonosítani fogjuk saját értelmezésünket a Biblia igazságával. A befolyásoltság nemcsak abban

mutatkozik meg, hogy saját élményei és tapasztalatai alapján félreértheti a szöveget, hanem abban is, hogy olyan kérdéseket intéz a szöveghez, amelyek saját helyzetéből adódnak. Ilyen kérdéseket természetesen szükség feltennünk; a baj az, ha a kérdést válasznak tekintjük, azaz belemagyarázzuk a szövegbe.

A szöveg megértésével azonban csak a kérdés egyik oldalát érintettük. A másik oldal: a megértett, múltból való szövegeket nekünk ma kell hirdetnünk. Hogy ezt eredményesen tehesük, ismernünk kell saját korunkat, a gyülekezet helyzetét, amelyben a prédikáció el fog hangzani. Ismernünk kell azokat a problémákat, amelyek az embereket foglalkoztatják. Ezek nem egy zárt közösség problémái, mert benne tükröződnek korunk nagy kérdései. A lelkész nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy ne ismerje kora társadalmi, politikai, gazdasági, lélektani tényeit és tényezőit. Ezek ismeretében kell a kérdéseket feltenni a textushoz: mit mond az a mai ember helyzetére vonatkozóan?

Ha valaki igazán figyel a textusra, látni fogja, milyen irányba kell mennie, hogy kibontsa annak mondanivalóját. Vannak szövegek, amelyek annyira gazdagok mondanivalóban, hogy semmiféle kívülről behozott illusztrációra nincs szükség. De vannak szövegek, áll ez különösen a rövidebb és elvont gondolatot tartalmazó textusok esetében, amikor szükség van a kívülről vett illusztráló anyagra. Aki nyitott szemmel él a világban, bőven kaphat szemléltető anyagot. Általában sok lelkész tapasztalhatta, hogy élete, a gyülekezet tagjainak életében való részvétele, olvasmányai bőségesen szolgáltatnak illusztrációkat. Vannak közforgalomban szószéki illusztrációknak szánt gyűjtemények is. Ezekkel szemben legyünk óvatosak és igényesek; ha lehet, tartózkodjunk az idejétmúlt, érzelmős történetektől. Ha valaki mégis használja ezeket a gyűjteményeket, nagyon kell vigyáznia, hogy az illusztráció valóban megvilágítson és szemléltessen és ne félrevezessen. Ez egyébként minden, még a tapasztalatból vett példák esetében is veszély. Nagyon könnyen kezd az illusztráció önálló életet és viszi félre a prédikáció egész gondolatmenetét, ezért fontos az alapos átgondolás.

A textus üzenetét közel kell hoznunk a hallgatóhoz, egyszóval alkalmaznunk kell. Általában szükséges minden gondolatot alkalmazni, de a legjobb alkalmazás az, ha a gyülekezet az első perctől kezdve tudja és érzi, hogy a prédikációban róla van szó. Ha benne élünk a gyülekezetben, ha kapunk visszajelzéseket prédikálásunkról, ha nem záriuk be szemünket, fülünket és szívünket az élet jelei, örömei és gondjai, szorongásai és reménységei előtt, akkor meg fogjuk találni a helyénvaló alkalmazást. Az alkalmazás kérdése nem választható el a textus saját korában való megértésétől. A Biblia minden könyve saját kora jellegzetességeit hordozza magán. A Biblia nagy személyiségei Isten lelkétől ihletetten szóltak, de teljes mértékben koruk gyermekei voltak. Nyelvükben, kultúrájukban, világképükben, a politikai és társadalmi problémákra nézve benne éltek saját korukban. Az a kor volt lehetőségük és korlátjuk egyaránt. Ezért van szükség a kritikai vizsgálatra, a kor történeti és irodalomtörténeti tanulmányozására, hogy a készülés során a maga élethelyzetéből értsük meg a textust. Miután ez megtörtént, akkor kell átvinni a mába és alkalmazni a textust. Minél jobban és mélyebben megértjük a régi eseményeket és az azokról szóló frott dokumentumot (textusunkat), minél jobban értjük az események

belső mozgását és értelmét, annál gördülékenyebb lesz a jelenbe való áttemelés és alkalmazás.

De éppen ilyen nagy szükségünk van saját korunk helyes ismeretére is. A lelkesnél a saját kor ismerete az eddig elmondottak mellett magában foglalja saját egyháza életének, hit- és életfelfogásának ismeretét is. Így a textust megközelítve, magunkkal kell vinnünk hittani, etikai és egyháztörténeti ismereteinket is.

A bevezetés és befejezés prédikálásunk hatékonyságának fontos kellékei. Vannak, akik azt tartják, hogy a legjobb bevezetés az, amikor maga a textus vezet be önmagába. De lehetséges az is, hogy az élettől vett esemény vezet a textus jó megértéséhez. Aranyszabálynak azt kell tekintenünk, hogy a bevezetést és befejezést akkor kell előkészítenünk, amikor a prédikáció már készen van. Akkor az is kiderülhet, hogy esetleg nincs szükség külön bevezetésre. A kérdést mindenestre fel kell tennünk: mi legyen az első mondat, ami a hallgatót a textus felé vezeti? A bevezetésnek nagyon elevennek kell lennie, hogy benne érződjék az egész textus és a prédikáció dinamikája. Legyen olyan, mint a nagy zeneművek elején felcsendülő vezérmotívum, amely már az egésztest jeleníti meg. A befejezéssel kapcsolatban két hibát szoktunk elkövetni. Az egyik, hogy bejelentjük a prédikáció befejezését és azután mégsem fejezzük be. Oka rendszerint a felkészülés elmulasztása és azért nem tudjuk befejezni, mert nem találjuk a megfelelő mondatot. A másik hiba, amikor a befejezésben újat mondunk. A befejezést is csak akkor lehet megírni, amikor már készen van a prédikáció. Ezért nem tudja befejezni vagy csak nagyon nehezen a prédikációját az, aki a szószéken fogalmaz. A befejezés legfőbb szabálya tehát, hogy ne mondjunk új dolgot, hanem foglaljuk össze, összegezzük az addig elmondottakat.

ELŐKÉSZÜLET A PRÉDIKÁCIÓRA

A következőkben vizsgáljuk meg a prédikációra való felkészülés néhány fontos követelményét.

1. Írjuk le a prédikáció tételét, célját és a választ, amelyet adni akarunk;

2. készítsünk rövid és érdekes bevezetést, amely egyben a kérdést is felveti;

3. vegyük fontolóra, hogy milyen sorrendben tudjuk kifejteni gondolatainkat a legtermészetesebben és leghatékonyabban;

4. fejtsük ki gondolatainkat ebben a sorrendben, vagy pedig engedjük, hogy az elbeszélés logikája határozza meg a sorrendet;

5. gondoljuk át, milyen új információra, kiegészítő anyagra van szükségünk, hogy az alkalmazás élénk, valóságos és lényeges legyen;

6. alkalmazzunk annyi egzemplust, amennyi szükséges az evangélium jó megértéséhez és alkalmazásához;

7. döntsük el, hogy a prédikáció melyik részei igényelnek tisztázást, szemléltetést és nagyobb hangsúlyt;

8. kerüljük az általánosításokat, de a túlságosan elvont gondolatokat is;

9. gondolatainkat úgy helyezzük el fejlődési sorrendben, hogy félreérthetetlenek legyenek;

10. úgy építsük fel prédikációinkat, hogy minden része egy egységes hatás szolgálatába álljon.

Lehetőleg még a hét elején keressük meg a textust, amiről a következő vasárnap prédikálni szándékozunk. A legjobb, ha már hétfőn tudjuk azt. A hét első napjaiban újra és újra elővesszük és elmélkedünk felette. A hét derekán leülünk és különös figyelmet fordítunk arra, hogy felismerjük, mi történik a textusban, mi a sajátos mondanivalója s engedjük, hogy hasson ránk és hatalmába vegyen bennünket. Feltétlenül vessük egybe a kontextussal, tehát a nagyobb összefüggéssel, amelyben áll. Majd amikor befejeztük elmélkedésünket, írjuk le a textus eseményeit, a mozgás folyamatának egyes mozzanatait. E munkával tulajdonképpen egy vázlatot kapunk. Következő lépésünk az egzegézis. Ennek során vázlatunk kiegészülhet, módosulhat vagy megerősítést nyerhet. Vigyázzunk, hogy ne gondolatokat vessünk papírra, hanem találjuk meg a textusban rejlő üzenetet. Az egzegézis segítségével elmélyülünk a textus megértésében, amelyet most ismételten átgondolunk. A vázlat elkészítése után és alapján következik a prédikáció tulajdonképpeni kidolgozása. Gondoljuk végig, hogy milyen konkrét események, hatások mutatkoznak a gyülekezet életében, amelyekre a textus üzenetét alkalmazni lehet. Ilyenkor gondoljuk át azt is, hogy milyen illusztráció vagy irodalmi anyag segíthetné a jobb megértést és alkalmazást. Öncélú díszítésnek, irodalmi ismereteink fittogtatásának azonban nincs helye. Annál fontosabb viszont a pontos, nyelvtan és stílus szempontjából világos és tiszta fogalmazás. Ha a prédikáció pontatlan, szövege megbízhatatlan, ki bízná rá magát annak tartalmára? Ki venné azt komolyan? Ebben a vonatkozásban is éreznünk kell a felelősséget.

A *hogyan* prédikáljunk kérdése éppen olyan fontos, mint a *mit* prédikáljunk. A prédikáció, bár az írás formai és tartalmi szempontjai szerint formálódik, életre igazán csak a szóbeli közlés, az előadás segítségével kel. A prédikáció életre hívásának három lényeges feltétele van: a prédikáció nyelve, stílusa és előadási módja.

A PRÉDIKÁCIÓ NYELVE

Napjainkban sokat beszélnek a nyelvi érintkezés válságáról. Ha bevallatlanul is, de naponta tapasztaljuk, hogy a szavak értéküket veszítették, megszokott, sokszor hallott mondatok üres frázisokká szürkültek. Ezek a tünetek nemcsak a köznyelvben észlelhetők, hanem a vallási közösségek nyelvében is. Sőt, vannak, akik aggasztóbbnak vélik a vallásos nyelv válságát, mint magáét a vallását. A teológia sokat foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy miként beszéljünk Istenről. Keresi a szavakat, amikor a mai embernek a mai nyelven akar bizonytságot tenni hitünkről. A Biblia nyelve is sokak szerint méginkább elidegenedett a mai nyelvállapottól. Sokszor a prédikálásban az az érzésünk, hogy nem a mi nyelvünkön szólnak hozzánk, hanem az előttünk járt nemzedékek nyelvén. Már ebből is látható, hogy a válság, kezdve a teológia kérdéseitől, egészen a prédikálás gyakorlatáig, kiterjed a vallásos nyelv egész területére.

A legtöbb ember tudatában az ún. szakrális és vallásos nyelv egy és ugyanazt a fogalmat jelenti. A különbség azonban a kettő között

nyilvánvaló. Szakrálisnak mondhatjuk azt a nyelvet, amelynek szókincse, alaktani és mondattani sajátosságai tovább nem fejlődő és nem is fejleszthető zárt, statikus rendszert alkotnak. A szakrális nyelv az élő nyelv szemszögéből tulajdonképpen holt nyelv. A vallásos nyelv azonban az állandóan változó nemzeti nyelv egyik rétege. Ezért többé-kevésbé lépést tart, mondhatnánk összhangban van annak dinamikus fejlődésével. Mibenlétét tehát így lehetne körülírni: a nemzeti nyelv egyik rétege, az egyházi közösségek sajátos szavainak, szókapcsolatainak összessége. Ide tartozik az anyanyelvű Szentírás, az istentisztelet, szertartások, prédikáció, valláserkölcsei nevelés és a teológiai irodalom nyelve.

Tárgyunk szempontjából minket a prédikáció nyelve érdekel, mert a prédikálás tölti be leginkább a nyelv elsőrangú funkcióját, a közlést, másrészt a gyakorló lelkész számára ez okozza a legtöbb gondot. A prédikáció nyelvében külön csoportot alkotnak a teológiai szakkifejezések. Ezek használata akkor a legeredményesebb, ha még nem vesztették el gondolati tartalmat közlő erejüket, vagyis a hallgatók pontosan azt értik a szón, mint a beszélő. Ezekkel a szavakkal kapcsolatban azonban fennforog a veszély, hogy a hallgató egyrészt egészen más jelentéssel fogja fel azokat, mint ahogy a beszélő szándékozta, másrészt a szakkifejezés önmagában is csak részben fedi azt a valóság-tartalmat, amelyet hivatva lenne kifejezni. Természetesen a lelkésznek nem áll módjában a régieket új szavakkal felcserélni, de mégis tehet valamit. A rokonértelmű szavak közül kiválasztja a teológiailag legmegfelelőbbet. De ennél is fontosabb, hogy ha már ilyeneket használ, akkor hallgatói előtt bontsa ki azok jelentéstartalmát.

A szakkifejezések felhasználása tehát gondos körültekintést igényel. De ugyanazt mondhatjuk a prédikáció minden egyes szaváról. A lelkésznek arra kell törekednie, hogy beszéde „lelkes és élet“ legyen. Ezért a rendelkezésre álló szókészletből azokat kell kiválogatni, amelyek leginkább megfelelnek gondolatainak és érzelmeinek. „Lelkes lény minden szó, hangulatai vannak: és minden pillanatban más erő lehet ugyanaz a szó“, írja Szabó Lőrinc. A szavak tehát nemcsak tárgyi jelentést hordoznak, hanem érzelmi tartalmat is. Egy-egy szóhoz sok asszociáció társulhat múltjától, hangalapjától, rokonértelmű szavainak számától, nyelvtani helyzetétől, a beszélő vagy a hallgató élményeitől függően. Mindezek növelhetik, de kiolthatják, vagy éppen le is ronthatják a szavak és így a továbbadásra szánt igazság értékét.

A szavak jelentése és hangulata az idők folyamán változáson mehet át. Ez a változás, amely lehet pozitív és negatív irányú, érezhető az egyházi, ill. vallásos nyelvben is. Ennek a jelentés- és hangulatbeli változásnak a tudatosítása feltétlenül a prédikálás javát szolgálja.

Minden vallásos nyelv sajátosságai közé tartoznak az archaizmusok, vagyis a régies szavak megőrzésére való hajlam. A mai ember számára a régies szavak könnyen félreérthetőek s ezért velük együtt a letűnt korok kelléktárába sorolja a bennük kifejezésre jutott jelentéstartalmat is. Küzdenünk kell a fölösleges, értelemzavaró archaizmusok ellen, ez azonban nem jelenti azt, hogy válogatás nélkül örökre elfelejtsünk minden izes, valóban költői szépségű régies alakot, és velük stílusunkat alkalmoszerűen ne élénkítsük.

A szavakéhoz hasonlóan gyengülhet a szókapcsolatok gondolati tartalmat közvetítő ereje is. Különösen azoké, amelyeket állandó jelleggel használunk. Nem arról van szó, hogy a lelkész sohasem élhet állandó jellegű szókapcsolatokkal, de ha azokkal tüzdeli meg prédikációját, akkor fennáll a veszélye annak, hogy a prédikálás sematikusává válik. A hallgatóban lassan kialakulhat az az érzés, hogy a beszélőnek nincs mondanivalója, és hogy a nyelvi biztonságot nyújtó formák használata menekülést jelent a mindig kockázatot jelentő személyes kifejezés és felelősség elől. A hallgató nem költői teljesítményt vár a lelkésztől. Csupán azt várja, hogy mondanivalóját próbálja meg az evangélium egyszerűségével kifejezőbben tovább adni. Ha körültekintőbben mozog a szavak világában, és ha saját szavaival fogalmazza meg mindazt, ami már a formális szókapcsolatokban elsorvadt, akkor megtette az első lépéseket afelé, hogy a prédikáció eleven, átható tényezőjévé legyen vallásos életünknek.

A PRÉDIKÁCIÓ STÍLUSA

Minden nyelvnek kettős oldala van, amit logikai és lélektani vonásnak lehetne nevezni. A szavak logikai feladata az, hogy kifejezzék, ábrázolják a fogalmat és azok viszonyait, míg lélektani feladatuk az, hogy felébresszék a szükséges érzelmet, mint a lélek belső állapotának mozzanatát. Stílusnak nevezzük a gondolatoknak olyan nyelvi kifejezését, amely mind a logikai jelentés ábrázolása, mind az érzelem felkeltése szempontjából egyénileg a legalkalmasabb. Ebből következik, hogy a stílus sohasem lehet öncélú, mindig a prédikáció jobb megértésének szolgálatában kell állnia.

A prédikáció sajátos stílusának általános követelményeit a következőkben foglalhatjuk össze:

Tisztaság. A tiszta stílusjegy azt jelenti, hogy gondolatainkat a magyar, mint anyanyelv szavaiba öltöztetjük, annak nyelvtani szabályai szerint építjük fel, olyan szavakat használva, amelyeket az általános nyelvhasználat igazolt.

Pontosság — szabatoság. A gondolat kifejezéseként olyan szavak használatát jelenti, amelyek azonnal érthetőek a hallgató számára. A világos beszéd első feltétele a világos gondolkodás, mert aki maga nem tudja, mit akar, ki sem tudja azt fejezni. Tehát ismernünk kell tárgyunkat, uralkodnunk kell felette. A legmélyebb életigazságokat lehet a legegyszerűbben elmondani, amint azt Jézus beszédei és szóhasználati bizonyítják. A lelkésznek a teológia nyelvét le kell fordítania a vallás nyelvére, ezért mindkettőt teljesen bírnia kell.

Természetesen nincs még egy más tulajdonsága a stílusnak, amelyre nagyobb szükség lenne, mint a világosságnak a prédikációban. Ha az emberek nem értik, amit a lelkész mondani akart, becsapva érzik magukat. Fontolóra kell vennünk azt a tényt, hogy ha száz ember közül mindenikük egy félórát áldoz, hogy meghallgassa a prédikációt, úgy a lelkész rendelkezésére ötven óra állott, ami napi 8 órában hat munkanapot jelent. Senkinek sincs joga, hogy ezt a drága időt homályos nem érthető prédikálásra használja. Minden szónak, minden mondatnak, minden szakasznak világosnak kell lennie, mint a napfénynek. A gondolatnak tisztán kell állnia a lelkész előtt, még mielőtt kifejezné azt írott

vagy szóbeli formában. A legnagyobb elismerés, amit a hallgató a lelkésznek mondhat: megértettem a prédikációt.

Erő. Nem tudjuk pontosan meghatározni, inkább csak érezzük. Azt mondhatjuk, hogy az erő egy sajátos faja a hatásosságnak. Nem más, mint a szilárdság hatásossága, amely a világosságból fakad, amelyet a szépség sugall és az életerő elevenségéből ered. A hallgató azonnal megérzi ezt a tulajdonságot. Sajnos, ez igen gyakran társult a lármás és szószékverő hangerősséggel. Az erőnek nem erről a hamis formájáról beszélünk, hanem a gondolkodó, majd pedig meggyőződéssel prédikáló lelkészt értjük alatta, aki teljes mértékben tudatában van mondanivalójának.

Szépség. A gondolatoknak olyan kifejezését jelenti, amikor a szavak a rend, az összhang és szeretetreméltóság érzését továbbítják. Gyakran mondjuk, hogy elég, ha gondolatainkat tisztán és erőteljesen meg tudjuk fogalmazni. Valóban azonban más is kell. Minden hallgatóban veleszületett sóvárgás él a szépség után s a stílusnak, mint formának ki kell elégítenie ezt a vágyat.

Természetesség. Az a stílusjegy, ami által kifejezzük a gondolat és a nyelv teljes egymásba illését, majd a nyelvnek és a gondolatnak a prédikátorral, s végül mindháromnak a hallgatóval való találkozását és találását. A természetességnek három ellensége van: a kenetteljes hangnem, a tartózkodó modor és az elvont előadás.

Egyéniség. Az igazi prédikátor saját magát építi bele stílusába. A stílus maga az ember, másszóval a stílus jellem. Az egész ember beszél a prédikációban. Önmagunk vagyunk a szószéken is, csak tisztultabb, nemesebb, igazibb mivoltunkban. Aki a szószéken más, idegen hangot használ, azt mutatja, hogy számára Isten dolgai idegen világ, ahol ő most csak kínos vendégszereplést végez. A prédikáció végső soron erkölcsi kérdés. A lelkész mint prédikátor igazsága iránti mély meggyőződéssel tesz bizonyosságot az élet legszentebb javairól: a vallás-erkölcsi értékekről.

A PRÉDIKÁCIÓ ELŐADÁSA

A világ legjobb prédikációja is hatástalan maradhat, ha nem megfelelő az előadásmód. A következőkben néhány olyan szempontot vizsgálunk meg, amely az előadás hatékonyságát hivatott elősegíteni.

Ne olvassuk prédikációinkat. A kéziratból való prédikálás veszélye, hogy könnyűnek találjuk a szó szerinti felolvasást. Ez azzal jár, hogy elveszítjük a szem-kapcsolatot és válaszokat a gyülekezettel, s a legtöbbször kevésbé kifejezően olvasunk, mint ahogy azt a mindennapi beszédben tesszük. Ez nem jelenti, hogy sohse vigyünk kéziratot a szószékre. Gyakorlat által kialakíthatunk egy olyan eljárást, amikor csupán a mondat- vagy bekezdés-kezdetekre pillantunk le alkalmilag. Miután elkészítettük a prédikációt, többször is ismételjük át, ellenőrizzük, s ezáltal a szöveg annyira ismerőssé válik, hogy elég egy gyors pillantás az oldalra.

Ne kalandozzunk fegyelmezetlen rögtönzésekben. Vannak, akik azt gondolják, hogy a kéziratból való prédikálás egyetlen alternatívája a

szószéken való rögtönzés. Az ilyen esetben a gyülekezettől nehéz elvárni, hogy a prédikációt komolyan vegye, ha a lelkész sem teszi. Ha nem elég fontos a készülés annak, aki előadja a beszédet, akkor azoknak sem lehet elég fontos, akik hallgatják azt. Az előkészület különböző szakaszai, amelyekről már korábban szoltunk, éppen olyan szükségesek akkor is, ha szabadon beszélünk, mint amikor kéziratot készítünk.

Egyébként nem ez az egyetlen alternatíva. Vannak, akik jegyzeteket készítenek az alapvető gondolatokról, amelyekről beszélni akarnak, vagy leírják a kulcsmondatokat. Mások leírják a teljes beszédet és abból készítenek jegyzeteket maguknak. Ismét mások megtanulják a már elkészített prédikáció szövegét, gyakorolják, hogy előadásuk minél természetesebb legyen. És végül vannak, akik gondolatban állítják össze beszédük sorrendjét s teszik ezt oly meggyőzően és sikerrel, hogy nincs szükségük semmiféle jegyzetre, amikor prédikálnak. Természetesen nagyon sok gyakorlat és tapasztalat kell ahhoz, hogy mindenki kialakíthassa magának a legmegfelelőbb előadási stílust, de csupán a pillanat ihletettségre támaszkodni ma már nem megy.

Beszéljünk hangosan, hogy megérthessenek, de ne kiabáljunk. Függetlenül attól, hogy milyen jó gondolataink vannak és hogy milyen szépen fogalmazunk, a beszéd csak akkor lesz jó, ha az emberek hallják is, amit mondunk. Mivel szolgálataink nyilvánosság előtt végezzük, a legtöbb lelkész megtanulta megfelelően kezelni a hangját. Akinek még nem sikerült, az feltétlen kérjen segítséget, hogy kialakíthassa a szükséges hangerősséget. A legalapvetőbb követelmény, hogy hangerőnket mérjük a helyiség nagyságához, ahol éppen prédikálunk. Igyekezzünk úgy beszélni, hogy mindenki meghallhassa és megérthesse, amit mondunk. Akik pedig túl hangosan beszélnek, hogy ne mondjuk kiabálnak, reménykedjenek abban, hogy lesz valaki barátaik közül, aki felhívja erre figyelmüket.

Figyeljünk gesztusainkra, modorosságainkra és formáljuk megfelelően. Egyik angol költő (Burns) így imádkozott: „Add nekünk azt a hatalmat, hogy úgy lássuk magunkat, ahogyan mások látnak minket.“ Mivel nem rendelkezünk ezzel a hatalommal és mivel gesztusaink és modorosságaink öntudatlanok, egyetlen lehetőség számunkra, ha nem rendelkezünk a modern technika adta video--felvevőkészülékkel, hogy másokat kérünk meg, figyeljenek prédikálás közben hosszabb időn keresztül, és mondják meg őszintén tapasztalataikat. A századelején voltak olyan szakkönyvek, amelyek ábrákkal szemléltették a megfelelő gesztust, csaknem minden érzés kifejezésére. Korunk bizalmatlan az ilyen megoldásokkal szemben, de egy néhány szépen kidolgozott gesztus kétségtelenül ma is hangsúlyt ad a beszédnek. Hasonlóképpen ismernünk kell modorosságainkat is, mert nagyon zavaróak lehetnek s nagyban gátolhatják a megértést és így közvetve prédikálásunk hatékonyságát.

Arra hívjuk fel a figyelmet, amit prédikálunk és ne arra, aki prédikál. Az evangéliumból világosan megtanulhatjuk, hogy kevés dolog van, ami ellentétesebb Jézus vallásával, mint a vallási vezetők vagy tisztségviselők magamutogatása és önteltsége.

Legyen minden prédikációnk bizonyágtevés. Egy régi közmondás a hatással kapcsolatban azt mondja: az ember nem adhatja el azt, amit nem vásárolt meg. Egy tapasztalt prédikátor tanácsa pedig így szól:

prédikálj hitet, amíg csak nem lesz hited, és aztán prédikálj hitet, mivel hited van. Egy mélyen elkötelezett kijelentés hitelességének nehéz ellenállni. A prédikáció minden egyéb mellett a lelkész lelki életének a tükröződése.

Tegyük a prédikációt megszólítássá, a lelkész és a gyülekezet közti kommunikációs cselekménnyé. A lelkész felelőssége nem csupán anynyi, hogy mondjon valamit, vagy mi több, mondjon valami vallásosat és fontosat, hanem, hogy mondjon valamit valakinek, amit az illető meghall, megért és cselekszi is. Ezért szüntelenül emlékeznünk kell arra, hogy prédikálásunk minden alkalommal a minket hallgatók életére irányul. A prédikációt addig nem tekinthetjük elmondottnak, amíg az általa közvetített üzenetet valaki át nem vette és magáévá nem tette.

Kerüljük a kenetteljes hangnemet. Az emberek általában úgy vélekednek az ilyen hangnemről, hogy nem őszinte. Azt kívánják, hogy abban a természetes hangnemben beszéljünk, ahogyan a templomon kívül is szoktunk.

Szervezzük meg a megfelelő és tárgyilagos visszajelzést. Egyetlen értékelési lehetőség, amiben a lelkésznek része volt és van, azok az istentisztelet végeztével a templomajtóban hallott, megszokott, általánosító vélemények. Ha azt akarjuk, hogy prédikálásunk fejlődjék, meg kell szerveznünk a megfelelő, részletes és színvonalas visszajelzést. Természetesen először saját magunkkal kell tisztáznunk, hogy akarjuk-e ezt, van-e elég lelki erőnk és bátorságunk őszintén szembe nézni a mások véleményében elénk tartott tükörrel. Az első lépést azzal kell megtennünk, hogy a technika semleges és tárgyilagos segítségével próbáljuk felmérni prédikálásunk formai és tartalmi vonásait. Gondolunk itt a kazetofon használatára, ami ma már mindenki számára hozzáférhető. Segítségével bárki mint hallgató figyelheti meg prédikációjának előadását.

A következő lépés már nehezebb, mert nemcsak személyi, de helyzeti nehézségei is vannak. Ki kell alakítanunk hallgatóink kis körét, akikkel meg tudjuk beszélni előző prédikációnkat. Áron is meg kell vennünk ezt a lehetőséget és élni kell vele, mert nemcsak előadásmódunk javítását szolgálja, hanem prédikálásunk tartalmi hatékonyságát is.

Végül tudomásul kell vennünk, hogy korunk a kommunikációs forradalom kora is, amikor az emberek információ-özön hatása alatt vannak. Külön jelentősége van a televíziónak, amelynek népszerűsége annak is köszönhető, hogy a beszédet képekkel, cselekedetekkel kapcsolja össze, és így kommunikál. Képes odavetíteni az emberek elé azt, ahogyan az előadó egész lényét — szavait, mozdulatait — a kommunikáció szolgálatába állítja és így szólítja meg közönségét.

Mindebből le kell vonnunk a következtetést: nem elég a beszéd, szükséges a tett is ahhoz, hogy igazán közölni tudjuk a ma emberével a ránk bízottakat. A lelkésznek tehát a szószéken egész magatartásával, arckifejezésével, mozdulataival, öltözködésével is prédikálnia kell. Hangsúlyozzuk azt is, hogy a lelkésznek egész lényével való kommunikációjához életvitele is hozzátartozik. A gyülekezet ismeri lelkészének életét. A szószéken szép szavakat mondó lelkész mögött ott látja egész életét. Ezért az élet-szentség fontossága a prédikálás szempontjából is jelentős.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ¹ Ürmösi József: A gyakorlati teológia főbb irányelvei. Székelyudvarhely, 1929.
- ² Borbély István: Unitárius egyházszertartástan. Kolozsvár, 1930.
- ³ Gladden, Washington — Kiss Sándor: A keresztyén pásztor és a dolgozó gyülekezet. Székelyudvarhely, 1928.
- ⁴ Kovács Albert: Homiletika. Bp. 1904.
- ⁵ Ravasz László: Az igehirdetés elmélete. Pápa, 1915.
- ⁶ Davis, Ozora S.: Principles of Preaching. Chicago, 1935.
- ⁷ Park, John Edgar: The Miracle of Preaching. New York, 1936.
- ⁸ Sulyok Elemér: Az igehirdetés nyelve. Teológia 1971. 3. szám.
- ⁹ Edwards, O. C.: Elements of Homiletic. A Method for Preparing to Preach. New York, 1982.
- ¹⁰ Transforming Words. Six Essays on Preaching. Edited and with an Introduction by William F. Schulz. Boston, 1984.
- ¹¹ Craddock, Fred B.: Preaching. Nashville, 1985.
- ¹² Buttrick, David: Homiletic. Moves and Structures. London, 1987.

BENEDEK SÁNDOR

A LELKÉSZ HITVESTÁRSÁNAK SZEREPE A GYŰLEKEZET ÉLETÉBEN

Vannak, akik azt mondják, hogy a lelkéssel kapcsolatos álláspont a csak 2—3 évtizedihez viszonyítva átértékelődött. Ez igaz, de nem át-, hanem újraértékelődött, és ez vonatkozik a lelkész hitvestársára is. Sokat beszélünk — és ez természetes is — a lelkészi hivatásról, annak összetevőiről, az ezekkel járó erkölcsi felelősségről. Ezen összetevők között első helyen áll annak a kérdésnek megválaszolása, hogy ki a lelkész legközvetlenebb munkatársa? A válasz nagyon egyszerű: a hitvestárs.

Tárgyunk megközelítésének fontos feltétele annak tisztázása, ill. kijelentése, hogy a lelkészi szolgálat nem foglalkozás, hanem hivatás, mely megnevezés megközelítően csak az orvosokra vagy pedagógusokra vonatkozik, de a közösségi élet munkálása sem az orvosnára, sem a pedagógus feleségére nem ró olyan felelősséget, mint a papnéra. Éppen ezért a lelkészi hivatás betöltésénél nagyon komoly, rendkívül fontos a lelkész személye. S ha ezen állítás mellett maradunk — márpedig ezt kell tennünk — tisztáznunk kell azt is, hogy milyen legyen a papné?

A hozzá illő segítő társ vagy élettárs megválasztása a társadalmi élet minden területén nagyon lényeges és fontos, de a lelkész esetében ez aláhúzottan hangsúlyos. Nem vagyunk kiválasztott, felsőbbrendű kategória. A mércét és ezzel az értékelést is nem annyira mi, mint inkább a ránkfigyelő világ emeli magasra. Jó ez? Igen, ha ehhez fel tudunk nőni, hűek tudunk maradni azokhoz, akiket így mérnek.

A kérdés kapcsán nagyon sok vonatkozásban kísértésbe estem, mert dolgozatom és ennek központi kérdése csak látszatra egyszerű. Az ezerarcú élet ezernél több kérdése rejlik benne és vár legalábbis megközelítő eligazítást azokért, akik a példamutatásra elkötelezettek, illetve elkötelezték magukat, lelkészekért és lelkésznékért.

Családalapítás előtt álló, a családi élet örömeit és gondjait is csak „gyermekként“ ismerő fiatalok és jelen esetben leendő lelkészek számára a leendő feleség, a lelkészné szerepéről, jelentőségéről írni nem könnyű, de kell. Az ún. családi tanácsadás, a párválasztás általános értelmezésén túl, a mi esetünkben, többről van szó: az Isten és ember szolgálatára elhívott lelkész legközvetlenebb, legőszintébb segítőtársáról.

A párválasztás, a „papné“ megválasztása a lelkész szívügye s ebben eligazítást, tanácsot adni a mi feladatunk. Nagyon boldogok lennénk, ha dolgozatunk az Istenországát építeni akaró lelkészjelöltek lelkében visszhangot verne. Akiknek szívügyük az Isten- és emberszolgálat, azoknak önmagukban tudatosítaniuk kell, hogy az egymás életében gyökerező és példamutatásra elkötelező egymáshoz illőség az élet egyetlen területén sem annyira kötelező, mint a lelkész életében.

Tehertétel ez? Nem! Nagyon szép elkötelezés, amit, ha valaki — lelkész, lelkészné — nem tud vállalni, ne üljön fel arra a vonatra, amely a gyülekezeti szolgálat állomásán áll meg.

A társadalmi élet különböző területein dolgozók feleségének lehet megtisztelő címük, megszólításuk, a „tiszteletes asszony“ megszólítás csak a lelkészné kiváltsága. Egy idegen költő azt mondta, hogy a magyar nyelvnek egy nagyon szép szavát irigyli tőlünk: ez az *édesanya*. Ilyen szépen egyetlen nyelv sem fejezi ki az anyaság lényegét. Nem vagyok nyelvész és nem is próbáltam utána nézni annak, hogy van-e nyelv, mely ilyen szépen fejezi ki a papné megszólítást, mint a „tiszteletes asszony“.

Mélyen az ember teremtettségében rejlő és az élet, a családi élet lényegét meghatározó isteni ígéret és ebből eredőn elvárás van az 1Móz 2,18-ban olvasható bibliai szavakban: „És monda az Úr Isten: Nem jó az embernek egyedül lenni; szerzek néki segítőtársat, hozzá illőt.“ A hangsúlyt itt nem annyira a segítő társan, hanem inkább a „hozzá illón“ érzem. Természetes, hogy a kettő szerves egységet képez. Két ember élete külön-külön is egész élet, de a hozzáállóság törvényének a megvalósulásával válik teljessé. Az egymást kiegészítő és egymás által egységes egészet képező életparancs mindenkire vonatkozik, de aláhúzottan igen a lelkészre, mint egy valláserkölcsei közösség életéért felelős vezetőre és a lelkésznére, akinek teljes étellel kell igazolnia a hozzá illőséget.

Eppen azért, mert nagyon fontosnak tartjuk a lelkész hitvestársának szerepét a gyülekezeti életben, felelnünk kell arra a kérdésre: milyen legyen a lelkész felesége? Mit vár az egyház, mit várnak a hívek és hangsúlyozottan a feleségek és anyák a tiszteletes asszonytól, és hogyan felelhet meg a papné a vele szemben támasztott elvárásoknak.

1. Legyen hívő asszony, aki azonosulni tud a lelkész minden munkájával, és hitéről ne csak beszéljen, de azt életével is igazolja. Ennek érdekében meg szívlelendőnek tartjuk, hogy a lelkész felesége, a gyülekezet papnéja lehetőleg abban a hitben nőjön fel és azt a vallásos nevelést kapja, amit majd munkálnia kell. Ezt nem a kizárólagos-

ság elve alapján mondjuk, de nagyon jönak tartjuk. S ha nem abban a hitben nőtt fel, tudjon belenőni azokba az elvárásokba, amelyek által válhat csak a lelkész hozzáillő társává, jó papnévá és érdemessé a „tiszteletes asszony“ elnevezésre. Ennek betöltése az értelmes szív, a hívő lélek által éppen a papné számára termi meg azt a gyümölcsöt, ami a szívnek és a szónak is jóízt ad.

2. Legyen ideje templomba járni. Ennek érdekében tudjon lemondani olyan dolgokról, amelyeknek talán nagy a vonzásuk. Megbotránkoztató az, ha a templomba igyekvő hívek azt látják, hogy a lelkészné más irányba veszi útját. Ez alól még az sem mentheti fel, ha állandóan nagy elfoglaltságára hivatkozik, habár ilyen eset gyakran előfordul a papnéfeleség és édesanya életében. Ha ez nem mondvacsinált és nem csak mentegetőzés, a hívek elfogadják, megértik és esetenként még segítik is. A papnének templombajárnia nemcsak önmagaért és a gyülekezetért kell, de a lelkésznek is igen nagy szüksége van arra, hogy felesége és legjobb ismerője hallgassa szolgálatait és mondjon véleményt azokról. Ezek a megjegyzések nagyon sok lelkészt mentettek meg az ellaposodástól, a modorosságtól és az ún. háttérbírálatoktól. Ennek viszont előfeltétele, hogy a lelkész is akarja, igényelje a segítséget és ne akarja elhallgattatni a jóindulatú megjegyzéseket azzal, hogy te nem értesz hozzá. És itt nagyon jönak tartjuk azt, ha a lelkész felesége a gyülekezet énekvezére is; a lelkész és énekvezér jól egybehangolt munkája igen hasznos lehet és sok elismerést szerezhet.

3. A lelkészné azonban nemcsak gyülekezeti tag és esetenként jó munkatárs, de feleség is, „...koronája az ő férjének“ (Péld 12,3). És nagyon szomorú, ha nem az. Vitathatatlanul beigazolt igazság, hogy egy megértő és minden vonatkozásban sorsközösséget vállaló asszony nélkül a világ egyetlen férfia sem érvényesülhet. Ez a tétel hangsúlyozottan vonatkozik a lelkészre, aki az élet nagy alkalmainál ott van — kereszttel, konfirmál, esket, temet — mint híveihez legközelebb álló, akivel szívesen osztanak meg örömet és bánatot, akinek ajkáról „igeként“ kell hangozniok a szavaknak a papné, a család által igazoltan. Szegényes és hidegen koppanó minden szó, ha nincs annak az életben aranyfedezete.

4. A lelkészné anya is, aki „vigyáz a házanépe dolgára, és a restségnek étkét nem eszi“ (Péld 31,27), aki nemcsak mondja, de éli is: „akarom, fontos ne legyek magamnak“ (Reményik S.) Akihez a gyermekek szeretetében gazdagodni akarók, és a gyermekek nevelését szívügyüknek tekintő és azzal sokat törődő anyák is tanácsot kérni szívesen mennek. A lelkészi lakás falai nagyon átlátszóak és a lelkészi család előtt nem lehet közömbös az, hogy akik azon benéznek, mit látnak ott. Viszont ez azt is jelenti, hogy a lelkészcsalád nem egy ún. „lőrésen“ keresztül tekint ki a gyülekezetre, a családi otthonokra és néz be a családok életébe. Ha nyitott ház a lelkészi lakás, akkor szélesre tárulnak nemcsak a hívek családi otthonának ajtai, de a szívek is.

Összegezve a lelkészével kapcsolatban támasztott pozitív elvárásokat: legyenek a papnék sokraigyekvő, szorgalmas Márták, de legyen idejük időről időre Jézus szavait hallgató Máriaként a „jobbik részre“ is időt áldozni, azzal is törődni.

5. Szólnunk kell arról is, amit az apostol így fogalmazott meg „Mindeneket megpróbáljatok és, ami jó, azt megtartsátok“ (1Tessz 5,21). Nagyon megszívlelendő ez a figyelmeztetés. Ezzel kapcsolatban a káros

szenvedélyekre gondolok (pl. a dohányzás) a beleszólás igénye nélkül. Nem lehetnek a lelkésznének negatív szokásai? Sajnos igen, de ezzel ne hivatkozzék. Vonuljon be belső szobájába és gyakorolja titkon, hogy ne róják meg nyilvánosan. Ezeket a leendő lelkészeknek mondjuk a leendő lelkésznék érdekében. Lehet hogy szemtől szemben a hívek részéről nem, vagy csak nagyon ritkán hangzik el megjegyzés, de ez nem az elfogadást, elismerést jelenti, hanem a tiszteletről vall, amivel híveink felnéznek a lelkésznére, ez pedig nagyon sokat jelent és megér egy kis lemondást. Ismétlem, nekünk más mértékkel mérnek, mint a társadalmi élet más területein.

Dolgozatunk végén arra gondolunk, hogy egy kis fordítással arról is kellene, jó lenne beszélni: „Mi a lelkész szerepe a gyülekezet életét szívéen viselő lelkészné életében?” Akik a gyülekezeti szolgálatban éveket, évtizedeket eredménnyel töltöttek, lehet, hogy magukban elmosolyodnak a témafordításon, de hisszük, hogy állításunk igazságát elismerik. A leendő lelkészeknek tudniuk kell azt, hogy „Megnyerte a jót, a ki talált feleséget, és vett jóakaratot az Úrtól“ (Péld 18,22). Éppen ezért „Úgy kell a férfiaknak szeretni az ő feleségüket, mint az ő tulajdon testüket. Aki szereti az ő feleségét, önmagát szereti“ (Ef 5,28). Ezen túlmenően pedig „ne legyetek irántuk keserű kedvűek“ (Kol 3,19).

ARTHUR J. LONG

JOSEPH ESTLIN CARPENTER ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA*

1927-ben, az oxfordi egyetem hivatalos szónoka ezekkel a latin szavakkal emlékezett meg Joseph Estlin Carpentréről, aki a Manchester College-nak az utóbbi 100 esztendőben egyik legkiemelkedőbb személyisége volt: „Tudós, melegszívű és igazi keresztény lélek volt, akit az Intézet és a Teológia egyaránt megrendülten gyászolt.“¹ Sajnos, nevét az unitárius közösségen kívül ma alig említik, sőt, unitárius körökben sem örvend a korábbi nagy hírnevének. Pedig nem lehet eléggé méltányolnunk a Manchester College történetében játszott fontos szerepét, valamint korának tudományos világában elfoglalt kiemelkedő jelentőségű helyét.

1875-ben, rövid lelkészi szolgálata után, Carpenter visszatért a Manchester New College-ba, Londonba, amelynek korábban növendéke volt, és ahol az egyháztörténelem, az összehasonlító vallástudomány és a héber nyelv professzora lett. Attól az időtől kezdve egészen halá-

* Megjelent *Life and Work of Estlin Carpenter* címen az oxfordi Manchester College alapításának 200. évfordulója alkalmából kiadott *Truth, Liberty, Religion* c. kötetben, Oxford 1986. 267—289. Rövidített szöveg, fordította dr. Kovács Lajos.

láiig szorosan bekapcsolódott az Intézet életébe. 1889-ben a Manchester College-al együtt Oxfordba költözött és tanári állása mellett 1906 és 1915 között annak igazgatójaként, majd 1920 és 1925 között elnökeként működött.

A lelkésznevelést szívügyének tekintette. Szoros személyi kapcsolatot épített ki hallgatóival, az Intézetben és később lelkészi működésük idején is. Az angol unitárius egyház hivatásának mindvégig hűséges, kiemelkedő jelentőségű szolgálója volt. Rendkívüli személyiségét nagy mértékben kiemeli az a tény, hogy évtizedeken át fontos helyet foglalt el az akadémiai tudományos munka területén is. Általános tekintélyt és tiszteletet szerzett a teológiai tudományok két egymástól független területén. Az Ó- és Újszövetség kiváló ismerőjeként nem csupán a tudományos bibliakutatásnak volt élenjáró munkálója, hanem az összehasonlító vallástudomány területén is, a buddhizmus, közelebbről a buddhista Páli iratok tanulmányozásában is elismert tudósként tevékenykedett.

Carpenter azonban nem elvont akadémikus volt. Nem csupán mint tudós érdemli meg a róla való megemlékezést, hanem mint egy megragadó modern „szent“, akinek jellegzetes vonásai voltak, mély, őszinte kegyessége, önfeláldozó lelkülete, nemes alázatossága, eleven szelleme és az emberi barátság iránti érzéke.

Vallásos hite egyetemes és széleskörű volt. Kelet vallásai iránti rokonszenve összefonódott a kereszténység lényeges vonásainak mély értékelésével; mindvégig a názáreti Jézus hűséges tanítványa maradt. Kiváló unitárius elődökre tekinthetett vissza. Nagyapja a hírneves dr. Lant Carpenter, akinek négy gyermeke közül a leghíresebb volt leánya, Mary, egy haladó szellemű, reformok iránt lelkesedő, a feminista mozgalomban jelentős eredményeket felmutató egyéniség, akinek tevékenysége szűkebb hazája mellett Indiáig terjedt. Mindig bensőséges lelki kapcsolat volt közte és unokaöccse Estlin Carpenter között. Az ő későbbi India iránti érdeklődése ennek a kapcsolatnak az eredménye. Lant Carpenter legidősebb fia, William volt Estlin Carpenter édesapja. Másik két fia lelkészként tevékenykedett. Apja mint közismert orvos a tudományos világban is hírnevet szerzett magának, és egy ideig a londoni University Hall igazgatója volt.

Estlin Carpenter 1844. október 5-én Ripley-ben született. Londonban növekedett fel művelt édesapja irányításával. A családi otthonban tudomány iránti odaadás és racionális vallásos hit szelleme uralkodott. Az otthon szigorú mértékletességének hatására Carpenter egész életében meggyőződéses absztinens maradt. A család a Hamstead-i Rosslyn Hill unitárius gyülekezet buzgó támogatója volt, ahol édesapja egy ideig énekvezérként és énekkar-vezetőként is működött.

Az University College Schoolban eltöltött időszak után, unitárius lelkésznek készülve, a londoni Manchester New College növendéke lett. Kiemelkedő intellektuális képessége, személyes varázsa és a mások iránti önzetlen segítőkészsége kedvező hatást gyakorolt környezetére. Tanulótársa volt a Manchester College egy későbbi híres személyisége, a polihisztor Philip Henry Wicksteed, akivel élete végéig szoros barátság kapcsolta össze.

Carpenter akkor kezdte meg tanulmányait, amikor Darwin *A fajok eredete* című híres munkája először kezdett ismertté válni. Csaknem 20 éves volt, amikor 1864-ben Wilberforce anglikán püspök és a nagy Darwin próféta, Thomas Huxley közötti híres vitatkozás végbe-

ment, amely a vallás és a tudomány nagy küzdelmének egyik híres állomása volt. De ő családi hagyományaihoz híven nem látott nagy ellentétet a vallás és a tudomány között. Hajlandó volt Darwin elméletét elfogadni, amennyiben abban az isteni célnak is helye van. Nem jelentőség nélküli az, hogy Carpenter egész vallásos filozófiáját, amely különösen érett korában hangsúlyozódott ki, teljes mértékben a fejlődéssel kapcsolatos elméletek uralták.

Nem sokkal házasságkötése után írta feleségéhez intézett levelében az alábbiakat: „Van Walesben egy völgy, ameynek sajátos kapcsolata lett vallásos gondolkozással és érzelmeimmel. Ekkor kezdődött az én igazi vallásos életem.”⁴⁴ „Hosszú időn át egyfajta vallásos közöny vett erőt rajtam a Teológiai Intézetben, bár intellektuális kétségeim nem voltak. Nehezen tudnám ezt utólag megmagyarázni. Nem távolodtam el nagyon attól a filozófiától, amiben nevelkedtem. De, ha kimondott kétségeim nem is voltak, nem volt vallásom. Nem volt Istenrel személyes kapcsolat-élményem. Nem vágytam különösképpen imádkozni. Arra gondoltam, hogy az Intézetet el kell hagynom, mert az előadások és istentiszteletek fárasztottak. Arra is gondoltam, hogy talán helyesebb lenne a szegények és tudatlanok érdekében munkálkodnom és ezáltal a vallásos érzés bennem valamiképpen megújulna. Dr. Martineau meggyőződött arról, hogy továbbra is az Intézetben maradjak. Aztán egy nyáron barátommal, Wicksteeddel rövid időre elmentem édesapja házába, Észak Walesbe. Elmondjam neked, hogy ott mi történt velem? Nem akarom, hogy mosolyogj rajtam, de előttem nincsenek titkaim. Egy délután sétálni mentem egyedül. Egy üres, gondolkozás nélküli, csendes állapot volt, egyszerűen átadtam magam a szemlélődésnek, amely nekem, városban nevelkedett ifjúnak, a falusi hangulatban rendkívül nagy élvezetet nyújtott. Hirtelen tudatossá vált bennem egy *valakinek* a jelenléte. Nem tudom leírni, de éreztem, hogy körülöttem mindenütt Isten van jelen. Egy közvetlen lelki tapasztalat birtokosa lettem, amely teljesen váratlanul ért. Emlékszem a távoli erdők és völgyek csodálatos átalakulására, amelyek ragyogni látszottak a végtelen létben, amellyel új kapcsolatban kerültem. Az élmény nem tartott sokáig, de elég volt ahhoz, hogy minden érzésem megváltozzék. Nem találtam meg Istent, mert sohasem kerestem. De ő megtalált engem. Most már nem elmémel hiszek benne, de szívem minden dobbanásával szeretem Öt. Ilyen tapasztalat életemben többé soha nem ismétlődött. Ez nem is szükséges. Az Istennel való közvetlen kapcsolat érzése, amely akkor lelkemet megragadta, gondolkozásom és érzésem egy részévé vált. Ebből láthatod, miért vagyok hívő ember.”⁴³

Nem kétséges, hogy ez a tapasztalat Carpenter egész életében folytatólagos ihletésnek bizonyult.

Intézeti tanulmányai befejezése után hosszabb időt töltött Svájcban, ahol megszerette az evezést és a hegymászást, amelyek későbbi életének kedvenc pihenési alkalmak lettek. Arra is lehetősége nyílt, hogy a német nyelv ismeretében tökéletesítse magát; ez később lényeges tényezője lett a tudományos világban állandóan növekvő hírnevének, elsősorban az Őszövétség-kutatás területén. 1866 őszén Bristolba költözött, ahol az Oakfield Road-i gyülekezetnek lett a lelkésze. Nagyrabecsült tanítója, Martineau iktatta be állásába. Több kiváló lelkész, így nagybátyja, Russel Carpenter, John James Tayler és Thomas Sadler, valamint nagynénje, Mary Carpenter is jelen volt az ünnepségen. Ez utóbbi nemsokára visszatért Indiába, de távozása előtt felhívta uno-

kaöccse figyelmét, hogy maradjon hűséges a társadalmi szolgálat családai hagyományához. Ezt képessége szerint egész életében végezte is.

1869-ben elfogadta a Leeds városi híres Mill Hill-i gyülekezet meghívását, ahol a 18. században Joseph Priestley is szolgált. Ez nagy megtiszteltetéssel és felelősséggel járó megbízás volt, mert ez a gyülekezet egyike volt a virágzó városi unitárius egyházközségeknek. Carpenter rövid idő alatt rendkívül népszerű lett hívei körében. Ebben az időben fordította le németből G. H. A. Ewald: *Izrael története* című könyvét. Imádságainak és prédikációinak magas szellemi színvonala a nagyszámú gyülekezet tagjainak igényét teljes mértékben kielégítette.⁴ Tevékenységének egyik fénypontja „A tudomány befolyása a vallásos képzeletre” című prédikációja, amelyet 1873-ban az angol unitárius egyház bradfordi gyűlésén mondott és amely később nyomtatásban is megjelent.

Carpenternek Leeds-i lelkészi működése egy váratlan körülmény folytán félbe szakadt, mert három év után beszédzavarai jelentkeztek, amik prédikálását és előadásait nagymértékben megnehezítették. Gyülekezetete, őszinte ragaszkodásának kifejezésekként, hosszabb időre szabadságot adott. A szabadság egy részére Svájcba utazott, utána pedig hosszabb időt Egyiptomban és Palesztinában töltött. Erre az időszakra a gyülekezet helyett választott. A hosszú szabadság azonban nem segített és Carpenter lelkészi jövője bizonytalanná vált. Helyzete 1875 februárjában változott meg, amikor elfogadta a londoni Manchester New College meghívását az egyháztörténelem, összehasonlító vallástudomány és héber nyelv professzori állásába, ahol abban az időben James Martineau volt az igazgató. Beszédhibája végül kilenc évi kezelés után, 1884-ben megszűnt.⁵

Carpenter Leeds-i lelkészi szolgálata mindkét fél sajnálatára megszűnt. Jellemző szerénységével hat évi munkásságára visszatekintve ezt mondta: „Tisztán látom, hogy lelkészi szolgálatomban sok dolgot tökéletlenül, bölcsesség nélkül végeztem. Tapasztalataim, eredményeim azonban nem dobom el, mert azok munkámban irányítani fognak; felhasználásukkal képes leszek hallgatóimat óvni azoktól a hibáktól, amelyek velem megtörténtek és emlékezetemben elevenen élnek.”⁶

Carpenter 9 év után visszatért a Manchester New College-ba, és attól kezdve élete hátralevő részét akadémiai tevékenységgel töltötte, először Londonban, azután Oxfordban. Kinevezésekor még nem rendelkezett különleges felkészültséggel azokban a tárgyakban, amelyeket elő kellett adnia. De óriási szorgalommal és odaadással munkához látott, hogy mindenekelőtt a héber és sémita nyelvek ismeretében magát tökéletesítse. Emellett rövid idő alatt, unitárius körökön kívül is, a bibliakutatásnak elsőrendű tekintélyévé vált. Közben mind többet foglalkozott az összehasonlító vallástörténettel. A kor legkiválóbb buddhista tudósával, dr. Rhys Davids-el rendszeresen tanulmányozni kezdte a buddhista írásokat az eredeti Páli nyelven, amelyet R. Davids segítségével tanult meg.

Londoni tevékenységének elején, 1879-ban feleségül vette Leeds-i barátjának, George Bucktonnak második leányát, Alice-t. Házasságuk gyermektelen maradt, az mindvégig bensőséges és boldog volt. Felesége szerető, hűséges hitvestársának és segítőjének bizonyult.

Carpenter, mint a Manchester College tanára, szinte hihetetlen méretű munkásságot fejtett ki. Páratlan fegyelmezettséggel és időbeosztással, képes volt arra, hogy egyidejűleg a legszélesebb körű tudományos munkássága mellett mindig maradjon szabadideje is. Állandó ol-

vasással és tanulmányozással bővítette ismereteit és rövid idő alatt több kiemelkedő könyvet jelentetett meg, így, *Mary Carpenter életén kívül, Az első három evangélium, A történeti Jézus és a teológiai Krisztus,* valamint *Palesztina Jézus idejében* címen. Ez utóbbi könyve különösen sikeres volt. Először 1884-ben jelent meg, ezután többször kiadták és a legutóbbi időkig használatban volt. Ebben az időszakban még társadalmi munkára is talált időt.

A hallgatók több nemzedéke tett hálás tanúbizonyságot Carpenter kiváló előadásairól és személyiségének szellemi varázsáról. Hallgatói iránti érdeklődése nem korlátozódott az előadótermekre. Mindnyájan élvezték Hamstead-i otthonának vendégszeretetét. Gyakran rendezett kirándulásokat műemlékeiről híres városokba és más jelentős helyekre. Kortársai megítélése szerint, akik őt közelebről nem ismerték, kissé zord, barátságtalan személynek tűnt, de hallgatói felé, mindig meleg, bensőséges barátsággal fordult, ami hosszú éveken át folytatódott, akkor is amikor az intézetbeli évek rég elmúltak. Az emlékezetes vasárnap esték otthonában zenével és költemények előadásával később tovább folytatódtak a még emlékezetesebb, a Lake District-ben levő nyaralójában töltött napokkal. Itt teológiai hallgatók, lelkészek és barátok élvezhették vendégszeretetét, az ösztönző beszélgetéseket és kellemes hegyi sétákat. Ezek a szünidei alkalmak mindig lehetőséget adtak Carpenternek a rendszeres tanulmányozásra is. Vendégek, akik reggelire érkeztek, gyakran csodálkoztak azon, hogy vendéglátójuk előzőleg már két órán át dolgozott a Pali buddhista szövegeken. Hallgatóitól is vett időnként órákat, ha különleges adottságokkal rendelkeztek. Ilyen módon tanítványától, L. P. Jacks-tól, az Intézet későbbi igazgatójától olaszul tanult.

Közben az Intézet életében döntő változás történt. Sok keresés, vitatkozás és ellenvetés után a Manchester New College vezetősége elhatározta, hogy az Intézet székhelyét Londonból Oxfordba helyezi át. Az eddig ismert rövidítés MNC (Manchester New College) MCO-ra (Manchester College Oxford) változott. Voltak, akik ezt a székhely változtatást a legteljesebb mértékben ellenezték. Martineau, aki abban az időben már nem volt igazgató, szintén a helyváltoztatás ellen foglalt állást. Annak helyessége mellett szólt az, hogy abban az időben több szabadelvű felfogást képviselő professzor tanított Oxfordban. Az összehasonlító vallástudomány fokozatosan helyet nyert az oxfordi egyetemen, Max Müllernek köszönhetően, akivel kapcsolatban olyan méltatások láttak napvilágot, hogy ő „egyike lett Oxford legtudósabb és legnépszerűbb alakjainak”,⁷ és akivel Carpenter is közeli barátságba került. Az antropológus E. B. Tylor, Carpenter barátja, abban az időben az oxfordi múzeum igazgatója volt. Ezenkívül a Mansfield College Oxfordba helyezésével, amelynek vezetője A. M. Fairbairn, Martineau közeli barátja volt, a szabadelvű nonkonformizmus egyre erősebb helyet biztosított magának Oxfordban.

Amikor a Manchester College 1889-ben végleg átköltözött Oxfordba Carpenterrel együtt, aki a változást helyeselte, megkezdődött a haláláig tartó kapcsolata az oxfordi egyetemmel. Mint az angol katedrálisok szerelmese nagy élvezetet talált az Intézet neo-gótikus építésében. Sok vonatkozásban úgy tekintették őt, mint a College új szellemének megtestesítőjét, és az állandóan növekvő tudományos hírneve nagymértékben hozzájárult az Intézetnek a konzervatív oxfordi egyetem tudományos köreibé való befogadásához.

Carpenter továbbra is megtartva a lelkésznevelés iránti érdeklődését, 1899-ben kizárólag az összehasonlító vallástudomány professzora lett. Ez a döntése valószínűleg azért történt, hogy az akadémiai munkásságra több ideje maradjon. Nemsokára meg is jelent két fő munkája, az *Oxfordi Hexateuch*, amit G. Harford Battersby-val együtt írt, és *James Martineau*-nak, korábbi tanítójának életrajza. Ebben az időszakban szerzett mind nagyobb nemzetközi hírnevet a bibliai tudományok és az összehasonlító vallástudomány területén. 1901-ben elnöke volt a Liberális Vallásos Gondolkozók Nemzetközi Tanácsa Londonban tartott konferenciájának. Két évvel később ugyanez a Tanács meghívta, hogy tartson Amszterdamban előadást, amely alapja lett *A kereszténység helye a világ vallásai között* című későbbi munkájának. Ezen kívül két alkalommal a Harvard egyetemen tartott előadásokat.

Az intézetben végzett szűkebb körű munkálkodása azonban rövid ideig tartott, 1906-ban ugyanis James Drummond utódként ő lett a Manchester College igazgatója. Ettől kezdve az Intézet irányítása lett legfőbb tevékenysége. 1908-ban, amikor a Vallások Harmadik Kongresszusát tartották Oxfordban, annak egyik titkáráként működött. Két alkalommal szervezte a „Teológia oxfordi nyári egyetemét“, amelynek híres előadói között volt Nathan Söderblom svéd érsek és a londoni Szent Pál katedrális lelkésze, Dean Inge is.

1913-ban kiadott egy kézikönyvet az *Összehasonlító vallástudomány* címen a „Home University“ sorozatban, és 1914-ben abban a nagy kitüntetésben részesült, hogy az egyetem az összehasonlító vallástudomány professzorának hívta meg. Ebben az időben már vezető tekintély volt ezen a területen, és mint Kelet vallásainak legfőbb ismerője India és Japán szabadelvű vallásos mozgalmaival is baráti kapcsolatokat tartott fenn.

70 éves korában, 1915-ben megvált a Manchester College igazgatói tisztségétől, de megtartotta tanári minőségét. Nyugalomba vonulása után is tovább tevékenykedett tudományos téren, ennek eredményeképpen jelent meg három műve *Buddhizmus és kereszténység*, *Teizmus a középkori Indiában* és a *Jánosi iratok* címen.

Oxfordi működésének egész időszakában szoros kapcsolatot tartott fenn az unitárius egyházzal. Visszavonulása után is lelkes támogatója volt a lelkészi kar anyagi körülményei javításának és a lelkészi nyugdíjintézet működésének.

Közben folytatta társadalmi tevékenységét is. 1911-ben meghívást kapott, hogy megnyissa a liverpooli egyetemen létesített „Társadalomtudomány és szociális munka“ tanszéket. Előadásában kihangsúlyozta az egyetemi nevelés társadalmi jelentőségét. 1916-ban elfogadta az Unitárius Mértékletességi Társulat elnökségét, amelynek fő feladata az alkoholizmus elleni küzdelem volt. Különösen élete utolsó szakaszában, mint az első világháború utáni Népszövetség munkájának nagy pártolója, tevékeny részt vett a nemzetközi békemozgalomban.

Carpenter szinte élete végéig erőteljes fizikummal rendelkezett, ami nagy munkabírását lehetővé tette. Utolsó éveiben azonban egészsége megromlott, több alkalommal operálták és több személyes tragédiának is részese volt. Hűséges hitvestársa néhány esztendővel túlélte őt. Oxfordban 1927. június 2-án hunyt el, mint a Manchester College és a teológia nagy személyisége.

Carpenter neve ma kevésbé ismert. Utalás reá ritkán történik. Ez nem meglepő. „A mozgó ujj ír, és miután írt, tovább mozog“: Fitzgerald

szavai a tudományos munkára is alkalmazhatók, mint minden egyébre. A hatvan esztendő alatt, amióta Carpenter meghalt, sok víz lefolyt a hidak alatt. Azokon a területeken, amelyeken kiemelkedőt alkotott, sok elmélet, amelyet kifejtett, ma általában elfogadott közhellyé vált. Ez már magábanvéve is kihangsúlyozza jelentőségét. Az ő szerepe elsősorban az úttörés volt. Minden kétséget kizáróan azok közé a nemes elmék közé tartozott, akik azzal a meggyőződéssel dolgoztak, hogy a kritikai elemzéseket és az objektív ítéletet alkalmazni kell a vallás és a teológia világában is.

Carpenter nagy levélíró volt, aki élvezte a levelezést. Ez az ő géniuszának egy aspektusa volt a barátság irányába. Aprólékos, rendszerező egyén volt, aki gondosan megőrzött minden hozzáküldött, személyes vagy tudományos tartalmú levelet. A Manchester College „Carpenter-iratok” gyűjteményének katalógusában egyfelől számos üdvözlét van szerény és egyszerű emberektől, ugyanakkor azonban sok levél található híres személyiségektől is, mint T. H. Huxley, Frederic Harrison, J. H. Moulton, B. H. Streeter, Max Müller, A. S. Peake, Gilbert Murray, Jean Reville, Paul Sabatier, George Adam Smith, J. G. Frazer, L. R. Farnell, Rudolf Eucken, Edward Carpenter, F. C. Burkitt, Otto Pflleiderer, Nathan Söderblom. Ezek között van számos, tartós barátságról és tiszteletről tanúskodó levél. Ennek egy példája Max Müllernek egy rövid írása: „Meg tudná-e különösebb nehézség nélkül mondani, hogy az Exodus 3,14-nek mi a teljesen bizonyítható időpontja?”⁴⁸ Van egy A. S. Peake által írt levél 1924-ből, amely Carpenter hírnevéről tanúskodik.⁹ Egy másik, kevésbé ismert tudós, A. J. Edmund levele a legvilágosabban fejezi ki a nagy tiszteletet, amely körülvette és az ő különleges tekintélyét a bibliakutatás és a Pali buddhizmus egymástól teljesen eltérő területein. A levél utalás Carpenter kritikai megjegyzéseire, amelyeket ő A. J. Edmund egy buddhizmusról írt könyvével kapcsolatban tett: „Sok száz tudós van, akiknek az Újszövetségről több ismerete van mint nekem, vagy akik többet tudnak a Pali szövegekről, mint én, de csak egy személyt ismerek, aki mindkét területen olyan jártas, akinek neve Estlin Carpenter. Az Ön bírálata mindennél többet ér nekem.”¹⁰

Carpenter hírnevéhez, amelyet életében élvezett, hozzájárult szervezői képessége is kongresszusok és nyári tanfolyamok megrendezésével. De könyveit és a tudományos folyóiratokban közreadott írásait is általános tisztelet vette körül. Az Ó- és Újszövetség területén végzett munkásságát nagyszerűen összegezi A. S. Peake, a nagy biblikus, aki Carpenter két népszerű munkáját emeli ki: *Biblia a 19. században* és *Az első három evangélium*, amelyek több kiadást értek meg, és a bibliakritika szélesebb körű ismertetésében jelentős szerepet játszottak. Carpenter legfontosabb ószövetségi tárgyú munkája, amelyről Peake részletesen beszél, az *Oxfordi Hexateuch*, a Biblia első hat könyvéről készített nagy munka, melynek szerzői Harford Battersby és Carpenter voltak. Ez a könyv közel 10 évi munka után, 1900-ban látott napvilágot. E munkával kapcsolatban a felelősség nagy része Carpenternek jutott. A részletes bevezetés túlnyomó részét ő írta. Ez a jelentős munka nagymértékben hozzájárult a Graf-Wellhausen-elmélet általános elfogadásához, az ismert forrás-szimbólumokkal: J.E.D.P. (Jahvista, Elohista, Deuteronomium, Papi irat).

Amikor Peake nagy népszerűséget szerzett híres munkáját, az egykötetes *Kommentárt* kiadta, a Pentateuchról szóló bevezető tanulmányt

Carpenter készítette. Ez a tizenkét oldalra terjedő dolgozat ma is egyik legjobb bevezetés a négyforrás-elmélethez. Természetesen, amint azt 1929-ben maga Peake is kimutatta, az Ószövetség kritikai kutatása az 1900-ban megjelent *Oxfordi Hexateuch* óta sokat fejlődött olyan tudósok, mint Kenneth és Hölscher új elméleteket állítottak fel a Pentateuch forrásaival kapcsolatban. Az is ma már közismert, hogy kevés a valószínűsége annak, hogy Józsué könyve a Pentateuch része lett volna. De a Graf-Wellhausen hipotézis alapvető tételei mindmáig érvényesek maradtak és Carpenter bevezetője több vonatkozásban nem vált időszerűtlenné. És bármilyen új elméletek fognak a jövőben napvilágot látni, Carpenter az ószövetségi bibliakutatás történetében előkelő helyet foglal el.

Ugyanez áll az Újszövetségre is. Peake nagyra értékeli Carpenter írásait, amelyekkel a Biblia olvasóit a szinoptikus bibliakritika elért eredményeiről tájékoztatta. Ebben a vonatkozásban különösen kiemeli a *Palesztina Jézus idejében* című könyvét, és megemlíti azt a gyakran eléggé figyelembe nem vett tényt, hogy Carpenter azok közül való volt, aki már egészen korán hangsúlyozta az evangéliumoknak Johann Weiss és Albert Schweitzer nevéhez fűződő eszkatológiai jelentőségét. Peake kiemeli Carpenternek Pál apostollal kapcsolatos tanulmányait, valamint a *Jánosi iratok* című könyvét.

Az összehasonlító vallástudomány területén végzett munkásságát ismertetve L. R. Farnell joggal hangsúlyozza, hogy Carpenter nagy előnye volt az, hogy unitárius háttérrel rendelkezett, amely más világvallások iránti rokonszenvét elősegítette. Szerinte Carpenter keresztény vallása kevésbé volt formális, dogmákhoz kötött, mint ami a legtöbb keresztény felekezet jellemzője. Ezért nyílt rokonszenvvel fordult minden iránt, ami nemes és szellemi tekintetben megragadó a nem keresztény teológiában.¹¹ Továbbmenően, az összehasonlító vallástudományban és a keleti mitológiában végzett kutatásai alkalmassá tették arra, hogy az Újszövetség felé is objektív tárgyilagossággal forduljon. L. R. Farnell szerint a hagyományos keresztény ortodoxia azon az általánosan elfogadott hiten épül fel, hogy a Bibliával kapcsolatos dogmák és legendák egyedülállóak. Az összehasonlító vallástudományi kutatás kimutatta ennek tarthatatlan voltát. A mi hiszékenységgünk elutasítja a Buddhával kapcsolatos csodálatos történeteket, pedig a kétkedésnek éppen ennyi a joga a Krisztussal kapcsolatban fennmaradt hasonló tudósítások esetében.¹²

Carpenter két későbbi jelentős munkája az összehasonlító vallástudomány területén *A teizmus a középkori Indiában* (1921) és *Buddhizmus és kereszténység* (1923). Az utóbbi könyv Japán fordításban is megjelent. Az előbbi 500 oldalas kitekő munka a tudományos kutatás, valamint a filozófiai és vallásos meglátás kiváló példája, könnyed, vonzó stílusban írva, mondánivalóia pedig sokkal szélesebb körű annál, amit a cím jelez.¹³ A *Buddhizmus és kereszténység* c. munka eredeti hozzájárulás a vallás és filozófia történetéhez.¹⁴

Carpenter mindvégig személyes elkötelezettséget érzett a keresztény hagyomány iránt. A kereszténységnek a világ vallásai sorában elfoglalt helyét illetően az *Inquirer* című unitárius folyóiratban közölt folytatólagos tanulmányt. Ezzel kapcsolatban a következő elismerést kapta: „Szeretem az ön határozott álláspontját Jézussal kapcsolatban. Erre nagy szükség van, és örvendek, hogy ön világosan kifejti, hogy

bármit is hirdessenek a többi vallások, a kereszténység továbbra is a mi anyánk marad¹⁵. Az összehasonlító vallástudománnyal kapcsolatos és általa összegyűjtött irodalom mindmáig egyike a legfontosabb ilyen irányú gyűjteményeknek. Ez életének és munkásságának talán legjelentősebb emléke.

Carpenter hírnevét mutatja az is, hogy már életében egy egész sor tudományos elismerésben volt része. Az oxfordi egyetem 1901-ben a magiszter fokozatot, 1903-ban az irodalom- és 1924-ben a teológia tiszteletbeli doktori címét adományozta neki, ami egyedülálló kitüntetés volt egy unitárius részére. Ezenkívül Glasgow, Jéna és Genf tisztelték meg hasonló kitüntetésekkel.

Carpentert akadémiai kiválósága eredményeképpen egész életében nagy tisztelet és elismerés övezte az unitárius egyház részéről is, amelynek élete végéig hűséges és cselekvő tagja volt. Két alkalommal prédikált az egyház évi közgyűlésén, és 1895-ben „Jézus kapcsolata saját korával és a miénkkel” címen tartotta az „Essex Hall” előadást.

Tudós érdemei mellett volt benne valami, amit legtalálóbban a „szent” szóval lehet kifejezni. Mint előadónak megragadó, lenyűgöző volt minden mondanivalója, és az a mesteri könnyedség, egyszerű méltóság, amellyel a leglényegesebb pontokat ki tudta emelni. Ez csak egy hozzá hasonló nagy tudósnek és gondolkodónak lehetett sajátja. Lelkészi szolgálatait az egyszerűség, világosság és melegség jellemezte.

Karizmatikus egyénisége egyfelől mély, személyes hitéből áradt, amely őszinte alázatosságban és egyszerű méltóságban jutott kifejezésre. Másik jellegzetessége, hogy meleg, szerető lelkülettel közeledett mindenkihez, akivel kapcsolatba került. Vallásos hitének racionális volta, a keleti filozófiával és sok más nem keresztény vallással való kapcsolata és közeledése ellenére, személyes vallásossága Isten Jézusban nyilvánított szeretetének mély felismeréséből táplálkozott. Ez a személyes hit maradt minden tevékenységének központja. Híveit minden alkalommal megragadta imádságainak mélysége és bensőségessége. Minden prédikációja hallgatóinak élményt jelentett. A walesi völgyben átélt istenélményéhez élete végéig hűséges maradt.

Carpenter jelentőségének halála utáni elhalványulásával kapcsolatban lehetséges magyarázat az, hogy nagy tekintélyéhez személyes varázsa, embertársai felé sugárzó meleg szeretete, szelídsége és szerénysége is nagyban hozzájárult. Amikor közvetlen befolyása halála után megszűnt, szükségszerűleg, követte a róla való fokozatos megfélemezés. Bármint áll is a dolog, Carpenter az oxfordi Manchester College nemes hagyományainak minden időben egyik legragyogóbb megtestesítője marad.

JEGYZETEK

¹ „Animam mitem christianissimum plorat collegium Mancuniense, plorat Theologia”. Lásd C. J. Herford, *Joseph Estlin Carpenter — A Memorial Volume*. 90.

² Uo. 2.

³ Uo. 8.

⁴ B. Johnston. *Index of Obituaries in Dissenting Periodicals*. Kézirat, Manchester College könyvtára.

⁵ A gyógyulást valószínűleg elősegítette Lennox Browne és Emil Rehnke, *Voice, Song and Speech* c. könyvében foglalt szaktanácsok követése. Lásd C. H. Herford i.m. 35.

⁶ C. H. Herford i.m. 37.

⁷ *Oxford Dictionary of the Christian Church* (2. kiadás) „Max Müller“-ről szóló tanulmány, 896.

⁸ 1892. április 8-ról keltezett levél, melyet J. A. Deacon idéz a *Joseph Estlin Carpenter, An Intellectual Biography* c. munkájában, 69.

⁹ „Carpenter Iratok“ az oxfordi Manchester College könyvtárában.

¹⁰ Uo.

¹¹ C. H. Herford i.m. 162.

¹² Uo. 169—170.

¹³ Uo. 173.

¹⁴ Uo. 176—177.

¹⁵ J. A. Deacon idézi a *Joseph Estlin Carpenter* c. munkájában, 37. l.

GAAL GYÖRGY

(közlő)

KELEMEN LAJOS ÖNÉLETRAJZI FELJEGYZÉSEI

3. rész

A HARMADIK ÉS NEGYEDIK ELEMI

A harmadik elemi osztályban Jung Ferenc papjelölt, a későbbi magyarrégeni református pap lett az osztálytanítónk.²⁰ Magas termetű, félbarna bajuszú és hajú, csendes, jóindulatú, rendszerető ember volt. Szülei ott laktak a Református Kollégiumnak a Bolyai utcában épített bérházában, a tornaterem mellett nyíló két szobában, a magas fekvésű tornateremtől és tornakerttől számítva földszinten, a szomszédos Bolyai utcáról nézve az emeleten.

Abban az időben ezt az utcát még a Nagyköznök nevezték. Ez kötötte össze a Nagypiac alsó végét a Szent Miklós (a későbbi Geçse Daniél) utcával. Édesapámék tanulókorában, az 1860-as években és a 70-es évek elején még csak sikátor számba ment. Tél kezdetétől tavaszig a tanulók szánkázó, korcsolya-ereszkező helye volt. Csak a Transilvánia szálló és kávéház építése idején tágasították és szabályozták rendez utcává. Ezt a szálloda épületet egy M[aros]v[ásár]helyen orvosi tudománya után meggazdagodott dr. Knöpfler Vilmos nevű jóemlékezetű

²⁰ A harmadik elemi első félévében Kövendi Kálmán okl. papjelölt, a második félévben Jung Ferenc papjelölt tanította az Ertesítő szerint.

orvos építtette, akinek a szomszéd M[aros]keresztúron mintegy 400 hold birtoka s csinos udvarháza volt.²¹ Már mint kis gyermekek hallottunk arról, hogy a Transilvania, Marosvárahely legnagyobb kétemeletes palotája volt az Ugron Gáborné Z. Knöpfler Mária hozománya, midőn férjhez ment.

A Nagypiac felé tekintélyes szélességű két-, a Nagyköz felől előbb kétemeletes épület volt, mely fennebb, az utca szintje emelkedésével egyemeletessé alakult. Mellette közvetlenül fölfelé a Posta és Táviroda kisebb egyemeletes épülete foglalt helyet. Ehhez a Sz[en]t Miklós utca felé a kollégium újonnan épített bérháza csatlakozott, melynek földszintjét 6—7 méter magas padlózatú holtok foglalták el, le a postáig. Ezek közül egyikben Komáromy Albert könyvkötő műhelye és lakása volt. Komáromy a szabadságharc alatt tönkrement úri családok egyikének tagja volt. Mindenük odaveszett az 1848—49. évi forradalom alatt, s Komáromy Albertet is apja teljes tönkremenése kényszerítette mesterségére, s ott kitűnően bevált. Készítményei mind tartósságra, mind csinosságra nemcsak megállották a helyüket, de kiváltak, úgyhogy Komáromyt mint a város legjobb könyvkötőjét becsülték meg, díjjal, elismerő oklevéllel tüntették ki. Édesanyám nagyanyjáról rokon volt vele, de nem tudom, hogyan. Műhelye belső oldalát a kollégium nem rége épült új elemi osztálysoráig tartó udvara, a nyári tornakert alsó vége képezte. Erről a területről az ott játszadózó tanulók gyakran bekukkantottak a műhelybe. Ezért Komáromy rendszerint mindig betéve tartotta ezt a felső ablakot, hogy a tanulók helytelenkedve, heccből nehogy reá szokjanak a műhelyébe és lakásába való bedobálózásra.

Jung F[erenc] édesapja csizmadiamester volt M[aros]lv[ásár]helyen. Ott lakott a feleségével a kollégium tőzsomszedságában, a téli tornaterem után következő egyszobás és konyhás bérlakásban. Eleinte feleségével együtt sűrűn láthattuk őket. Aztán egyszer csak eltűntek. Nekünk senki se mondta meg, hogy hová. Valószínű, hogy fiúkhoz költöztek föl M[ar]var[regent]be, s én aztán örökre elveszítettem őket a szemem elől. Mint elemista gyermek hallottam, hogy az öreg Jung szeretett versben beszélni némely barátjával — különösen egy Pungur nevű csizmadiával.

Arról azonban nem ismertem adatot, hogy a verses párbeszéd szelimes vagy bár tartós lett volna.

Jung Ferenc tanítónk komoly, igazságos ember volt. Tiszteltük és szerettük. Én már az ő keze alatt az osztály elejére kerültem, s a téli félévi kisvizsgán a második helyre jutottam az osztályban. Az év végére azonban a félelmes számtan miatt lennebb osztályba, talán ötödiknek. Jung Ferencet a kollégiumtól való megválása után soha többé nem láttam. Őt a M[ar]os]lv[ásár]helytől 30 km-re eső magyarrégeni református egyházközség választotta papiának s ott élte le egész életét. Kétségtelen, hogy ő időnként fölkereste M[ar]os]lv[ásár]helyen a szüleit, s én is, midőn az I. gimnáziumi osztályba menetelem előtt két hónapot töltöttem a M[ar]os]v[ég]csen, 11 km-re fekvő Marosvécsen, többször megfordultam Régenben. Jungot azonban többé soha se láttam, s azt se tudom, hogy mikor halt meg.

²¹ Zarándi Knöpfler Vilmos (1814—1882) kolozsvári középiskolai tanulmányok után Bécsben szerzett orvosi oklevelet, majd külföldi kórházakban főleg balneológiában szakosodott. A forradalom után telepedett le Marosvásárhelyre, megházasodott, elismert orvos és közéleti ember lett.

A negyedik elemít újra Tóth László osztályfőnöksége alatt végeztem. Itt aztán nem tudok számot adni magamnak arról, hogy miért és hogyan, de megzökkenem. Arra jól emlékezem, hogy a nyári nagyvizsgára az előmenetel s vele az osztályzat sorrendjében az ötödik voltam. Bizonyosnak látszik előttem, hogy hanyatlásom oka főleg a számtanban való gyengeségem volt. Ezzel a rideg tárggyal semmiként sem tudtam megbarátkozni, s nem akadt szerencsés irányítom sem a tanulására. Így ezt a tárgyat egész középiskolai életemben állandóan a fejem fölött függő kardnak éreztem. Semmi különös, kiemelkedő esemény nem maradt az emlékezetemben erről az iskolai évről.

MAROSVÉCSI NYARALÁS, A VÁR

A nyári nagyszünidő szokott falusi rokonlátogatásai elmosódtak emlékezetemből. De egy esemény élénken és élesen megmaradt minden másan felül növe és erősödve. Ez pedig nagyszünidei marosvécsi nyaralásom volt.

Marosvécsen Vadasdy Kálmán nagybátyám, Vadasdy A[mália] nagyanyám unokaöccse volt a Kemény Kálmán b[á]ró jószágigazgatója. Kálmán bátyám, mint korán árván maradt gyermek, pár alsó gimnázium után, udvari szolgálatban igyekezett biztosítani megélhetését. Úgy hallottam, hogy beállott asztali inasnak a várba a báró családhoz. Itt aztán ügyességével és értelmességével annyira megnyerte a fiatal br. Kemény Kálmán és felesége, br. Bánffy leány [Polixenia] tetszését, hogy csakhamar a gazdaságban ispánnak léptették elé. Újabb pár év után gazdatiszt lett, s mint a marosvécsi br. Kemény uradalom — melyhez 20 000 hold havasi erdő is tartozott — jószágigazgatója fejezte be udvari szolgálatát. Ez alatt takarékoságával és szerencsésével Maros-Torda megyében M[aros]v[ásár]helytől 16 km-re, a Maros jobb partján Vajdaszentivánon több mint száz holdas kisebb ún. középbirtokot szerzett, melyet apróbb vásárlásokkal állandóan növelt. Jól emlékezem reá, hogy az 1890-es években nevét Maros-Torda megye virilista névsorában olvastam adója összegével együtt.

Nagy öröm volt részemre, midőn megtudtam, hogy Vadasdy Kálmán bátyánk nálunk járt, s szülőimtől elkért a fia, osztálytársam Vadasdy Péter nyári latin tanuló társának. Arra már nem emlékezem, hogy rögtön akkor, vagy csak pár nap múlva, de én nemsokára Marosvécsen dicsértem a napot s a szerencsét, mely ide hozott. Vadasdy Péter unokatestvérem majdnem egy évvel ifjabb volt, mint én.

A család ott lakott az országút mellett az egyszerű négyszobás és konyhás régi jószágigazgatói lakásban, éppen azon a sarkon, ahol a Szászrégenből induló Maros-völgyi országút föl Toplica (később Maroshévíz) felé a Maros egy holt ága mellett föl kanyarodott. Lakóházuk a régi ízlésben, alacsony falakkal épült, a konyha mellett külön cselédszobával, a falun átjött országút mellett terült el bő és terjedelmes veteményes kerttel s kevés gyümölcsfával.

A holt Maros-árok tavaszi olvadáskor és nagyobb nyári záporok idején elég gyakran élővé változott. Szerencsére a mellette vonuló országút nem nagy emelkedése is elég volt, hogy a telket s a mellette fekvő tekintélyes deszka- és gerenda-lerakatot az áradástól megóvja. Az utcai kerítéstől a vár felé emlékezően óta nem járt az árvíz.

Ezek fölött a belsőség területek fölött, az országúttól illetve a völgy szintjétől mintegy 15—20 méternyi magasságban, s az országúttól kb. 100 méternyire állott az egykor nagyhirű, de gyermekkoromban is tekintélyes öreg és kissé rozoga vár. Négyszögű épület volt, sarkain egy kivételével négyszögletű kétemeletes bástyákkal. Ezek szintén kétemeletes épülettömböket fogtak maguk közé. A Maros völgyére keletre néző bástyák közé épült várhomlokzat közepe táján az első emelet magasságában az időtől megfeketült öt vagy hat üres erkélytartó kő fenyegetésre kinyújtott karként, szinte ijesztően, nyúlt a levegőbe. Ellentétben ezekkel, a várarok sétatás rózsáskertté alakult át.

A Kemény báró családnál az asszony — br. Bánffy-leány — volt az úr a háznál: csendes természetű férje mellett a ház feje és nyaka is. Testvére volt a Szászrégen szomszédságában a Mezőségen át Kolozsvár felé vezető nagy 104 km-es országút kezdeténél fekvő Beresztelkén lakott br. Bánffy Zoltán Maros-Torda megyei és M[aros]v[ásár]hely városi főispánnak.

Mi, gyermekek, mondhatni féltünk föl a magasan fekvő várra s ritkán mutatkozó lakóira. Tán egyszer vagy kétszer jártunk benn a bárói pár távollétében a várnak azokban a földszinti szobáiban, melyek engem nagyon meglepett egyszerűséggel voltak berendezve. Az én gyermeki képzeletem régi, aranyos nehéz bútorokat és képeket keresett, de bizony egyet sem talált, s csalódás maradt a lakott várrészről emlékemül. A vár kis belső udvarát s az azt környező vendégszobákat egészen modernné változtatta az akkori közelmúltban végrehajtott átalakítás.

Kérdezősködtem ennek okáról is, s azt a felvilágosítást kaptam, hogy 1848 őszén a Maros balpartján levő Idecs föllázadt szász jobbágyai átjöttek, kirabolták a várat és sok mindent össze is törtek és elhordtak. Azt se tudhattam, hogy a három Idecsből (Alsó, Felső, Orosz Idecs) melyikhez fűződik ez a szégyen-émlék. Valószínűleg mind a háromhoz!

Utoljára és futólag még egyszer, 1916-ban jártam a várban. Akkor mint hadi kormánybiztossági kiküldött fordultam meg ott. Alsóausztriai német katonák voltak benne elszállásolva. Vadasdy Kálmán bátyámék akkor már saját birtokukon, Vajdaszentivánon laktak. Hivatalos küldetésem sürgőssége és megkötöttsége nem engedett időt és lehetőséget semmi lényegbe vágó kutatásra vagy bár megfigyelések megkísérlésére sem. A vár restaurálásakor azonban a B[uda]pestről leküldött szakemberek bejárták az egész épületet, s jegyzeteket, fölméréseket készítettek, s ezek B[uda]pestre fölkerülve a kutatóknak bizonyára érdekes adatokat is nyújthatnak.

A MAROSVÉCSI VÁSAR ÉS BÁL, PÉTERFY MÁRIKA

Marosvécsi időzésem kedves emlékei között időrendben legelsőnek a vásár napján minden évben tartani szokott bált említem meg, már csak azért is, mert ez volt életemben az első bál, melyen — legalább nézőként — részt vehettem. Vécsre történetesen éppen az évi nagyvásár napjára (VI. 2. ?) érkeztünk, mely nekem, mint az ilyesmikkel ismeretlennek színességével és mozgalmasságával különösen fölébresztette és izgatta az érdeklődésemet és képzeletemet. A népes kirakó vásárt —

melynek a cseresznye volt a tömegcikke — minden irányban többször végigjártuk, s bár a pénzforgalmat nagyon kevéssel emeltük, de a vásárt annál több járassal-kelessel tettük mozgalmassá.

Már délben hallottuk a bál híret, mely elmaradhatatlan tartozéka és kellemes befejezője szokott lenni a vécsi vásároknak. A bál minden évben a református papi háznál folyt le. Ennek a tágas ebédlője, ha néhány bútort kihordtak belőle, egészen alkalmassá vált ilyen célra is.

Péterfy Ferenc, a vécsi ref[ormátus] pap 50 év felé járó eredeti, érdekes ember volt. A maros széki Kibédi Péterfyek abból a híres nemzetségéből származott el M[aros]vécsre, mely az 1830-as, 40-es években három személyben volt egyszerre tagja az akkor új M. Tud. Akadémiának. Valami Ádám és Eváról való rokonság is volt édesanyám révén Péterfyékkel, amennyiben édesanyám apai nagyanyja Kibédi Péterfy Kata a Kibédi Péterfyek egy még a XVII. sz[ázad]ban Ádámosra szakadt ágából származott.

Maga Péterfy Ferenc, a vécsi ref[ormátus] pap a szószék helyett először a harcmezőkön próbált szerencsét. A messze környék minden számottevő embere tudta róla, hogy az 50-es évek végén serdülő ifjú korában az olaszországi magyar légióban szolgált. Erdélyből szökve ment oda. Ott viselt csizmáját, mely tömérdek fáradságának és veszélynek volt emléke, a harcterekről a lábán haza hozva, a nagy egyházi és nemzeti ünnepeken a múlt és becsülete tanújaként emlékül fölhúzta. Ez a csizma így hozzánőtt gazdájához. A szigorú tekintetű, kevés beszédű, komoly papbácsira mi gyermekek felénk tisztelettel néztünk föl. Feleségét pedig hozzájuk mentünkör is csak ritkán és rövid időre tisztelelhattük, mert az öt gyermek s a házi teendők éppen eléggé elfoglalták.

A legnagyobb gyermek, a fiú István, a későbbi jóhírnevű marosvásárhelyi orvos, a Református Kollégium felsőbb osztályos tanulója volt. Még nem deák, mert mi M[aros]v[ásár]helyen a Ref[ormátus] Kollégiumban igazában csak a VII. s VIII. osztályosokat hívtuk deákoknak.²² Még a VI. osztályosoknak is csak diáksüldő volt a tréfás neve. István csak szünidőre szokott hazajárni. Huga a legnagyobb leány, a szép, piros kerekarcú barna hajú Panna is végezte már a vécsi állami elemi iskolát, akkor lépett a kb. 16 évével a nagyleányság első lépcsőfokára. Ő már táncolt is a bálon, mely neki valószínűleg legelső bálja volt. Ő már fennebb érezte magát nálunk, az aprószenteknél. A serdülő apró-leányok — tán a legkisebb Piroskát kivéve — ugyanazon vécsi állami iskola növendékei voltak, s mind jó barátságban éltek Vadasy Róza húgossal.

Mikor a papi házhoz fölértünk, a vendégek nagyobb részét, kivált a nem vécsieket már ott találtuk. A cigány bevonulásunk után rögtön a csárdásra pendített. A táncolók közül ma is lelki szemeim előtt áll az a szép, finom szelíd, 18 év körülinek ítélnélhető barna leány, aki a m[aros]v[ásár]helyi kollégiumot éppen abban az évben végzett Sebess Dénessel megnyitotta a bált. Mi gyermekek ezt a táncos párt néztük leg-többet. A szelíd, kedves leányt soha se láttam többé. Sebess Dénes pedig egy jó évtized elmúltával Debrecenből házasodott, utóbb — mint Marosvásárhely egyik függetlenségi párti képviselője — vezérszerepet vitt M[aros]v[ásár]hely életében, s tudtommal mint kúriai bíró fejezte

²² 1887—88-ban Péterfy István (szül. Marosvécsen 1870-ben) VII. gimnazista volt.

be közpályáját. Közbecsülésnek örvendett. Rokonszenves, kedves jó ember volt.

A megindult multság vidáman hullámozott, s én fáradhatatlanul néztem es élveztem folytonos változásait. Tán soha így nem bántam, mint akkor, hogy táncolni még nem tudtam. Gergelyfy Sándor kedves barátommal és Vadasdy Péter unokaöcsémmel egy ajtómeleyedésben egymás mellett ülve csak néztük a táncolókat. Két tarsam végül is kétfelől a vállamra hajtva fejüket, mellettem ülve szépen elaludt, de én vitézül kitartva a bál elbomlásáig ébren és éberem figyeltem és végig élveztem a multságot.

A négy vécsi pupleány közül mind arcra, mind alakra nekem az első perctől az akkor kb. 12—13 éves Mária tetszett meg a legjobban. Elénk, eszes, csinos növendék félbarna leány volt. Amint jóval utóbb kiderült, ez a rokonszeny kölcsönös volt. Talán az ősi vérközösségnek egy cseppje vagy közös fellobbant szikrája volt, melyről akkor semmit sem tudunk. Tény, hogy azután is több mint kéthónapos vécsi időzésem alatt kölcsönösen erős rokonszenvet éreztünk egymás iránt, s Mária augusztus vége felé szokott közlékenységével azt a titkot árulta el, hogy ha ő most férjhez mehetne, csak hozzám jönne feleségül. Szólni se tudtam az örvendetes meglepetéstől, s zavaromban azt megköszönni is elmulasztottam, de aligha lehetett akkor Marosvécsen boldogabb halandó, mint én.

Ezek után nem lehet meglepő, ha ugyancsak augusztus vége felé Mária egyszer azt árulta el, hogy ő a szerencsét próbára tette arra nézve, hogy vajon kihez megy férjhez. Ugy mondták neki, hogy egy meghatározott naptól számlálni kell azokat a férfiakat, akikkel köszönáskor kezet fog, s ezekből akit a sors századiknak hoz kézfogásra, az lesz a férje. Ő megcsinálta a próbát, s a véletlen dr. Szabó Vilmos körorvost vitte eléje századik kézfogónak. Ő őszintén sajnálta, hogy nem én voltam, s nem mondhatnám, hogy én nem osztottam ebben az érzésben. Szabó dr. természetesen semmit sem tudott mindezekről, s egészen bizonyos az is, hogy Mária megpróbált kitérni a kézfogás elől, de végül is kénytelen volt kezet fogni.

Annak a rideg igazolására aztán, hogy ez a babona mily alaptalan, ide iktatom azt a valóságot, hogy az orvos pár hónap múlva egy gazdag régeni birtokos leányát jegyezte el s kevés idő múltával feleségül vette. Mária ideáлом pedig később háromszor ment férjhez három különböző orvoshoz.

Péterfy Mária Marosvécsről M[aros]vásárhelyre való hazatérésem után is még sokáig foglalkoztatta képzelődésemet, de én vele többet az életben szemtől szembe soha sem találkoztam s nem beszéltem. Látni azonban láttam többször is.

Talán a Vécsről való visszatérésem második évében, tavasz végén ott láttam nagy izgalmamra és meglepetésemre a Református Kollégium diák majálisán. Az erdei mulatsággal kapcsolatban mindig az esőre is kell gondolni, s ezért viseltesebb ruhámmal rukkoltam ki a majálisra. Természetesen nem mertem Mária közelében mutatkozni, nemhogy beszélni próbáltam volna vele. De a következő évben a szerencse megismételte ajándékát. Mária újra feltűnt a majális vendégei között. Ekkor már szép bakfis leánnyá indult. Én pedig egy kopott III. gimnazista voltam. Közelébe se mertem menni, nemhogy beszélni próbál-

tam volna vele. Délután nagy záporosó zavarta szét a mulatságot, mely a majális vendégeinek többségét bőrig áztatta. A vizesen, sárosan az erdőből vert hadként menekülő majális-nép között ott láttam Márikát is. Én egy megázott kis leánykát fáradt édesanyja karjaiból elkértem, hogy bár ennyiben segítségére lehessenek a többtagú családnak. A síkos, sáros uton a megázott Márikához és társaságukhoz közel jutottam, de ő alaposan átázva annyira el volt foglalva a maga bajával és társaságával, hogy — szerencsére — észre se vett a tolongásban.

Még egyszer elég közel, de — szerencsére vagy veszteségemre — utoljára láttam aztán Marosvásárhelyen mint az egyik diáktánciskola vendégét. Osztálytársaim beszélgetéséből tudtomra jutott, hogy Mária Marosvásárhelyen van, s este ott lesz a tánciskolában, a Róm[ai]Kat[olikus] Gimnázium tornatermében. A hír igazán felizgatott, Mária iránt érzett nem csak érdeklődést, de lángolást még akkor is szívem titkánként híven őriztem. Mária már akkor szép 18 éves fiatal leánnyá fejlődött. Én pedig egy szegény szürke VIII. osztályos diák, az a 0 voltam, amelyről a diákfiúk találó megállapítása forgott közszájon, hogy a deák olyan 0, melyből 6-os is, 9-es is lehet, de megmaradhat 0-nak, sőt rosszabb, lehet 00 is belőle.

Legjobb barátaim közül Gergelyfy Sándornak, aki még édesapja vécsi gazdatiszt korából ismerte Márikát, a mélyebb belső érzések elhallgatásával, mint egyszerű kívánságot elmondottam, hogy szeretném látni egykori vécsi játszótársamat. Mivel azonban megfelelő ruhám nincsen, a táncteremben vendégként nem jelenhetek meg. Így állapodtunk meg aztán abban, hogy én a fiúk szobája és a táncterem ajtóközébe húzódom be más két fiú háta mögé, s onnan nézem meg Márikát.

Ez a megfelelő ruha hiánya pedig azt jelentette, hogy nemcsak fekete ruhám nem volt, hanem a rendes viselőruhám is annyira elviselt és kopott volt már, hogy azzal nemcsak tánciskolában, de mindennapi társaságban sem lett volna illő mutatkozni. Fájó szívvel surrantam be a fiúk szobája felől az ajtóközbbe, a jótékony félhomályba, s alig két perc múlva már ott láthattam tőlem alig 2—3 méternyi távolságban vidáman beszélgetve gyermek-ideálot. Szívem bizonyosan hangosan dobogott nemcsak a látványtól, hanem a reménytelenségtől is. A fájdalom perceket új táncváltozás szakította meg. Levertem vártam meg ennek megindulását, s az ajtóközből a fiúk szobájába visszaszökve csakhamar útban voltam hazafelé, s Márikát az életben soha se láttam többé.

Midőn már Kolozsvárt egyetemi hallgató s a Gidófalvy-háznál nevelő voltam, első éves tanárjelölt koromban hallottam ismét róluk. Gidófalvyék — az én principálisom és jóltevőim — jól voltak a Péterfy családdal, s a nagyobb leányok elég sűrűn megfordultak Szászrégenben majd Kolozsváron házuknál. Megemlítem itt, hogy egy görgényi kirándulásuk alkalmából Szabolcska róluk írta ezt a rövid verset:

A görgényi várhegy alján
Virágot szed három kislány.
Nem is tudom, minek szedi —
Ha egyik sem nekem szedi.

A görgényi várhegy alján
Mért nem terem árvalányhaj?
Hadd szakítsék egy-két szálat
Nekem való bokrétának.

A vers talán az EMKE tordai vándorgyűlése emlékkönyvében jelent meg, s én onnan tanultam meg.²³

Péterfy István dr. mint fiatal orvos, s ha jól emlékszem, egyetemi alkalmazott, jóformán mindennapos volt a házuknál. P[éterfy] Mária azonban tudtommal nem járt azalatt Kolozsvárt, amíg én Gidófalvyék-nál nevelésködtem. Mária azután — ahogy hallomás után emlékezem — háromszor is volt férjnél, egymás után három orvosnál, akik elhaltak mellőle. Nem hallottam arról, hogy meddig élt, de nekem kedves és szép ifjúi álm-émlémem maradt. István testvérbátyjával, ki Marosvásárhelyen lett jónevű orvos, s deákkori ideálját, Kathonay Erzsit (?) vette feleségül, jóbarátságban voltam, s elég ritkán marosvásárhelyi tartózkodásom idején mindig fölkerestem. Akkor azonban a vécsi álm-világ már rég a múlt sírjában pihent, és soha sem beszéltünk róla.

ELETVESZÉLYES FÜRDÉS A MAROSBAN, AZ ÉDESAPA VÉCSI LÁTOGATÁSA

Marosvécsi tartózkodásom idejéből följegyzek még két eseményt. Mindkettőnél élet forgott kockán, s egyiknél éppen az enyém.

Szép időben délutánonként úgyszólván minden nap jártunk fürdeni a Marosra, mely itt már rendes vízálláskor jól elbírja a negyedtutajt. Egy ily alkalommal szokás szerint az egyik félig szárazon maradt tutajon a fürdésnek nekivetkőzve fennebb húzódtunk a bokros vízparton a megérkezett leányok elől. Majdnem hónaljig a vízbe hatolva vidáman lubickoltunk a jól ismert helyen a kavicsos fenekű Maros kellemesen langyos vizében. Az örömök között azonban már a vízben mindig szükséges elővigyázatot is elég gondatlanok voltunk elmulasztani, s ez majdnem megbosszulta magát rajtunk.

Ruhám a jobb parti berek egyik bokrában elég biztonságban maradt, mert a berek köztudomás szerint idegenek számára tilalmas volt, s Vadasdy Kálmán bátyámék s velük a ref[ormátus] papi családon kívül más nem használhatta fürdőhelynek. Én ez alkalommal a jobb parton a szokott helynél fennebb mindjárt be is mentem a vízbe, s mivel az ott sekély volt, átgyekeztem a túlsó, mélyebb bal oldalra. Ez ment is, de én jó száz méterrel fennebb léptem a vízbe, s ott a mélységeket nem ismertem. Csakhamar azt kellett tapasztalnom, nekem nyakig ér, s úszni kezdtem le a vízfolyás irányában. Még csak az ún. kutyauzást tudtam. Nem érhettem tovább 25—30 méternél, mikor a még tekintélyes távolságot látva, hogy ki ne fárasszam magam, megpróbáltam talpra ereszkedni. Ez sikerült volna, de a víz rémületemre átcsapott a fejemen, s akaratom ellenére nagyot kortyoltam belőle. Felrúgtam magam, és ahogy kitelt tőlem, úszni kezdtem. De már fáradtnak éreztem magam, s pár métert kitehető vergődés után megpróbáltam újra leereszkedni. Azonban a víz újra átcsapott rajtam. Olvastam volt már akkor valahonnan, hogy a vízbefuló előtt szédítő gyorsasággal leperreg az egész élete. Velem most ez történt. Azt hittem, hogy az életemnek vége. Közben a túlsó partról a leányok semmit se sejtve az életveszélyről, melybe belesodrótam, vidáman, nevetve mulattak élet-halál küzdelmemen.

²³ Valószínűleg csak Kelemen Lajos emlékezete. Csakis az EME (Erdélyi Múzeum Egyesület vándorgyűléseinek emlékkönyveiről lehet szó, sem a XV. Tordai vándorgyűlés emlékkönyvében (1933), sem az azt megelőzőkben nem találtuk.

Minden erőmet összeszedve még egy végső erőfeszítéssel a víz színére jutottam újra, s ez tovább sodort magával. Fáradságom pihenés megkísérlését követelte. Karommal tettem az úszó mozdulatokat, s lábaim leengedtem. Éreztem, hogy a víz fenekét érik. Megpróbáltam fölállni. A víz csak vállamig ért. Meg voltam mentve.

•

A nyár közepén járhattunk már, mikor Vadasdy Kálmán bátyámék értesítést kaptak édesapámtól, melyben bejelentette látogatását.

Pár rövid nap után aztán egyik délután K[álmán] bátyám jó kétfogatos könnyű kocsija kihozta a Szászrégenig vonattal jött édesapámat. Felejthetetlen emlékezés máig is a lelkemben, mikor a Vadasdy Kálmán bátyámék udvarára behajtott kocsiból az én jól öltözött, szép, csinos ember édesapám kiszállott. Tán akkor éreztem életemben legelőbb, hogy mit tesz az öltözet, s büszke voltam arra, hogy nekem milyen édesapám van.

Mivel a látogatás a gazdasági munkálatok idejére esett, a K[álmán] bátyám nappali idejének legalább 80%-a le volt foglalva. Édesapám hamar fölismerte a helyzetet, s megmondotta Kálmán bátyámnak és Róza néninek, hogy őt ne mint vendéget, csak mint rokont tekintsék, s nehogy zavartassák magukat elfoglaltatásaikban. Ő Péterrel és velem elfoglalkozik.

Ennek lett egyik következménye másnap a holtmarosi malomhoz tett gyalogkirándulás.

Mi a Maros vize mellett felfelé sétatempóban gyalogoltuk végig a két és fél kilométernyi kellemes ösvény-utat, s a holtmarosi gáton alól fűzfák árnyékában a parton telepedtünk meg. Csakhamar bementünk azonban a gáton alól elterült kavicsos és homokos hordalék-területre, s a vizet kézzel kellemes melegnek találva elhatároztuk, hogy megfürdünk. Az elhatározást rögtön tett követte, s a ruhákat a mart alá a partra, árnyékba rakva pár perc alatt a vízben voltunk.

Édesapám csak alsónadrágjában bement a gáton alól két vagy három kisebb ágra szakadt Marosba, mely neki sehol se ért derékig se, s mikor a helyszíni szemlével elkészült, minket Vadasdy Péterrel az egyik sekélyebb vízű ág és a kiöntések után maradt térdig érő melegvízű homok- és kavicsgödörök szélein hagyva megparancsolta, hogy azoknál maradjunk, s a folyóba az ő visszajöttéig ne merjünk belépni. Ezzel ő rögtön átúszta a Marost, s a gát alatti mélyebb vízbe sietett. Ott úszott, forgott, s élvezte a vizet jó ideig.

Én a kijelölt helyet nem hagytam el, de egyszer csak láttam, hogy Vadasdy Péter a Maros bal partja felé indult a gyors folyású főág felé. Kiáltottam neki, hogy térjen vissza, s maradjon a kijelölt helyen, mert a víz elüti, s beléfullad. Nem hallgatott reám, s lehet, hogy a gát zúgása miatt se hallotta figyelmeztetésemet, de én láttam, hogy alig 3—4 lépés után a gyorsvíz sodrába ért, mely rögtön elkapta, s el is nyelte. Ijedten kiáltottam édesapámnak, aki szerencsére már előbb észrevette Péter meg gondolatlanságát, és gyors, singelő úszással segítségére sietett. Mielőtt azonban Péter helyéig ért, az már nem volt sehol. Édesapám tudta, hogy a víz felfogja vetni még mielőtt megfulladna, s ezért teljes erővel az eltűnés helye felé singelt, s azt pillanatok alatt elérve és túl is haladva, Péter alig egy méterrel előtte, az élet ösztöneivel a víz színére felvetődött. Édesapám fél kézzel hátulról nyakon ra-

gadta őt, s a másik percben már a félholtra rémült meggondolatlan víznyelő ott tátogott és okádta a vizet a homokon.

Jó negyedóráig pihentünk még a helyszínen, de a vízbe már csak apám ment vissza, s a néhány perces úszást kétszer is megismételve ő is kiült mellénk a homokra sütkérezni, s fél órányi közös pihenő után megindultunk vissza a vízparton Marosvécs felé. Az úton aztán édesapám figyelmeztetett mindkettőnket, hogy a családot ne rémítsük meg a szerencsésen elmúlt veszéllyel, s így otthon arról mindhárman bölcsen hallgattunk.

EGY HÉT MAROSFELFALUBAN, RÓZA-NAP ÉS HAZATÉRÉS

Kedves emlékeimhez tartozik a vécsi időzésem idejéből az a hét, amelyet a szomszéd Marosfalfaluban a Korondi családnál töltöttem. Vadasdy Kálmán bátyám felesége Korondi Róza volt Marosfalfaluból. Édesapja ifjú éveiben Körtefáján volt ref[ormátus] kántortanító, s mellékfoglalkozásul ott az egyik száz hold körüli birtokosnak bizalmi embere és segítsége. Takarékos, józanéletű, rendes ember volt.

Vadasdy Kálmán bátyámék egy hétre elmentek Vajdaszentivánra a birtokukra elvégezni ott az aratással járó munkálatokat, s erre az időre minket levittek és átadtak gondozásra Felfaluba, Korondi János bácsiékhoz, Vadasdy Kálmán bátyám apósához. Később egy másik, fiatalabb leányuk Szabolcska Mihályhoz, a költő paphoz ment feleségül.

Az én ottjártamkor Szabolcska még nem lakott Marosfalfaluban.²⁴ Ott akkor egy nagyon kiöregedett ref[ormátus] pap szolgált még. Ennek a helyébe jött csakhamar Szabolcska, akit én azonban csak majdnem egy évtized múlva Gidófalvyéknál ismertem meg Kolozsvárt. Azelőtt is láttam őt és hallottam is egy felolvasását Marosvásárhelyen a várbeli ref[ormátus] nagytemplomban tartott valami ref[ormátus] papi gyűlés alkalmából.

Marosvécsen értük meg még Vadasdy Kálmánné Korondi Róza névnapját, melyet szeptember 3-án este tartottak meg. A névnap vacsorára természetesen a Péterfy papi család is meg volt híva. A bő és jó vacsora után a vécsi cigánybanda csárdásra húzott reá. Én Péterfy Márikával szerettem volna táncolni, de valahogy úgy, hogy ne vegyék észre érzelmeimet. Kerülő útra léptem, s Márika nagyobbik húgát kértem föl, s Márikát azután.

Meg is indultunk a lassú csárdással, de én zavarba jöttem, s lépéseket elvétele, a táncba mintegy belesülve azt hamar megszakitottuk, s én aztán évekig nem mertem kísérletezni, míg a tánciskolába kerülve valahogy — de nehezen — legyőztem végre gátló drukk-érzéseimet, s utóbb jó, még később — a köztudat szerint — mondhatni nagyon jó csárdás-táncos lettem.

*

A házi bál éjfél utánig tartott, s szeptember 4-én reggel 6 és 7 óra közt Vadasdy Kálmán nagybátyám könnyű ún. bricska kocsiján indultunk el Marosvásárhelyre. Vele, Nyiri Dénessel, Vadasdy Péterrel és a kocsissal együtt elég kényelmesen ötön helyezkedtünk el az üléseken. Hűvös, de gyönyörű szép napos őszi idő kedvezett a 40 km-es utazásnak.

²⁴ Szabolcska Mihály 1892 szeptemberétől 1898 végéig volt Marosfalfalu lelkipásztora. 1895. február 12-én vette feleségül Korondi Etelkát.

Indulás előtt édesapám meghagyása szerint megköszöntem Róza néninek és Kálmán bátyámnak irántam tanúsított vendégszerető jóságukat, s kocsink pár perc múlva már az országúton robogott.

Akkor még a jószágigazgatói lakás kocsibejárata az országútról a holt Maros-ág felőli oldalon volt. A falu felől kisebb kapu vezetett a ház udvarára, s innen mintegy 200 lépésig az országúttal párhuzamosan a lakás veteményes kertje helyezkedett el. Ide még kifutottak az otthonmaradottak még egyszer búcsút inteni a távozóknak. A kocsi a kert végénél most már a falu főutcájával azonos országútra ért ki.

Nemsokára áthaladtunk Felfalun, a Korondi-ház lebocsátott zsalui érthetőleg jelezték, hogy még az élet nem ébredt meg ott. Fél óra múlva már Magyar- és Szászrégenen is áthaladtunk. Aztán sorra jött Radnótfája, Körtefája, s utána Gernyeszeg, melynek kastélya közelében a kilométerkőről leolvashattuk, hogy már csak 16 km-re vagyunk M[aros]-v[ásár]helytől.

A Maros jobb partjáról előbb sorra hagytuk a hátunk mögött a völgyben Abafáját, az utunkba nem esett, fenn a Maros völgylépcsőjén épült Vajdaszentivánt, honnan jól lehetett látni Vadasdy Kálmán bátyám kúriáját és szép belsőségét, s a többi udvarházat, melyek messziről városias színt kölcsönöztek a szép fekvésű falunak. Aztán Marossárpatak három Teleki kastélya és kúriája adott csalóka kisváros-képet a szép falunak, melyet látva a Mezőségen bennebb fekvő faluk emlékezet-képei szállottak elém.

Ütközben alig beszélgettünk valamit. Nekem a figyelmemet egészen lefoglalta a folyton változó táj, a kastélyok és az udvarházak változatos képei. Péter öcsémnek pedig semmi érzéke sem volt ezekhez, s így teljességgel nem törődött velük.

Gernyeszeg után áthaladtunk Sáromberkén, hol az Afrika-utazó Teleki Samu gróf tágas, de egyszerű földszintes udvarháza és belsőége van. aztán Nagvernyén, a mi székely családunk előnevét adó egykori eredet- és lakófaluján haladtunk át. Akkor még nem tudtam — csak azután pár évvel tanultam meg —, hogy hol volt a mi ősi belsőségünk, és hol lakott az 1850-es évektől a hatvanas évekig Kelemen Lajos nagypapám hatalmas óriástermetű bátyja, Kelemen Károly. Képét is csak azután ismertem meg arról a kőrajzról, mely Ferenc József akkor még csak koronázatlan király 1852. évi marosvásárhelyi bevonulását ábrázolja négyes fogaton, kőrajzban. A hatalmas, öles vállas alak sástollas süvegével hónafőn felül messzire kiemelkedik az egész bandérium éléről.

Sáromberkétől M[aros]v[ásár]helyig már csak Maros- vagy közismertebb nevén Cigány-Szentgyörgyön haladtunk át, s de. 11 óra tájban már M[aros]v[ásár]helyen voltunk.

Vadasdy Kálmán bátyám otthon számba adott édesanyámnak, s aztán mind édesanyám, mind én hozzám tanúsított jóságukat még egyszer megköszönve a kocsi tovább sietett a kollégium felé a beiratkozásra. Már nem emlékszem biztosan, de úgy rémlik, hogy engem már csak másnap irattak be.

AZ I. GIMNÁZIUMI OSZTÁLY, KISS TAMÁS OSZTÁLYFŐNÖK

Megtörtént végül is a nagy esemény: I gimnazista lettem. A marosvécsi aranynapok után gyorsan a nyakamba szakadt a szürke mindennapi élet gondjaival és százféle, sokszor kicsinyes bajával.

A szegényebb fiúk súlyos csapásául több tankönyv megváltozott,²⁵ s így ezeket nem lehetett a kollégiumi ócska tankönyv vásáron beszerezni, csak a könyvesboltokból. Ez pedig rideg prózában azt jelentette, hogy a fél vagy harmad bolti áru ócska tankönyv helyett a háromszorta drágább új könyvet voltak kénytelenek megszerezni. A lány papirosra nyomtatott, a nyári latin tanulásunkhoz vezérkönyvül használt jó öreg, latin nyelvtan- és olvasókönyv is a változás végzetes útjára került. Új nyelvtan, a Szénássy—Elischer-féle latin nyelvtan szakadt a nyakunkba. Egy rideg, száraz nyomtatott papiros csomó, melynek én már a látásától is fáztam.

Az új könyvek megszerzésének nehézségét növelte az is, hogy legnagyobbik leánytestvéremet, Rózát szintén most kellett a református leányiskolába beiratni. Így édesapám fizetéséből nem telt egyszerre két gyermek tekintélyes tandíj és tankönyv kiadására. Kénytelenek voltak nálam a legszükségesebbnek látszó könyvekre szorítkozni, a többit jó eszemre hátrították, s így úgy jártam, mint az a katona, kit fegyver nélkül visznek a csataterre.

De a könyvek és az elég nagyszámú különböző irkák, körző, rajztábla, vonalzó megvásárlása legyőzhetetlen anyagi akadályok elé állította az osztálynak legalább harmadát. Mindegyre fölmerültek a taneszköz hiánya miatt az órákról való elszökések, [különböző] ürügyekre vagy hazudozásokra alapított kimaradások. A zaklatástól való félelem üldözött vadak helyzetébe sodort velem együtt sok más szegény tanulót.

A tanárok közül Kiss Tamással kerültem legközelebbi és -gyakoribb érintkezésbe, már csak azért is, mert ő magántanítóm is lett. Kb. a fél osztályt, több mint 30-unkat utalták az ő keze alá. Ezt a keze alá utalást sajnos nem csak szellemi, hanem sajnos túl gyakran fizikai azaz testi és nádpálcás értelemben kellett tapasztalni.²⁶

Kiss Tamás Marosvásárhelyen végezte a középiskolát, s Csiki Lajos-sal együtt Budapesten járták végig az egyetem négy évét. Fél szemére gyermekségétől vak volt. Valami fekete posztó, vagy bőrdarab takarta a fél szeme helyét. Másik ép szeme szürkés fénnel ragyogott ki a szemgödör mélyéből. De ez az ép szem mindig valami keserű meghasonlottságot, bizalmatlanságot tükrözött felénk. Hamar és kis dolgokért könnyen felindult, és kis hibákért túl szigorúan büntetett. Féltünk tőle, de nem szeretjük.

Érett észsel s tapasztalatok alapján megállapítható, hogy leginkább testi és ebből folyó lelki hibája szadista vonásokat váltott ki belőle. Ezekről ő nem tehetett, mások nem törődtek vele, és nem is tudták, hogy ő igazában egy beteg áldozat, s így élt végig egy jó emberöltőnyi hosszú és sokszor nehéz pályát, melyet tanítványai részére az ő terheltsége tett még nehezebbé.

²⁵ Az 1888—89-es *Értesítő* szerint a magyar, a latin, a számtan és a földrajz tankönyv változott meg, tehát csak a mértan és a vallás maradt a régi. Korábban Békési Gyula *Latin alaktanát* használták, ennek helyébe lépett Szénássy-Elischer *Latin nyelvtana*.

²⁶ Az *értesítő*ből kitűnik, hogy abban az 1888—89-es tanévben került az iskolához mint tanárjelölt, mennyiségtant tanított, de az I. gimnáziumi osztályban, ahol osztályfőnök volt, a földrajzot is ő adta elő. Máskülönb 52 diák volt az osztályban. Öt jeles és hét jó előmenetelű tanulót sorolnak fel, az utóbbiak közt van Kelemen Lajos is.

Kiss Tamás a mi I. gimnazista korunkban a kollégiumnak a Szent Miklós utcába a Teleki Téka és a Királyi Tábla felé benyúló külön álló földszintes részében [lakott]. Ennek a földszintes, manzárdfedeles épületnek csak két szobája volt. A Bolyai utca felőli nagyobb szoba volt a zeneterem. A vármegyeház déli végével szemben levő, szintén délre néző kéttablakos szoba Kiss Tamás és vele valamelyik bennlakó úrfi tanítványa, a mi I. gimnazista korunkban F. Mihály Zsigmond tágas és kényelmes lakásául szolgált. Azonban ez a tágasság is viszonylagos és időhöz kötött volt, s a délutáni privatizálás idejére ez a díszítő jelzés már nem volt érvényes, mert a betódult gyermek sokaság az egész szobát zsúfolásig megtöltötte.

Mindnyájan féltünk tőle egy-két vagyonosabb fiút kivéve, kikre szülők társadalmi állásához mérten — bizonyára részben a magasabb privat tandíjakért is — tekintettel volt. Második gimnazista korunkban történt, hogy ő a múlt évi kiskúriai lakása helyett a kétemeletes főépületnek az első emeletén, közvetlenül a kollégiumi nagykönyvtár mellett kapott lakószobát. Oda jártunk fel közös privat órára hozzá. Tanítványai sorában tartozott Ajtai Gyula, egyik városi tanácsos gvenge testalkatú, szívbjajos fia is. Jóindulatú, közepes előmenetelű jó fiú volt. Egyik vasárnap délelőtt a rendes privatát elvégezve a tanítványok már eloszlóban voltak, midőn Kiss Tamás valami kis hibáért nádpalcájával verni kezdte a szegény szívbjajos Ajtait. Ez a kemény durva verésre rendkívül megijedve kétségbeesetten, jajgatva kérte Kiss Tamást, hogy ne verje, mert ő nem hibás abban, amivel vádolja. Kiss Tamás azonban erre mint egy eszeveszett bolond, még kegyetlenebbül rontott a szerencsétlen gvermekre, s folytatta a kegyetlen verést. Az embertelen hóhérvadás engem is a végsőkig felizgatott, s e lelkiállapotban sírva Kiss T[amás] elé ggorva a felindulástól reszketve megszólaltam:

— Kiss úr, kérem ne verje olyan kegyetlenül Ajtait, mert ő szívbjajos, s ez a betegség kitör rajta, s elájul. Inkább üssön helvette engem! Ez a nem várt közbelépés, bármily kellemetlen volt, észre térítette a lelketlen szadistát, s mindkettőnket ki- és hazaparancsolt.

Másnap, hétfőn reggel Ajtai nem jött fel az órákra. E helyett délelőtt tíz óra tájban, a tízperces szünet idején érkezett meg az apja, Kiss Tamást kereste. Egvűtt mentek be ennek szobájába, s íó tíz perc múlva egvűtt is jöttek ki onnan. Nem kellett nagy bölcsesség annak kitalálására, hogy Ajtai tanácsos a fia kegyetlen megverése ügyében kereste föl Kiss Tamást, aki egészen kivörösödve, láthatólag felizgulva kísérte le és ki egészen a kollégium nagykapuiáig Ajtai tanácsost.

A mi Ajtai osztálytársunk aztán — szemlátomást legvengülve — csak napok múlva jött fel újra órákra. Néhány napi iskolába írás után újra kimaradt, s ez a következő héten tartósabban megisméltődött, míg egyszer csak közös fájdalmunkra egyik délelőtt halálhíre siratott meg mindnyájunkat.²⁷

Temetésére az egész gimnáziumi ifiúságot kivezényelték, hatalmas résztvevő közönség lepte el a temető környékét. A refformátus] temető felső örházával szemben hantolták el a szerencsétlen kedves, szerény fiút. Lelkemben örök emlékképe vésődött annak a szomorú jelenetnek, hogy majdnem minden osztálytársa a sírok között nőtt fádba vagy

²⁷ Ajtai Gyula még a III. gimnáziumi osztályba is beiratkozott, s a tanév elején vitte sírba a szívbjaj. (Értesítő 1890—91. 68. l.)

egy-egy síremlékbe fogózva siratta a szegény jó fiút. Évtizedekig, arra járva, mindig fölkerestem a szomorú emlékü nyugvóhelyet.

Kiss Tamást mi, gyermekek nem szerettük. De nem szerették az utánunk jött tanítványai sem. Félvaksága nehéz teherképp hatott a lelkére, s keserű, epés volt egész életében. A kollégium végzése után jó másfél évtizeddel, amikor már rég nős ember volt, hallottam, hogy egy éjjel, midőn a feleségével együtt a cirkusból haza igyekezett — a Teleki Téka szomszédságában levő lakására —, a sötétben haragos tanítványai az utcán megtámadták és megverték. Én a 40 éves találkozónkon beszéltem vele tartósabban. Savanyú és nem kellemes ember volt akkor is, s valószínű, hogy holtáig az is maradt. Nem tudom, hogy mikor fejezte be életét, de az bizonyos, hogy kevesen sirathatták meg.

CSIKI LAJOS LATINTANÁR ÉS ÜCCSE, LÁSZLÓ

Ebben az osztályban Kiss Tamáson kívül tanított még minket Csiki Lajos.²⁸ Tudtunk szerint már tanuló korunkban osztálytársak és jóbarátok voltak. Már fiatal segédtanár korában kövér, mondhatni elhízott ember volt, s ilyennek maradt azután is egész élete végéig. Típusa volt a jóindulatú közepszerűségnek. Tanítványai egy része — és éppen a tehetségesebbek — még sem szerette egy hiúságában gyökerezett rossz szokásáért. Ez pedig az volt, hogy mikor néha — különben ritkán — a tanárok egy-egy felmerült esetben, például országos vásárok napján egyénenként elengedték az órákat. [Így] a fiúk hozzátartozóikkal töltötték a nap délelőttjét, mert a szülőknek vagy a vásárra bejött rokonoknak rendszeren már kora délután haza kellett indulni, hogy lehetőleg még a sötétség beállása előtt hazaérhessenek. Ez különösen azok részére volt fontos, kik 20—25 km-nél messzibbről jöttek be a vásár alkalmát fölhasználni látogatáson kívül ruha és lábbeli-félék bevásárlására.

Csiki L[ajos] oly jól tudta ezt, mint mi, a tanítványok, de ő mindenképp meg akarta mutatni, hogy ő mekkora hatalom, s mennyire függünk tőle. Ezért, míg minden más tanár — rövid úton, a jól ismert régi szokás alapján — mindjárt teljesítette kérésünket, ő megtagadta azt. Lehangoltan és bosszúsán hagytuk ott Csikit, mert a gyakorlatból jól tudtuk, hogy másnap egész délelőttünk elromlik egy hiúságból és rövidlátásból eredő komédiáért.

A tőle kijelölt kilenc vagy tíz órára kelleetlenül begyűltünk az osztályba, nem egyszer gúnyosan tárgyalva a már többször tapasztalt apríli bolondjárata bosszantó kicsinyességét. Beeszengetés után már 2—3 perc múlva megjelent az osztályban Csiki is. Mosolyogva ment föl a katedrára. Le se ült, hanem felénk fordulva, a szék előtt állva és egy isteni nagy cselekedet fontosságának tudatával kijelentette, hogy a mai órát elengedi.

Az elrontott szabad délelőtt miatt bosszús osztály egyetlen hang nélkül vette tudomásul a nózos mű- és álnagyképűséget, s csak eloszlás közben, egymás között nyilatkozott meg az őszinte bosszúság és utálat kifejezéseként az a megállapítás, hogy Csiki szereti a hatalmaskodást.

²⁸ Csiki Lajos (szül. 1863) tanárjelölt is az 1888—89-es tanévtől kezdve tanított görögöt és latint a kollégiumban. 1892 őszétől a klasszika-filológia tanszék rendes tanárává választották.

Nem tudom, hogy végre is nem jött-e józan belátásra, s nem szüntette-e meg a kellemetlen tyúkszemtaposás kicsinyes és utálatszülő vitézkedését, [mely] ellenszenvnél és kellemetlen rosszérzésnél az ő számára egyebet nem szült. Nekünk, passzív tényezőknek pedig kivétel nélkül azt a példát rögzítette, hogy milyenek *nem* kell lenni.

Nekem a marosvásárhelyi Református Kollégiumot elvégezve ritka és kevés érintkezésem volt Csikivel. Pár év múltával, Kolozsvárra kerülésemnek még első éveiben hallottam, hogy megnősült. Feleségét nem ismertem, s azt sem tudom, hogy maradtak-e gyermekeik.

Csiki L[ajos] szülői Görgénysz[ent]imrén laktak. Édesapja ott volt állami erdővéd. Testvéröccse, László már csak a törvényes iskolaköteles kor időhatárát túllépve került be a m[aros]v[ásár]helyi kollégiumba és velünk jutott volna egy osztályba, de idősebb korára és jó bizonyítványára való tekintettel valami különbözeti vizsga letétele után csakhamar a fölöttünk levő osztályba ment át.²⁹ A rövid idejű osztálytársi helyzet azonban ezzel a csendes, szerény jó fiúval szoros és kedves barátságba hozott, s ez aztán nem csak kollégiumi, hanem későbbi, egyetemi, majd szak- és közéleti pályánkon is még erősödve töretlenül és minden zökkenés nélkül egész életünkre megmaradt.

Midőn én 1896 szeptember elején fölkerültem Kolozsvárra az egyetemre, s jószerecsém az áldott emlékü Gidófalvy-házhoz vezetett, Csiki Lászlót — mint II. éves joghallgatót — ott találtam a közjegyzői iroda alkalmazottai között. Akkor az iroda már a Fötér keleti során volt, a saroktól számított második, kétemeletes Szathmári-ház udvarán, a földszinten, egy nagy és két kisebb szobából és előszobából állott.

Én az egyetemi előadásoktól szabadon maradt főleg délelőtti időmnek 1—2 óráját minden nap az irodában töltöttem másoló munkával. Majdnem egy év után derült ki, hogy az én mindennapos irodai munkám félreértésen alapult. Principálisom nem akart engem mint fia nevelőjét az irodában is minden nap órákig lefoglalni. Csak azért mondta, hogy menjek be az irodába, hogy a közbeeső ún. lyukas órának feléne kelljen a haza- és onnan az egyetemre visszasétálgatással vesztegetnem.

(Folytatása következik)

ZSAKÓ ERZSÉBET

Dr. MIKÓ LŐRINCNÉ ZSAKÓ ARANKA

1889—1968

Egyházépítőink sorában kiemelkedő helyet vívott ki magának dr. Mikó Lőrincné Zsakó Aranka, az első női főtanácsi tag, az unitárius nőmozgalom szervezője és tevékeny munkása. Illő, hogy születésének 100. évfordulóján megemlékezzünk életéről és munkásságáról.

²⁹ Csiki László I. gimnazistaként jelenik meg először az 1887—88-as Értesítőben (1874-ben született.) Kelemen Lajos IV. elemista ekkor.

A gyökerek

Két ősi unitárius egyházközség: Torockó és Verespatak bányászai közt kell keresnünk azokat a ősoket, akiknek az öröksége indította el áldozatos munkáját és segítette kiteljesíteni életét.

Atyai nagyapja 'Sakó István torockói bányász, akinek példaadó élete és bátor magatartása Jókai Mórt is megihlette, mikor az *Egy az Isten c.* regényének megírásakor Torockóval ismerkedett, és akinek alakját déd-unokája, Mikó Imre méltatta „Egy Jókai-hős 1848-ban“ című írásában¹. A 48-as nemzetőrszázados, torockói birtokos az Egyházi Főtanács tagja, a torockói unitárius egyházközség gondnoka — gyászjelentésének megfogalmazása szerint megmutatta, hogy „kézi munkával is, takarékoság mellett lehet biztosítani polgári jólétet, s hogy ily munka mellett is a közügyekben tevékeny részvétel lehetséges.“ Egyik unokája — dr. Zsakó István — jellemző szavai szerint „erős, bátor egyéniség volt. Az összes körülmények és adottságok, meg a lehetőségek tekintetében jól tájékozott. Az adott helyzetet bölcsen latolgatta, felismerte a tennivalókat s a torockói lakosság érdekében eredményesen fáradozott.“ Ezeket a tulajdonságokat leszármazottai közül talán Zsakó Aranka unokája örökölte.

Édesapja, Zsakó István Selmecebányán végezte a Bányászati Akadémiát, majd jogi képesítést is szerzett. 1872-től 1892-ig Gyulafehérváron tevékenykedett, majd családjával Kolozsvárra költözött. Torockó sorsát mindig szíven viselte, de haza nem költözött. Boldog családi életet élt; felesége, Székely Teréz verespataki születésű volt, akinek édesapja — Székely Jakab — nagy érdemeket szerzett az unitárius templom újjáépítésénél és díszsírhelyen nyugszik a verespataki unitárius templom mellett. Székely Terézről meglehangú megemlékezést írt Aranka lánya, születésének 100. évfordulójára. Ebből a leírásból kibontakozik a századforduló nagvasszony-típusának jellegzetes alakja: örökké tevékeny, szorgalmas, nagy munkabírású, meleg szívű asszony volt, aki nagy családja gondjai mellett részt vett a társadalmi életben is, Gyulafehérváron elnöke volt a Vöröskereszt Egyletnek, majd Kolozsvárra költözésük után itt is bekapcsolódott a népjóléti szervezetek munkájába és buzgó tagja volt a Dávid Ferenc Egyletnek. Kilenc gyermekéből hetet felnevelt, de mindig siratta a két elvesztettet, akik torokgyítkban haltak meg kiskorukban. Szeretet és jószág áradt belőle, valódi otthonteremtő ereje volt, mely gyermekeinek biztonságérzetet nyújtott. Ebből a meleg fészekből indult útjára Mikó Lőrinczné Zsakó Aranka.

Az életút

1889. január 18-án született Gyulafehérváron, szüleinek hetedik gyermekeként. Alig három éves, mikor a család Kolozsvárra költözött. Boldog, gondtalan gyermekora volt. Kedves emlékek fűzték Torockóhoz, még nagyapjára is emlékezett halványan. Sok szép napot töltött a Maros-menti Bokajban, hol apja birtokot vásárolt, anyja pedig vezette a gazdaságot. A teleket kolozsvári, Petőfi utcai házukban töltötték. Gyermekkorai emlékei közt kedvesen emlékeznek a vasárnapokra, amikor szülei összes gyermekükkel együtt vonultak a templomba.

Hat éves korában adják iskolába; a helybéli német lutheránus elemibe jár, ahol fiúk-lányok közösen tanultak Gunesch Károly, Léderer Margit és Kropfacher Hermina kezei alatt. A négy osztály elvégzése után „De Gerardo Antónia“ felső iskolájába járt három évig, majd 1902 őszén Bécsbe viszi édesanyja, ahol további három évig a „Töchter von Göttlichen Heilanden“ apácák zárdájában tanult. Erről az intézetről nagyon kedvesen emlékezik: „Hálás vagyok szüleimnek, hogy ott lehettem: emberszeretet, önfeláldozás, önzetlen munka a közösségért, hit, egész életre kiható benyomások.“ A rend tagjai betegápolással, tanítással, gyermekneveléssel foglalkoztak. Azonkívül gazdálkodtak és szép templomi dolgokat készítettek művészi kivitelben. A három év alatt tanult tantárgyak között szerepelt a földrajz, történelem, irodalom, számtan, nyelvek (francia és olasz), zongora, torna és kézimunka, amelynek minden ágát megtanulhatták. Tanult festeni és faégetést is.²

Hazatérte után Lenke testvérével Szarvadi Terka varrodájában fesherneművarrást tanul, az ipariskolában rendkívüli tanulóként ruhavarrást Stern József szabótól, emellett tanulja tovább a német, olasz és angol nyelveket is. Közben éli a korabeli ifjúság társasági életét, színházba jár, részt vesz az unitárius estélyeken.

1910. március 29-én esküszik örök hűséget Mikó Lőrincnek és követi őt Bánffyhyunadra, ahol a kezdő jogász a bíróságnál állást kap. Itt születik 1911. március 27-én Imre fiúk. Rövidesen beköltöznek Kolozsvárra, ahol 1912. június 3-án kislányuk születik, Judit. Ezután Besztercére költöznek, innen ragadja el férjét az első világháború vihara, hogy csak két év után találkozhassanak újra, de akkor az apa kis kedvence, Judit már a Házsongárd hantja alatt nyugszik, 1916-ban ragadja el a vörheny. A kis család a háborús éveket Kolozsváron éli át, emlékiratában csak néhány szűkszavú utalás mutatja a férjéért aggódó, gyermekének élő anya gondjait. Sajnos, az emlékirat itt meg is szakad, pedig ezután következett életének legtermékenyebb szakasza, amely szorosán összefonódott egyházunk életével.

A hadifogságból hazatérő férj 1922 szeptemberében már mint titkár szolgálja unitárius egyházát. Valószínűleg ő ezt követően kapcsolódhatott be aktívan az akkor a Dávid Ferenc Egylet keretei között működő Unitárius Nők Szövetsége munkájába, melyben a szervezet megszűnéséig tevékenyen részt vett: 1928-tól mint alelnök, majd 1940-től mint a Szövetség elnöke.³

Hogy életútját kövessük, el kell mondanunk, hogy példás feleség, jó háziasszony, anya és nagymama volt, tevékeny szelleme mindég keresett és talált elfoglaltságot úgy maga, mint környezete számára. Dr. Simén Dániel 1968. június 9-én Torockón tartott emlékbeszédében a bibliai derék asszonyhoz hasonlítja Mikó Lőrincnéét, aki erős támaszként állt élettársa mellett, erőt adva a nem könnyű munkához, mindennapi küzdelemhez, melyet Egyháza érdekében folytatott, és koronája lett az ő lányzelidtségű férjének. E koronában három ékkő: az asszonyi hűség, a hős-anyaság és a mindent betöltő eszményi élettárs.

Fia visszaemlékező írásából⁴ kitűnő emlékezőtehetsége, sokoldalú érdeklődése rajzolódik elénk, valamint otthonteremtő képessége, amely fiának biztonságérzetet adott, aki tudta, hogy mögötte áll az otthon, ahol szeretet és megértés várja s ahol mindig új erőt meríthet.

A távolabbi családtagok emlékében úgy él, mint kemény, katonás asszony, aki mindenkit mozgatót, irányított. Nagyratörő egyénisége vezetésre, hogy ne mondjuk, uralkodásra termett.

Idős korában, visszavonulva a közélettől, családjának élt, nevelte négy unokáját, pótolva bölcsődét, óvodát. Meleg szeretettel mesélt nekik gyermekkoráról, ifjúságáról, taníttatta őket és igyekezett a lányokból magához hasonló jó háziasszonyt nevelni, akiknek ne legyen idegen a főzés, takarítás, varrás, kézimunka ezer fortélyja és jövőendő családanyákként megállhassák helyüket az életben. Idejét megosztotta Torockó és Kolozsvár, a „Csendes Petőfi utca“ között, igyekezve biztosítani fia részére az alkotó munkához szükséges nyugalmat. Férje 1946 és 1952 közt az egyház főgondnoka, így az egyházi életet továbbra is figyelemmel kíséri. Férje 1957-ben bekövetkezett halála után ő maga is sokat betegeskedett, de akkor is vezette háztartását. Ereje fogytán sem szeretett feküdni, mint fia írja: „kézimunkázott, amíg nem reszketett a keze, olvasott, amíg látott.“ 1968. május 13-án hunyt el csendesen; a Házsongárdi temetőbe helyezték örök nyugalomra. Szeretetre méltó lényét családján kívül egyháza, a torockói és kolozsvári hívek gyászolták, hiszen ő volt a mindenki Aranka nénije, aki mindenkor segítségre készen állott.

Az egyház szolgálatában

Az 1910-ben Dávid Ferenc Egylet keretében alakult Unitárius Nők Szövetsége az egyházi élet bensőségessé, élénkebbé tételét, valamint a helmisszió-ügy felkarolását tűzte ki céljául. 1922-ben a tisztikar megújítása után lendült fel jobban a munkája. Ekkoriban kapcsolódott be Mikó Lőrincné a Szövetség tevékenységébe. Az 1933. március 16-i közgyűlésre készített összefoglaló jelentés már többször említi. Így „1924-ben dr. Mikó Lőrincné és dr. Kauntz Józsefné fáradságot nem ismerve felkeresték a külső perifériákon lakó családokat, összeszedték a tanítóes gyermekeket beiskolázás végett. Az anyagiakról a Nőszövetség gondoskodott, ahol arra szükség volt.“

1925-ben amerikai és angol unitárius küldöttek látogatták meg az Unitárius Leányotthont. „Ugyanakkor dr. Mikó Lőrincné kézimunkákat ajándékozott, melyet a Nőszövetség kisorsolt és a begyűlt összeggel hozzájárult a Leányotthon felszereléséhez.“

1928-ban a Nők Szövetsége egyik alelnöki tisztségébe választják. Ebben a minőségében részt vesz a Szövetség akcióiban, amelyek ebben az időszakban (1929—1933 közt) főleg a következő formákban nyilvánulnak meg: kötőkék, előadás-sorozatok, bibliai élőképek rendezése; műsoros estélyek, teadélutánok, karácsonyfa-ünnepélyek szervezése; a szegény gyermekeknek szeretet-csomagok készítése; a rendszeres segélyek a szegény családoknak; a Leányotthon segélyezése, tevékenységének ellenőrzése.

Ennek az időszaknak nagyobb akciói közé tartozott az az estély is, melyet 1928-ban az unitárius gimnázium tornatermében tartottak, ahol a torockói ifjúság színdarabot adott elő, valamint népművészeti bemutatót tartott, melynek jövedelméből tekintélyes összeget fordítottak a Leányotthon felszerelésére.

1930-ban az Erdélyi Gazdasági Egylet által rendezett méhészeti kiállítás keretében bemutatnak egy torockói szobát, hogy felhívják a figyelmet az ottani népművészet páratlan kincseire. Az eredmény: a kolozsvári Néprajzi Múzeum is vásárol varrottasokat, ruhákat, a torockói asszonyok megrendeléseket kapnak s így pótolhatják szerény jövedelmüket, hiszen a vasbányák kimerülése után mind nehezebb lett a megélhetés ebben a hajdani gazdag bányavárosban.

1931-ben megszervezik az elemi iskolákban a tejkiosztást, segítik a tanszerellátást. A vidéki szegények segélyezéséhez is hozzájárulnak, sok helyen megszervezik a betegek ingyenes orvosi ellátását, vándorkosarakat állítanak össze újszülöttek részére. Ugyanez évben a gyermeknyaraltatási akció keretében sok gyermeket helyeznek el a beresztelki nyaralóban.

A jelentés külön kiemeli hogy 1910 és 1933 közt a Nőszövetség külső anyagi támogatásban nem részesült. Így a szükséges alapokat gyűjtéssel és a rendezvények bevételeiből biztosították.

Az Unitárius Nők Szövetsége a régi kollégiumban (a mai Lenin út 7. sz. alatti épület) székel és 1928-tól fizetett ügyintézőt alkalmazott.

1933-ban szükségessé vált az Unitárius Nők Szövetségének jótékonyági egyesületként való önállósítása, mert ebben a minőségében állami támogatást is élvezhetett, ami nagy segítséget jelentett munkájában. Így új alapszabályt kellett kidolgozni, mely a közgyűlés és az Egyházi Képviselő Tanács jóváhagyása után lépett életbe. Habár a Nőszövetség kilépett a Dávid Ferenc Egylet keretéből, továbbra is megtartotta a „Dávid Ferenc Unitárius Nők Szövetsége“ nevet. Az új alapszabály szerint a főbb célok: minden egyházi intézmény pártolása és fejlesztése; gyermek, ifjúság és nők védelme; szegények és öregek gyámoltatása; népjóléti szervezetek alapítása és fejlesztése; a hazai keresztény nőmozgalmakhoz való csatlakozás.

A közgyűlés megerősíti dr. Mikó Lőrincné alelnöki tisztségében. A Szövetség szervezete elvonne a követte az egyház szervezetét: egyházközségenként szervezték meg a nőszövetségeket és egyházkörönként a kör szövétségeket. 1934-ben a munkaügyi, egészségügyi és társadalombiztosítási minisztériumhoz beterjesztett jelentés szerint a központi szervezet mellett 86 egyházközségi nőszövetség működött.

1933 után folytatódtak az előző időszak rendezvényei, de a karitatív munka mellett kibontakozik az az öntevékeny, munkára serkentő és a megélhetés lehetőségeit javító akció-sorozat, amelynek kimagasló eredményei a csecsemővédő akció, a háziipar fejlesztésére irányuló tevékenység, valamint a gazdasági-háztartási tanfolyamok.

A csecsemővédő akció keretében Torockón és Torockószentgyörgyön alakult az első munkacsoport, dr. Küttel Lajos torockói orvos, valamint Gál Gyuláné Péterffi Anna és Benczédi Domokosné Borbély Irén lelkesfeleségek áldozatos munkája eredményeképpen. Az 1935-ben tartott közgyűlés beszámolója részletesen elemzi az eddigi eredményeket és feladatokat: a csecsemőhalandóság a környező falvakban 25—30%, míg a csecsemő-védelmet megszervező két faluban 6%. Föltétlenül szükséges tehát a jövő nemzedék egészséges fejlődése érdekében önkéntes csecsemővédőnők kiképzése és mindenütt meg kell szervezni az időszakos ingyenes orvosi ellenőrzést, amikor is az orvos tanácsokkal

látja el az anyákat és az itt jelenlévő védőnők ellenőrzik az előírások betartását, megtanítják az anyákat a helyes táplálásra, gondozásra. E célból 1935/36 telén 10 napos tanfolyamot tartottak Torockón a tapasztalatok átadására.

A háziipar fejlesztésének egyik célja a népművészet értékeinek mentése, valamint a nők jövedelemhez juttatása volt. Ebben a tevékenységben, melyet dr. Mikó Lőrincné az ipari bizottság felelőseként különösképpen a szíven viselt, oroszlánrész jutott Major Zsuzsannának, aki mint iparművész és rajztanár sok mintát rajzolt le és terjesztett, hogy az ősi mintakincset átmentsék az utókorra. Népművészeti kiállításokat rendeztek; Torockón egy ideig fenntartottak egy torockói szobát, amely idegenforgalmi érdekessége mellett munka- és értékesítési lehetőséget teremtett a varró asszonyoknak. Szövőtanfolyamokat szerveztek, a hagyományos és a korszerű szőttesek előállítására. Igyekeztek más népművészeti ágakat is meghonosítani, így például egyik pártfoglaltjukat a gyékényfonás elsajátítására buzdítják, hogy erre másokat is megtaníthasson. Mikó Lőrincné most kamatoztathatta édesanyjától és a bécsi iskolában tanultakat, nagy hozzáértéssel irányítva ezt a tevékenységet.

Ugyanakkor állandóan foglalkoztatja az állás nélküli fiatalok elhelyezése, javaslatokat dolgoz ki e kérdés megoldására.

A másik fontos tevékenység a gazdasági és háztartási tanfolyamok szervezése volt, melyeket a székykeresztúri Unitárius Gazdasági Iskola keretében Gyarmathi Piroska tanárnő vezetett. A tanfolyamokon kisgazda-lányok és falusi értelmiségi nők vettek részt, elsősorban tanítónők, akik továbbadhatták tudásukat. A tanfolyamokat a nyári vakációban tartották. Itt a mezőgazdaság, állattenyésztés, méhészet, baromfi-nevelés, kertgazdaság, modern háztartási ismeretek szerepeltek a tantervben. A népnevelés szempontjából nagyjelentőségűek voltak ezek a kurzusok.

A Nők Szövetsége vezetőségét mindezek mellett komolyan foglalkoztatta a szociális intézmények felállítása és támogatása. Így 1935 őszén Kolozsváron napközi otthont állítanak fel, ahol a gyermekek ebédet kapnak. Javaslatok hangzanak el egy Unitárius Otthon létesítésére, de pénzalap hiányában ez nem valósulhat meg.

A Nők Szövetsége legnagyobb eredménye az Irisztelepi Unitárius Misszióház létesítése volt, a kolozsvári egyházközséggel és egyetemes egyházzal karöltve. 1940 januárjában megalakul a kolozsvári Irisz-telepi Misszióbizottság, amely a misszióház építését és működését hivatott vezetni. Az építést két szakaszra tervezik, melyből csak az első szakasz valósult meg: az istentiszteleti terem és a napközi otthon felépítése. Az emeleti rész nem épülhetett fel a háború miatt. A misszióház építését két alapítvány Bánffi Ferencné Petrichevich Horváth Hortense 30 000 lej és a Zsakó testvérek Zsakó Lenke emlékére tett 30 000 lejes alapítványa, valamint az Unitárius Nők Szövetsége által gyűjtött pénzalapok tették lehetővé. A misszióházban templom, lelkészi lakás, napközi otthon, árvaház és aggmenház kapott volna helyet. A felépült földszinti részben, valamint a régi épületben meg is indult a munka. 1940. augusztus 1-én került sor a felavatására, az árvaház 15 gyermeknek, az aggmenház 4 idős nőnek adott otthont, a napközit 42 gyermek látogatta. A nehéz háborús években váltakozó létszámmal, egyházi,

állami és városi segéllyel működött az otthon, teljesítve hivatását, 1944 őszéig. A napközi otthon még két évig működött, míg szerepét a körzetben létesített új intézmények át nem vették. 1948 februárjában az Unitárius Nők Országos Szövetségének választmánya beadvánnyal fordult az Egyházi Képviselő Tanácshoz, melyben kéri, hogy az egyetemes egyház vegye kezelésbe a misszióházat, mert az intézményt tovább fenntartani nem tudják.

A Nők Szövetsége által felépített épület ad ma is otthont az azóta önálló egyházközséggé szerveződött 2-es sz. kolozsvári egyházközség templomának és lelkési hivatalának.

Ezzel kapcsolatban az E. K. Tanács 1948. május 5-i ülésében a következőket határozta:

„...nem mulaszthatja el ez alkalommal is hálás köszönetét kifejezni azon nőszövetségi tagok és vezetők, élükön dr. Mikó Lőrincné Országos Nőszövetségi elnök atyánkfiával szemben, akik fáradságot nem ismerve dolgoztak önzetlenül az Egyház és az unitarizmus érdekében, és akiknek nagy részük van abban, hogy ez az ingatlan és az ott elhelyezett intézmények feladatukat betölthették.“

Nem zárhatom le ezt a fejezetet anélkül, hogy megemlékeznék utolsó alkotásáról, az „Unitárius Ipari Leányközépiskola“ alapításáról és fenntartásáról. Régi álma volt Mikó Lőrincnének egy középfokú tanfolyam felállítása leányaink nevelésére. 1944 őszén elérkezettnek látszott az idő ennek megvalósítására. Várható volt az ipar fellendülése, így nem véletlenül esett a választás egy ipariskola alapítására, melyhez hasonló intézet Kolozsváron akkor nem létezett. Az iskola 12 növendékkel indult, de a következő évben már 44 jelentkező volt. Vezetését igazgatóként a Nők Szövetsége régi munkatársa, Major Sándorné Major Zsuzsanna vette át. A választmányi bizottság elnöke, s egyben az iskola fő patrónusa Mikó Lőrincné volt. Három szakon folyt az oktatás: felsőruha varrás, fehérneművarrás és kézimunka, valamint szövészeti szakon. Az iskola önfenntartó volt, részben rendelkezésre hozott anyagból, részben saját anyagból készített cikket eladásra. Az iskolát 1948-ban államosították, majd 1949-ben megszűnt; rövid fennállása alatt 35 lánynak adott érettségi diploma mellett szakképesítést.

A hajdani munkatársak⁵ szerint Aranka néni volt a Nők Szövetségének lelke, mozgató ereje. Tevékeny asszony volt, aki nem szerette, ha munkáját karitatívnak nevezik; nem jótékonykodni akart, hanem cselekvésre ösztönözni, megtanítani az asszonyokat arra, hogy saját magukon segítsenek, munkát és kenyeret akart adni a nőknek, erre akarta őket felkészíteni, nevelni. Mindenkit ismert és tudta hol, mivel kell és lehet segíteni. Tudott reprezentálni, tekintélye volt a többi felekezetek nőszövetségeinek vezetői előtt is, ezért egy időben a Központi Titkárság vezetését is rábízta. Szívesen vett ötleteket, javaslatokat bárkitől, fel tudta mérni, hogy melyik ügyet érdemes felkarolni s azért, ha kellett, harcba szállt és győzelemre vitte. Figyelme mindenre kiterjedt, kitűnő szervező volt. A torockóiakat mindenkor segítette, mert szíve odahúzta az ősi rögöz, onnan meritett mindig új erőt. Öntudatos unitárius volt, aki hitét cselekedeteiben és az embertárs szolgálatában mutatta meg. Tevékeny élete és munkássága, mellyel egyházát szolgálta példamutató lehet mindnyájunknak; ezért emlékezünk rá tisztelettel és szeretettel.

JEGYZETEK

- ¹ *Akik előttem jártak.* Kolozsvár, 1976.
- ² Dr. Mikó Lőrincné emlékirata, valamint más családi iratok.
- ³ Az egyházi levéltárban található nőszövetségi iratok.
- ⁴ *Csendes Petőfi utca.* Kolozsvár 1978.
- ⁵ Özv. Major Sándorné Major Zsuzsanna, Özv. Péterffy Gyuláné Barabás Margit, dr. Erdő János.

KEDEI MÓZES

BOLDOG ŪJ ÉVET!

Zsolt 119,1—2

Ma elfelejtjűk csalódásainkat, szorongásunkat, félelműnket, széttepett álmainkat, s csillogó szemmel, ūj reménységgel boldog ūj évet kívánunk egymásnak. A boldogság vágyát minden kor embere magában hordozta, ez a vágy egyidős az emberrel.

Mi a boldogság? teszi fel ūjra és ūjra a kérdést minden kor embere. Erre a kérdésre egyöntetű választ nem kapunk sem a filozófiában, sem az irodalomban, sem a mindennapi életben.

Vannak, akik a boldogságot a testi élvezetek féktelen megélésében látják. Életfilozófiájuk: szakítsd le minden perc virágát, idd fenékig a gyönyör poharát, mert elfut az élet, s te itt maradsz ūres kezekkel. E felfogás következetes megélése a személyiség teljes széthullásához vezet.

Vannak, akik a boldogságot a minél több tulajdon bírásában jelölik meg. Életelvűk: minél több pénzt szerezni, felhalmozni, mert a tulajdon dönt el mindent a világon.

Vannak, akik a hatalom bírásában jelölik meg a boldogságot. Szeműkben a legfőbb jó a hatalom birtoklása, mert ez kezűkbe adja embertársaikat. Számukra az ember eszköz csupán, s értéke attól függ, hogy mennyire segíti ōket a hatalom megszerzésében. Nem csoda, ha ez a fajta ember okozta és okozza a legtöbb csalódást, kiábrándulást, kint és szenvedést.

Vannak, akik a minél több tudás bírásában látják a boldogságot. Hosszű éveket töltenek el vaskos, ásatag kötetek között, keresve, kutatva az élet titkait. A tudós szerint a boldogságot az emberiség számára csak a tudás Prométheusz hozhatja el. A huszadik század embere már tudja, saját bőrén tapasztalta, hogy a tudás, ha nem kapcsolódik hozzá magasabb eszmény, nemcsak hogy közömbös az ember boldogsága iránt, de romboló, pusztító is lehet. Mert igaz, hogy gyógyíthatatlan betegségekre találtak már gyógyszereket, de az is igaz, hogy feltalálták a mérges gázokat s az atombombát is. A tudomány pozitív vagy negatív előjelét az adja meg, hogy milyen eszményhez kapcsolódik. Egyre inkább rájövűnk arra, hogy a tudomány, minden jószándéka ellenére sem tudja megmondani, hogy honnan jövűnk és hová megyűnk.

A vallásos ember a boldogságot az Istennek tetsző életben jelöli meg. A zsoltáríró is ezt vallja: „Boldogok, akiknek tökéletes az útjuk, akik az Ūr törvénye szerint élnek. Boldogok, akik teljes szívvvel keresik ōt.“

Az Istenben bízó ember számára nem kétséges, hogy honnan jön és hová megy. Tudja, hogy a világ Isten oltalma alatt van és ő Isten felé törekszik.

Lehet-e eszmény nélkül élni? — ezt a kérdést a vallásos ember így fogalmazza meg: lehet-e Isten nélkül élni? Az ember eszmény nélkül élni nem tud, s ha elveszítette Istent, helyette póteszményeket állít, amelyeket mint fátylat terít a lét sötét mélysége fölé, hogy bele ne haljon a reménytelenségbe. Ha hiszek Istenben, hinnem kell az ember boldogságában is. Isten azt akarja, hogy az általa adott tehetségeink kifejtésével önmagunk, embertársaink és a világ boldogságát munkáljuk.

A boldogság fogalma elválaszthatatlanul kapcsolódik a szabadság fogalmához. Szabadság nélkül az élet rabjai vagyunk, nem tudjuk kifejteni tehetségeinket, „Az ember szabadnak születik s mindenütt láncokat visel“ (Rousseau). Az ember szabadság nélkül olyan, mint a kalitkába zárt madár, melynek kitépték tollát és levagdosták szárnyait.

Jézus a boldogságban jelöli meg az Isten akarata szerint élők jutalmát. Mind a vallás, mind a társadalom az ember boldogságát kívánja előmozdítani. A vallás oly mértékben járul hozzá az ember boldogságához, amilyen mértékben sikerül az embert Istenhez vezetnie; a társadalom pedig, amilyen mértékben biztosítja az egyén számára a szabadságot tehetségeinek kifejtésében és megélésében.

Istentől kapott tehetségeinket csak akkor fejthetjük ki, ha ismerjük magunkat. Az élet egyik legnagyobb ellentmondása, hogy míg oly sok rajtunk kívül eső dolgot ismerünk alaposan, addig csodálkozva eszmélünk rá arra, hogy nem ismerjük önmagunkat. Nem ismerjük azokat az erőket, amelyek megtartanak, nem ismerjük kellőképpen képességeinket; innen jön, hogy lehetőségeinket rosszul mérjük fel, hogy vagy többnek vagy kevesebbnek tartjuk magunkat valós értékünknel. Kölcsey Ferenc is magáévá tette a delphói jósa minden idők emberéhez szóló felhívását, amikor így ír: „Ismerd meg magadat, s magad által az embereket, ez ismeret nélkül tudományod holt tudomány“. A helyes önismeret alapja embertársaink, s az élet helyes ismeretének. Az önismeret arra int, hogy fogadjuk el embertársainkat úgy ahogy vannak, hibáikkal együtt, megértő szeretettel. Olyan gyakran hajlandók vagyunk kíméletlenül megítélni őket, pedig ha önmagunkba néznénk, meglátnánk azokat a torz vonásokat, hibákat, gyarlóságokat, amelyeket másokban annyira kárhoztatunk.

Az önismeret becsületbeli kérdés is. Mit akarok a világgal, az élettel, az emberekkel, ha nem ismerem magamat? — tetteid fel bár egyszer ezt a kérdést magadnak? „Légy hű önmagadhoz, és légy jó másokhoz... ebben minden benne van“ — mondja Konfuciusz.

A hűség önmagamhoz jelenti, hogy megbecsülöm és értékelem azokat a tehetségeket, értékeket, amelyekkel a jó Isten megáldott. Nagyon sok boldogtalanság forrását képezi az, hogy mindig felfele mérjük magunkat, hogy olyan tehetségek, értékek után sóvárgunk, amelyekkel nem rendelkezünk, s közben hagyjuk elsorvadni, elveszni azokat a képességeket, értékeket, amelyekkel Isten megáldott minket. Ha jobban ismernénk magunkat, meglátnánk, hogy olyan értékek birtokában vagyunk, amelyek talán sok embernek a legnagyobb boldogságot jelentenék. Az önismeret hiányának tudható be, hogy hibáinkkal „egy

fedél alatt“ békésen megférünk, anélkül, hogy észrevennénk, mennyi bajt, kellemetlenséget szereznek nekünk.

Újév első napján a lelkiismeret tükrében nézzünk szembe önmagunkkal s ha sok a torz vonás lelki arcunkon, igyekezzünk azokat kijavítani.

Az ember Istennek gyermeke, magában hordja a végtelent. Isten nélkül boldog nem lehet. Ne keressünk Isten helyett póteszményeket, mert egy elrontott élet után kénytelenek leszünk keserű szájjal megvallani, hogy tévedtünk. Isten az örök hívó eszmény, s az ember, az élet vándora, — ha kitérőkkel, vargabetűkkel, visszaesésekkel is, — de feléje törekszik. Isten nélkül illúziók romhalmaza az élet, nélküle tisztaságunk egybeolvad gyalázatunkkal, bűneink összemosódnak érenyeinkkel. Isten nélkül vak végzet és nem a tudás, erő és szeretet összhangja uralkodik a világegyetemben. Nélküle cél- és értelemnélkülivé válik életünk. Nélküle a jövőbe futó útnak nincs reménysége; ezért az új évet kezdjük meg azzal a szándékkal, hogy vele, benne és akarata szerint akarunk élni. Az Istenben bízó ember tud szeretni, hinni, remélni, tűrni és békében élni. Adja a jó Isten, hogy az ő törvénye szerint éljünk ebben az esztendőben, hogy így jöjjön el minden ember boldogsága, az Istenországa. Ámen.

HAZAHÍVÓ, ÚJ ÉLETRE SZÓLÍTÓ ÁLMOK

1Móz 28,12; 32,26

Az ókorban sokkal többet foglalkoztak az álommal, nagyobb jelentőséget tulajdonítottak neki, több megértéssel viseltettek iránta, mint manapság. Az ókori görögök azt tartották, hogy az ember jellemét álmaiból éppen úgy meg lehet állapítani, mint cselekedeteiből és szavaiból. Ciceró könyvet írt az álomról; e könyvben írja le Simonides költő álmát, mely századokon át mély benyomást gyakorolt az emberekre. A Nibelung mondában az álmoknak bizonyító erejük van.

A pszichológusoknak az a véleménye, hogy az ember arról álmodik, ami éber állapotban figyelmének tárgyát képezi. Az ember, akinek figyelmét nappal teljesen leköti egy feladat megoldása, éjszaka sem nyugszik. Ami álmunkban oly különös módon játszódik le, nem egyéb, mint a tegnaptól a holnap felé vezető híd. Az álom lényege: állásfoglalás az étellel szemben. Ha tudjuk, hogy milyen álláspontra helyezkedik valaki az étellel szemben, hogyan veri a hidat a jövő felé, akkor megérthetjük az álmában történő sajtáságos hidépítést is.

Ilyen értelmezésben megérthetjük Jákób két nagy álmát. A két álom között évek telnek el; az elsőt akkor látja, amikor otthonról menekül, a másodikat, amikor elindul hazafelé: a Jabbok gázlónál. Mégis a kettő szervesen kapcsolódik egymáshoz. a kettőt csak egymás mellé téve érthetjük meg, a második az elsőnek folytatása és megoldása.

Idézzük fel Jákób életének főbb mozzanatait, mert csak így érthetjük meg álmait. Egy tál lencséért elcsalja testvérétől, Ézsautól az

elszülöttségi jogot, öreg, vak atyját becsapva, megszerzi az apai áldást is. De nem sokáig örvendhet a gonoszsága árán szerzett vagyonnak, apai áldásnak, mert testvére fellobbanó haragja elől menekülnie kell. Ott kell hagynia mindent, ami addig kedves volt neki: szülőföldjét, szüleit, testvérét és Istent is. Az ókor embere azt hitte, hogy Isten hatóköre az ő szülőföldjére korlátozódik. Ezért, akinek el kellett hagynia szülőföldjét, úgy érezte, hogy kiszakadt Isten oltalmából, elszakítja a szövetségnek kötését, melyet atyáival kötött az Úr. Csak úgy tudjuk megérteni a Jákób egész lényét megrázó lelki földrengést, ha ennek tudatában vagyunk.

Menekülés közben Luz város mellett álmod lát. „Egy létra volt a földre állítva, melynek teteje az égig ért, és Isten angyalai jártak azon fel és le“. A létra arra szolgál, hogy vele két egymáshoz el nem érő tárgyat összekössünk. Jákób menekülés közben érezte, hogy elszakadt Istenétől, de azt is érezte, hogy ezáltal élete elveszítette értelmét és célját, hogy nélküle nem tud élni. Ezért álmában létrát lát, amely összeköti életét Istennel. Ébrenlétében lélekemésztővé erősödött a gondolat: elszakadt az ő Istenétől, ezért az Úr is elhagyta őt. Álmában hallja azt, amit ébrenlétében annyira óhajtott hallani; Isten biztatását: „Én veled vagyok, megőrizlek téged, akárhová mégy, és visszahozlak erre a földre.“ Amikor felébred, egész remegő lényét áthatja az álom élménye, mert érzi, hogy a Szentséggel találkozott: „Mily félelmetes ez a hely! Nem más ez, mint Isten háza és a menny kapuja“. Isten nélkül a távolba futó útnak sem értelme, sem reménye nem volt Jákób számára. Álmában találkozott vele, most már mehet tovább.

Sok év telik el apósánál, Lábánál. Egymás után születtek a gyermekek, de nemcsak a gyermekek száma nőtt, hanem gazdagsága is. Aki csak kívülről szemlélné a Jákób életét, azt gondolhatja, ez egy boldog ember. Második álma hazatérőben a Jabbók gázlónál arról beszél, hogy Jákób nem boldog, mert hiányzik valami az életéből: Isten áldása. Ez az álom arról beszél, hogy a gyarapodás éveiben is magában hordozta a lélek láthatatlan, belső vívódását, tépelődését.

Családjával együtt hazaindul, a Jabbók gázlónál éri az este; feleségeit, gyermekeit, szolgálóit átküldi a túlsó partra, ő pedig ott marad egyedül. Érzi, mielőtt rátenné lábát a túlsó partra, rendeznie kell viszonyát Istennel. Az éjszaka álom-vízió-valóság döbbenetében találkozik az ő Istenével. Nemcsak találkozik, hanem bírkózik is vele; az ősi szöveg szerint „vele egészen összefonódik“. Szinte halljuk, amint esdeklő hangon mondja: „Nem bocsátalak el, amíg meg nem áldasz engem“. Jákób hosszú évekig hordozott lelki vívódása, tépelődése ott nyer megoldást, amikor Isten „megáldotta őt“. Most már joga van átmenni a túlsó partra, mert Isten megáldotta őt.

Nemcsak az ókor embere, de a hozzánk időben közelebb eső nagy személyiségek, költők, írók, filozófusok is jelentős szerepet tulajdonítottak az álmoknak. Goethe „Lakodalmi éneke“ nem más, mint egy álom költői reprodukciója.

Emerson az álomról ezt írja: „Én értéket, figyelmeztető utalásokat tulajdonítok az álmoknak és csodálkozom azon, hogy az emberek csak

ürességet találnak az álom mahagóni asztalában, amikor jövendőmondás van bennük. Az álmokban egy finom egységbe fogó erő van a lélek számára, amely a nappalok nyitott szemében rejtve marad.

Petőfi az álomról azt vallja, hogy az: „A természetnek legszebb adománya . . . , melyen át lelkünk szeme a jövőbe néz“.

Vannak álmok, amelyeknek üzenete annyira világos, hogy megfejtésük nem jelent különösebb gondot; a legtöbb álmot azonban vagy mindjárt elfelejtjük, vagy nem tudjuk tartalmát, üzenetét, amit hordoz megfejtani. Az álom a lélek szeme, amellyel a jövőt próbálja kifürkészni. Megmutatja, hogy az álmodó milyen életfeladattal foglalkozik és azt is, hogyan foglal állást vele szemben. Olyan, mint a füst, mely mutatja, hogy valahol tűz ég. A tapasztalt ember a füstből még arra is tud következtetni, hogy a tűzön milyen fa ég.

Figyeljünk álmainkra, lehet, hogy Isten üzen bennük, ha bennünk a hozzá és embertársainkhoz vezető hidak leszakadtak, ha életünk rossz irányba sodródott. Építsünk új hidakat, s induljunk el, mint Jákób, hazafelé, Isten felé. Ámen.

TÖRÖK ÁRON

TÖREKEDJÜNK TÖKÉLETESSÉGRE

Zsid 6,1; 11,40

József Attila „Ars poetica“ c. verse — eszmei mondanivalóját illetően — csaknem egészében témánkba vágó. De az egészből is különös figyelmet érdemlően csendül ki annak egyik sora, melyet felhívásnak is tekinthetünk, s mely így hangzik: „A mindenséggel mérd magad!“

A kristály-szigorúságú parancsot fogalmazó költő a teljességet, tökéletességet jelentő mindenségben egy olyan mércét állít elénk, mely felé csak közelíthetünk, de elérni sohasem tudjuk. S noha a tökéletes emberi lét csupán célként tételeződik Isten és a természet kiváltságosának, a gondolkodás minden ajándékával és átkával megáldott embernek a tudatában, mégis érdemes megvizsgálni azokat a lehetőségeket, amelyek a nagy cél felé való törekvésében sikerrel vezérelhetik őt.

Induljunk ki abból a közérthető megállapításból, miszerint minden ember természetes vágya gondolatainak közlése, terveinek kivitelezése, vagy még több jelentős megfogalmazásban: *önmegvalósítása*. A gondolkodó, szavaiért és tetteiért egyaránt felelős lény esetében az önmegvalósítás két különböző, de egymástól csupán elméletileg elválasztható síkon jelentkezik: egyrészt a belső lelki élet síkján, másrészt a társadalmi élet területén. Ha az egyén a maga számára felállított belső mércének és a hozzáfűzött társadalmi elvárásoknak egyaránt meg tud felelni, s ha az önmegvalósítás e két lehetősége nem akadályozza, de har-

mónikusan kiegészíti egymást, akkor azt mondhatjuk, hogy az egyén „én-azonosan“, autentikusan, azaz hitelesen, emberi mivoltának megfelelően és ahhoz méltóan él. S ha a saját maga szabta belső normák és a társadalmi szabályok a hit, igazság és erkölcs jegyében vezérlik az önmegvalósítás útján, akkor ez az út mindenképpen a tökéletesség felé vezet a rajta elinduló és róla soha, semmi körülmények között le nem térő embert.

Eszményien szép, de rögös, talán a legrögösebb út ez, melyen végigmenni keveseknek sikerül. Nem is csak azért, mintha nem születtek volna és nem születnének ma is önmagukat — a szó igaz értelmében — megvalósítani akaró emberek, s mintha Isten nem adott volna és nem adna elegendő szellemi és lelki tehetséget az embernek. De végigmenni ezen az úton azért is nehéz, mert itt az előbbrejutás nemcsak az egyéntől függ, társadalmi keret is kell hozzá. Olyan elvárás a társadalom részéről, mely elkötelezettségre, cselekvő részvételre készítet s nem a meghunyászkodásnak, megalkuvásnak, kétlakiságnak kedvez. Mindazok, akik engednek a negatív irányba kényszerítő rendelkezéseknek, nagy árat fizetnek érte. Emberségük, önértetük, integritásuk sinyli meg azt. Ahol nem nyílik tér a felelősségvállalásban is megnyilvánuló autentikus, értelmes létre, ott mind egyén, mind közösség a vegetatív lét színvonalára süllyed. Életünket csak a szabad, értelmes cselekvés, az alkotás teszi tartalmassá. Olyanná, amelyben — minden képességünket mozgósítva — autentikusan tudjuk kifejezni és megvalósítani önmagunkat. (Lásd Gál Ernő: Az erkölcs dilemmái.)

Amikor ezt a szót: tökéletesség kiejtjük vagy halljuk, hirtelen úgy tűnik nekünk, mintha ez a fogalom, s mindaz, amit magában rejt, valami egészen újszerű lenne a mi hosszú évezredekre visszatekintő történelmünk viszonylatában. Ez a benyomás azonban csak a pillanat erejéig hat. Hamar ráébredünk ugyanis arra, hogy a fogalom nem új, hiszen a Bibliában — más-más változatban ugyan — mintegy harmincszor fordul elő, amit pedig magában rejt, az még az Ótestamentum világát is jóval megelőző időből való. Az élet tökéletesedésének álma, vágya és akarása ugyanis minden bizonnyal ott és akkor vert gyökeret, ahol és amikor tudatosult az emberben az értelmes lét fenséges volta, s egyben nyilvánvalóvá lett előtte az ő többre, jobbra, teljesebbre való lehetősége, adottsága és képessége. Amikor — hogy úgy mondjuk — „felfedezte“ önmagában az *embert*. Amikor először mondta ki a döntő szót: ha nagyon és igazán akarok, előbbre juthatok!

Nem tudjuk e tekintetben pontosan lemérni az időt. De e helyen és ez alkalommal talán nem is olyan fontos ez nekünk. Figyelmünk egy sokkal lényegesebb kérdésre irányul, mely elhatározólag szabja meg ma is életünket s amelyet így fogalmazhatunk meg: az emberi tudatban megvillanó legelső szándékra, a nagy felfedezésre mint alapra, ráépült-e valóban és tető alá került-e oly hosszú idő alatt a *kiteljesedés*? Kész-e ma a világ és kész-e benne az ember? Birtokában vagyunk-e annak a bizonyos „jobbna“, amiről az apostol szerint Isten mifelőlünk gondoskodott, s ha igen, mennyi a mi érdemünk abban, ha pedig nem, hol és miben mulasztottunk, miben tévedtünk történelmünk útján?

Ezekre a kérdésekre e helyen egészen röviden így válaszolunk: a világ még nem kész, s még az ember sem kész benne, de a lehetőség

reményét nem adjuk fel, mert Szabédi Lászlóval valljuk, hogy: „Vázlatok vagyunk Valaki kezén. / A sok torz vázlat szemétre kerül... / De hátha egyszer teljesedik a mű, / Hátha az ember végre sikerül.“

Hinni szeretnők, hogy sok-sok akarásunk és nekilendülésünk eddig csak azért nem járt kívánt eredménnyel, mert nem tudatosult bennünk egyetemlegesen, hogy nálunk nélkül nincs és nem is lehet kiteljesedés.

Nálunk nélkül? Hát kik vagyunk mi? Erre sokféle válasz hangzott és hangzik ma is. Maradjunk a vallás területén, s kíséreljük meg unitárius hitünk alapján válaszolni.

Kik vagyunk mi? „Hittel, értelemmel, szabadakarattal, lelkiismerettel megáldott gyermekei Istennek“. Munkatársai a Teremtőnek, s a tőle kapott lelki tehetségek birtokában végrehajtói az ő szent akaratának. Ha hisszük, hogy a saját képére és hasonlatosságára teremtett minket, miért volna lehetetlen hinni egyben azt is, hogy kell lennie bennünk — ha csak egy-egy parányinak is — azokból a fenséges tulajdonságokból, melyekkel Ő, az alkotó olyan gazdagon rendelkezik, s ez a parányi bőségesen elég ahhoz, hogy általa komoly törekvéssel létrehozzuk önmagunkban a nagyobbat, a többet, a tökéletesebbet.

Nagyon jól tudjuk, hogy nem kényelmes hitbeli állásfoglalás ez. De nem tehetünk másképp, mert tisztában vagyunk azzal is, hogy az a bizonyos „jobb“, amiről Isten mifelőlünk gondoskodott, „ingyen kegyelemből“ nem adatik nekünk, s hogy életünk ún. „titkos csúcsaira“ nem szent véletlenek vezetnek minket. Valljuk, hogy a feljutásért küzdeni, szenvedni, áldozni és vállalni kell sokat s jócselekedetekben megmutatózó hittel igazolni, törekvésünk nyomán születő pozitív eredményekkel bizonyítani helyünket a teremtett világban.

Ennek a hitnek és meggyőződésnek szilárd alapja van. Mert amikor Isten nekünk adta a már említett lelki tehetségeket, ez egyben elkötelezést is jelentett erre a bizonyásgtételre. Ígéretet tettünk és felelősséget vállaltunk, hogy életünket a szabad és értelmes cselekvés sodrában éljük, s nem riaszthat vissza a felismerés sem, miszerint ehhez nagy erőre és bátorságra van szükség, mert az elkötelezettséggel együtt jár a kockázat s a küzdelemmel a megpróbáltatás, amit ugyancsak vállalnunk kell. S mi vállaltuk és vállalni akarjuk ma is. Önhittség ez? Ó, dehogy! Csak „lelkünk rugóit nagy célra feszítő nemes önbizalom, mely embernek maradni készlet minden körülményben, hogy általunk fényre derüljön az élet.“ Olyan eszmény ez, melynek tüze gyújtotta fel az emberi történelem útján az igazán nagyok lelkét és szellemét, hogy a tudomány, művészet és hitélet területein alkotásaikkal megfogalmazzák és bebizonyítsák elkötelezetten, bátran és öntudatosan, de felelősségteljesen is egyben az ember nagyrahitatottságából következő lehetőségeket! Sokan voltak ilyenek, de hitünk szerint emelkedett eszméire leginkább, leghatékonyabban kitárulkozó lelket a názareti Jézusnak adott Isten. Ez a nagy lélek látta meg először az emberi szívben rejlő Istenországa lehetőségét. Belőle áradt leggazdagabban és legmelegebben, legteljesebb bölcsességgel a prófétai tanítás és sugárzott legfényesebben az ember jórahalóságába és többrehipotatottságába, képességébe vetett hit, mely az általunk jól ismert, s ma is mélyen meggondolkoztató felhívásban érte el tetőfokát: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes“ (Mt 5,48).

Ezt a magas jézusi igényt, melynek betöltése azóta is lehetetlennek tűnik, de nyugton nem hagyja a mi lelkünket sem, a Zsidókhöz írt levél szerzője alábbszállította, mondván: „Törekedjünk tökéletességre“, ami azonban nem az eszmény feladását jelenti, mert ahhoz ő is hű maradt, amiről szentleckénk második része olyan meggyőző módon és olyan félreérthetetlenül tanúskodik. Ennek a hitnek és meggyőződésnek fénye villant fel újra — másfél évezred elmúltával — Dávid Ferenc lelki és szellemi arcán, s kényszerítő erővel parancsolta neki mindazt bátran kimondani, amit ő Istenről, Jézusról, hitről és az emberről vallott. Kegyelettel tekintünk a Maros balpartján emelkedő — ma már csak romjaiban látható — Déva vára felé, melynek egyik börtöncellájában 1579. november 15-én mártírhálát szenvedett a halhatatlan lelkű reformátor, az egyetemes fejlődést valló és Istenországát munkáló unitárius egyház alapítója és első püspöke. — amint az márványra és szívünk táblájára egyaránt írva van.

Nemes büszkeséggel tölt el ma is a tudat, hogy Isten gondviselése és Jézus tanítása nyomán vallásunkat és egyházunkat elsősorban neki köszönhetjük. Neki, aki „örvendett, mint egy hős, hogy futhatja pályáját“ (Zsolt 20,6); aki — Emersonnal szólva — „egy csillaghoz kötötte élete szekerét“: s József Attilát idézve: „a mindenséggel mérte magát“; aki a tiszta jézusi kereszténység helyreállításáért feláldozta nemes életét, de aki a megismert igazság által, még a penészes börtön falai között is — szabadnak érezte magát. Erős a meggyőződésem, hogy nincs a vallás- és szellemtörténelemnek méltóbb képviselője, akire jobban illenének az alábbi sorok:

„Szabad csak az, kinek / Ajkát hazugság nem fertőzi meg. / Aki üres jelszókat nem visít, / Nem áztat, nem ígér, nem hamisít. / Nem alkuszik meg. Hű becsületéhez, / Bátran kimondja, mit gondol, mit érez. /

Kit ínség, veszély, kín meg nem tántorít / És lelki béklyó többé nem szorít! Kit hiába őriz porkoláb, lakat, vár, / Az sose rab, ki lelkében szabad madár. /

Ilyen szabad légy! Ez nem könnyű játék, / Égből lepottyant, nagy-lelkű ajándék. / Szenedj meg érte! Ingyen ezt nem adják, / Hol áldozat nincs, nincs szabadság! / Ott van csupán, hol szózatát megértve / Meghalni tudnak s élni mernek érte!“ (Heltai Jenő: Szabadság c. verse).

A hit és lelkiismereti szabadságnak e megszentelt földjén így indul el a 16. század forrongó korszakában Dávid Ferenc s teljesedett ki minden addigitól — színben és tartalmában egyaránt — elűtő, minden ízében sajátosan reformatori munkássága, hogy ön-azonosan élve, a kockázatot, a szenvedést, de még a halált is vállalni merje érte.

Az emlékezés ünnepi órájában tanuljuk újra Dávid Ferenc próféciáját, mintázzuk le életművét, mely Isten- és az ember szolgálatában teljesedett ki Jézus nyomdokain és a mindenséggel mérve magunkat törekedjünk tökéletességre. Higgyük rendületlenül, hogy Isten megáldja nemes igyekezetünket, megadja az ígért jobbat, s békességgel, lelki szabadsággal szenteli meg életünket. Ámen.

IGAZ MEGBOCSÁTÁS

Lk 23,34

Nagypénteken Jézus halálára emlékezünk. S míg más ünnepen a vidámság és öröm az uralkodó, nagypénteki ünnepünk szomorú. Mert magunk előtt látjuk a szenvedő Krisztust, akinek fejére töviskoronát tesznek, akit gúnyolnak, ütlegetnek, arcul köpnek, s aztán megfeszítenek. Mint rablót, gonosztevőt, két gonosztevő közé.

S Jézus mégsem szidalmazza kínzóit és hóhérait. Ellenkezőleg, ott a Golgotán, a kereszten a tömeg gúnyolódása és káromlása közepette imádkozik: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.“

Ez a rövid imádság, mely az igaz megbocsátást mintázza, ad nagypénteknek ünnepi hangulatot és jelentőséget. Nem az, hogy meghalt Jézus, hanem ahogy meghalt. Minden ember csodálattal néz fel Jézusra, aki halálában is megbocsát ellenségeinek és számukra Istentől bocsánatot kér. Íme, nemcsak tanította, és nemcsak életében, hanem halálában is megmutatta, hogy szeretni kell az ellenséget. Miért tudott Jézus megbocsátani ellenségeinek? Azért, mert szeretett, mert tudta, hogy a szeretet által van tökéletes közösségben Istennel, szerető Atyjával.

Ezért tudott megbocsátani, az ellene vétkezőknek: Judásnak, aki elárulta, Péternek, aki megtagadta, a sokaságnak, mely foglulv ejtette, a főpapoknak és írástudóknak, akik vádolták és elítélték. Pilátusnak, aki gyáván kezeit mosta. Egyetlen rossz szó sem hagyta el ajkát, amikor ezek ellene cselekedtek. Mint ahogyan nem vádolt vagy szidalmazott senkit, a kereszten sem, hanem imádkozott ellenségeiért. Ennél szebb bizonyítékát a megbocsátásnak nehezen lehet megmutatni.

Elmondhatiuk, hogy mind életét, mind halálát a szeretet ereje hatotta át. Ezért tudott szívből, igazán megbocsátani.

Milyen szép emberi tulajdonság a megbocsátás. Éppen, mint az őszinte, alázatos bocsánatkérés. Sajnos, kevesen vannak, akik ha hibáztak, bocsánatot kérnek, s ha más vétett ellenük, megbocsátanak.

Ha kevés is erre a példa, mégis akad. Vegyük kezünkbe a Bibliát: láthatjuk, hogvan és hányszor bocsát meg Isten „választott nébének“, pedig annvizsor megszegik a vele kötött szövetséget. A megbocsátó Istent példázza a jó apa is, aki tékozló fiát nem büntetéssel, hanem atyai csókkal és öleléssel várja, fogadja.

A megbocsátás azonban nemcsak Istené, hanem, amint azt Jézus esete példázza, az emberé is. Szép példa erre az Ószövetségből József története, akit testvérei irigysége, gyűlölete miatt rabszolgaként Egyiptomba kerül. Aztán fordul a kocka s Józsefből hatalmas úr lesz. Amikor testvérei gabonát vásárolni mennek hozzá az éhínség miatt, bár előbb próbára teszi őket, végül azonban könnyek között megbocsát nekik. Így bocsát meg Dávid is Saul királynak, majd később saját fiának. Abszolonnak, akik életére törnek. S amikor fia elesik a csatában bánatában keservesen megsiratja.

Dávid Ferencet, egyházalapító, első püspökünket száműzetéssel, halállal fenyegették ellenfelei, s végül ha nem is ölték meg, de sikerült elítélniük és börtönbe zárniuk. S ő mégis, amikor egy-egy nagy hitvitából győzelmesen került ki, János Zsigmond fejedelemtől bocsánatot kért ellenségei számára.

Priestley József az angol unitárius egyház kiemelkedő alakja volt. Hitéért és szabadelvűségéért abban a városban, ahol lelkész volt, a más felekezetűek sokat támadták. Egy alkalommal félrevezetett tömeg rohanta meg gyülekezete templomát, hívei és az ő házat is, és mindent tönkretett, összetört. Másnapra Priestley prédikációt írt arra a textusra, mely mai beszédem alapgondolata: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselekszenek.“ A beszédet nem mondhatta el, mert barátai nem engedték, de olvashatjuk abból, hogy az elszenvedett sérelmek ellenére, kész volt ellenségeinek megbocsátani.

Bizony szép dolog a megbocsátás, csak az a baj, hogy ritka. Vannak, akik — ha életükben nem is — haláluk óráján megbocsátanak. De ez a megbocsátás nem olyan, mint Jézusé. Mert Jézus halálában is megbocsátó szeretetével megkoronázta szeretetben megélt életét, s elnyerte az örökélet koronáját. Míg azok, akik csak haláluk óráján gyakorolják a megbocsátást, a legtöbbször azt a haláltól való félelmük miatt, és nem szeretetből teszik.

Olyanok is élnek, akik soha meg nem bocsátanak embertársaiknak. Egyik regényben olvastam, hogy két ember haragban volt egymással. Az egyik hajlott a megbocsátásra, a megbékélésre, de a másik soha meg nem bocsátott. Sőt haragosa iránt a gyűlöletet belenevelte gyermekeibe is. Ezek soha meg nem bocsátanak azoknak akiket ellenségeknak neveznek. Mert, lehet, hogy csak ők nevezik azoknak. Jézus is nevezhette volna kínzóit ellenségeinek, de nem nevezte. Csak annyit mondott: „Atyám, bocsáss meg nekik...“ Ő az ellenségben is a testvért látta, akivel egy Atyának a gyermeke.

Lehet, hogy vannak olyanok is, akik Jézust gyávának tartják, aki hagyta magát megöletni, s még meg is bocsátott gyilkosainak. A valóság az, hogy sokan nem értik meg Jézus áldozatát, mert nem értik és nem tudják: mit jelent igazán szeretni. S így nem tudják azt sem, miben áll az igazi megbocsátás, hisz az csak mély, őszinte szeretetből fakadhat.

Sokan naponta elimádkozzák a Mi Atyánkból, hogy „... bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek:...“ (Mt 6,12), de mivel nem érzik át az ima szavait, nem szeretnek önzetlenül, nem tudnak igazán megbocsátani sem embertársaiknak. Ezek a szeretetben járatlanok pedig sokszor „... nem tudják, mit cselekszenek“. S tudatlanságukban nem egyszer keresztre juttatják a jézusi lelkületű, de ellenségnek nevezett embert is.

A szeretet hiányzott Jézus ellenségeiből is, s azért feszítették őt keresztre. Jézus pedig megbocsátott nekik, mert szerette őket, megértette: nem tudják, mit cselekszenek. Megbocsátó szeretete is igazolja; hű maradt mindhalálig. Nagypénteken vértanú halált halt, megállva eszméi, a szeretet parancsa mellett a kereszten is. Szeretve Istent és az embert még a halál kínjai között is.

Mi ki tudnánk-e állni ezt a nehéz próbát? Vérünkkel pecsételni meg, ha kell, hitünket, a szeretet, igazság melletti kiállásunkat? S tudnánk-e halálunkban ellenségeinknek megbocsátani? És ha ilyen nehéz próbákban nem lenne is részünk, tudunk-e megbocsátani földi életünk

rövid ideje alatt? Tudom, nehéz felelni, s még nehezebb cselekedni. Jézust követve azonban cselekednünk kell, szeretetben meggazdagodnunk, hogy életünk nagypénteki keresztjein is virítson az igazi megbocsátás virága. Ámen.

KISS KÁROLY

HOGYAN ÉPÍTSÜNK?

Mt 7,24—27

A felolvasott bibliai versek Jézus Hegyi beszédének záró részét képezik. Elmondván tanításait, így is befejezhette volna: imé látjátok, mi a jó, mi a helyes, kövessétek hát, éljeteztek e szerint.

Jézus ismeri az embert, az emberi lélek rezdüléseit. Tudja, a pillanatnyi fellobbanás, jóváhagyás még nem elég ahhoz, hogy az akarat elinduljon a cselekvés útján. Több kell: a választás elé állítás.

Ő, aki a próféták tanításain nevelkedett, nemcsak Istent, az embert, de magát az életet is ismeri, és élet-igazságainak birtokában ezeknek az igazságoknak ható, életformáló átadására is nagy gondot, figyelmet fordít.

A létezés legsajátosabb vonása a hatás. Ez a nevelés és a nevelhetőség alapelve is. Jézus nagyszerű nevelő; tudja, hogy a kényszer, az alternatíva nélküliség legtöbb esetben csak ellenkezést vált ki. Tisztelt hallgatói emberi méltóságát, szabadakarátát. De hatni akar. Mély meggyőződéssel, szenvedélyesen hisz Istenország igazságaiban, és mert szereti, becsüli, hisz az emberben is; át akarja adni ezeket az igazságokat. Nemcsak életével, példájával, de szavaival is hatni akar. Ezért fordul bizalommal hallgatóihoz és mondja el a házépítés példázatát.

A „bölcs“ ember házat épít. Gondosan megválasztja a helyet, mélyen leás, amíg biztos, szilárd talajt talál. Alapoz. Nem sajnálja az erőt, fáradságot. Tudja, nem egy napra épít. Házának szilárdan kell állnia. Költséges, fáradságos a munka, nem is halad könnyen, gyorsan. Sok mindennel kell megküzdenie. Az alap kiásásából felgyült földet el kell hordania, el kell rendeznie. Terméskövet vásárolni, odaszállítani, kötőanyaggal jól, biztosan összefogatni. S mindez meg sem fog látszani a házon, mert az alap mélyen a földben van.

Elkészült a ház s vihar tombol, árvíz pusztít, de az épületben kárt nem tud tenni, mert kősziklán, biztos alapokon nyugszik.

A „bolond“ is házat épít. Szemnek tetszetős a hely, sima, egyenes a terep. Homok ugyan, de annál kevesebb számára a gond. Az alappal nem sokat bibelődik, s az építkezés gyorsan halad. Neki az a fontos, hogy minél hamarabb és mutatós formában álljon a ház. Aztán eljön az első vihar, zuhog az eső, kiönt a folyó, és a ház romokban áll, összedől.

Hogyan akarsz építeni életed házat? kérdezi Jézus. És még hozzáteszi: aki hallotta tanításaimat és megcselekszi azokat, hasonlítom azt a bölcs emberhez, aki kősziklára építette az ő házat.

A példázat még felvet egy alapvető kérdést: hogyan viszonyul a „bolond“ és a „bölc“ ember magához az építéshez? A „bolond“ nemcsak hogy elhanyagolja, nem fordít gondot az alapra, de mintha az egész építés gondja, terhe alól igyekezne minél hamarabb megszabadulni. Nincs ott a lelke, gondolata, érzése. Csak háza legyen, amivel hivatkozhat.

A „bölc“ számára nem a látszat a fontos, hanem maga az építés. Számára a munka s annak verejtéke is öröm. Szívvel, lélekkel, egész lényével ott van az építésben. S nem mindegy, hogy milyen házat épít! Erős, tartós, minőségileg jó házat akar. Szívós, kemény, odaadó, önmagát beleépítő munkával ezt el is éri. És ez a ház minden próbát kiáll. Biztos otthonná válik.

Jézus Hegyi beszédében életigazságokról tanít. Az igazi boldogság a szív tisztasága, az igazság szomjúhozása, a szelidség és irgalmasság, a békesség munkálása. Az, ha az ember állandóan törekszik erkölcsi, szellemi gyarapodásra, minőségi emelkedésre; mert csak így lehet a föld sója, a világ világossága. Nem aggodalmaskodásával, de küzdelmével, jóra, többre való törekvésével, Istenben és az életben való bizalmával haladhat előre.

Egymással való kapcsolatában a kölcsönösség, megértés és megbocsátás, bizalom és szeretet szelleme kell, hogy uralkodjék. Erre az alapra kell építenie az embernek életét, hogy valóban Isten gyermeké váljék. Ez az élet több, magasabb rendű, minőségileg más, mint az eddigi.

Ennek megvalósítása nem könnyű feladat. Olyan ez, mint a „bölc“ ember házának megépítése. Kemény, szívós, kitartó munkát, küzdelmet követel. Szívet-lelket, odaadást kér. De örömet, biztonságot, életet is ígér.

Aki a „bolond“ ember útján jár, az élet viharában, megpróbálásai-
ban összeomlik, elpusztul. S pusztulását saját maga készítette elő.

Jézus példázatával ma hozzánk, mai emberekhez is fordul. S kérdezi: hogyan vallotok rólam? Szájjal vagy étellel? Hogyan építitek életek házát? Mint a „bölc“ vagy mint a „bolond“?

Pár esztendővel ezelőtt, templombamenet egy közel 90 éves falusi asszony vallott életéről. Az első világháborúban — fiatal asszonyként — vesztette el férjét s két kicsi gyermekével özvegyen maradt. A föld nem adja ingyen a betevő falatot, s ő szántott, vetett, aratott. Szénahordáskor rádólt a szekér, összetörte, ép csontja alig maradt. De ott volt a két kis gyermek, aki enni kért s neki gyógyulnia kellett és újra munkába állnia. Gyermekai már nőttek, növegettek, mikor házát tűzvész pusztította el. Társra volt szüksége, hogy újra küzdeni tudjon, de az új társat a második világháború ragadta el. Ismét társ nélkül, de immár 7 gyermek örömeivel és gondjával éri meg az életforma változását.

Ahogy elmondja mindezt, hangjában nyoma sincs a panasznak, keserűségnek vagy gyűlöletnek. Békesség, derű, a lélek ereje és nyugalma csendül ki s érződik szavaiban. Valami elpusztíthatatlan őserő, természetesség és a föld közelségében élő ember mély hite árad belőle. Csodálattal néztem, hallgattam ezt az egyszerű idős, nagyon erős és mélyhitű asszonyt. Ahogyan csendesesen, minden indulat nélkül beszélt és igyekezett velem, hogy a templomba érve hálát adjon az Istennek életéért.

Amikor én is csendesesen, felnézve rá — aki természetben sokkal ala-

csonyabb volt nálam — megkérdeztem tőle; hogyan bírta ki mindezt? Egyszerűen, mély hittel és meggyőződéssel mondta: velem volt az Isten!

Igen, vele volt, mert hite nem szavakban nyilvánult meg, de rendületlen hűségben és a küzdelem, az élet vállalásában. Az életet nem sétatérnek nézte, hanem küzdőtérnek érezte és élte is meg. Ezért nem torpant meg az akadályok előtt, nem tört meg, nem roppant össze a rázaporzó terhek, megpróbáltatások alatt. A maga területén felkészült, szakismerettel rendelkező, a föld művelésének minden titkát tudója. De szerelmese is egyben, akinek vérében, szívében van a föld. Ezért nem vált keserűvé, kiábrándulttá; meg tudott maradni természetesnek, vidámnak, munkásnak, hálásnak. Gyűlölet szele, csapások vihara nem tudta kikezdeni.

Te hogyan válaszolsz Jézus kérdésére? A szó nem elég, élet kell. A költő is figyelmeztet: Nem elég jóra vágyani; / a jót akarni kell! / És nem elég akarni; / de tenni, tenni kell! / A jószándék kevés! / Több kell: az értelem! / Mit ér a hüvös ész? / Több kell: az érzelem! / Ám nemcsak holmi érzés, / de seb és szenvedély, / keresni, hogy miért élj, / szeress, szenvedj, remélj! / (Váci Mihály). Ámen!

BIBLIAI FOGALMAK

ELETÜNK CÉLJA

- Róm 14, 7—8 Közülünk senki sem él önmagának, ... mert ha élünk, az Úrnak élünk.
- Mk 12, 30—31 Szeresd azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből és teljes erődből. Szeresd felebarátodat, mint magadat.
- Mt 4,4 Nem csak kenyérrel él az ember, hanem minden igével, amely Isten szájából jön.
- Mt 5,8 Boldogok a tiszta szívűek, mert ők meglátják az Istent.
- Róm 8,6 A test törekvése halál, a Lélek törekvése pedig élet és békeesség.
- Lk 1,74b—75 Félelem nélkül szolgáljunk neki, szentségben és igazságban öelötte életünk minden napján.
- Péld 4,4 Támaszkodjék szavaimra szíved, tartsd meg parancsolataimat, és élni fogsz.
- Mt 19,17 Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat.
- Péld 4,25—26 Szemed előre tekintsen, és egyenesen, magad elé nézz! Ügyelj, hogy merre tart a lábad, akkor minden utad biztos lesz.
- Péld 16,22 Élet forrása az értelem, akinek van.
- Péld 21,21 Aki igazságra és hűségre törekszik, életet, igazságot és megbecsülést talál.

Hab 4,2 Az igaz ember hite által él.
 Lk 10,28 Jézus ezt mondta neki: „Helyesen feleltél: tedd ezt, és élni fogsz.“

ISTEN ORSZÁGA

Mt 6,10 Jöjjön el a te országod.
 Mk 1,15 Betelt az idő, és egészen közel van már az Isten országa: térjetelek meg, és higgyetek az evangéliumban.
 Lk 9,2 Elküldte őket, hogy hirdessék az Isten országát, és gyógyítsanak.
 Lk 17,20—21 Az Isten országa nem úgy jön el, hogy az ember azt előre kiszámíthatná. Azt sem mondják: íme, itt, vagy íme, ott van! Mert az Isten országa már köztetek van.
 Róm 14,17 Az Isten országa nem evés és ivás, hanem igazság, béke és a Szentlélekben való öröm.
 1Kor 4,20 Nem beszédben áll az Isten országa, hanem erőben.
 Mt 25,34 Jöjjetek, Atyám áldottai, örököljétek azt az országot, amely nektek készítettett a világ kezdete óta.
 Lk 12,32 Ne félj, kicsiny nyáj, mert úgy látta jónak Atyátok, hogy nektek adja az országot.
 Mt 7,21 Nem mindenki megy be a mennyek országába, aki azt mondja nekem: Uram, Uram, hanem csak az, aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát.
 Mk 10,15 Aki nem úgy fogadja az Isten országát, mint egy kisgyermek, semmiképpen sem megy abba.
 Jn 3,5 Ha valaki nem születik víztől és Lélektől, nem mehet be az Isten országába.
 Lk 9,62 Aki az eke szarvára teszi a kezét, és hátratekint, nem alkalmas az Isten országára.
 Mt 5,19 Ha valaki a legkisebb parancsolatok közül akár csak egyet is eltöröl, és úgy tanítja az embereket, az a legkisebb lesz a mennyek országában; ha pedig valaki ezeket megtartja és tanítja, nagy lesz a mennyek országában.
 Mt 13,44 Hasonló a mennyek országa a szántóföldben elrejtett kincshez, amelyet az ember ha megtalál, elrejt, örömeiben elmegy, eladja mindenét, amiye van, és megveszi azt a szántóföldet.
 Mt 6,33 Keressétek először az ő országát és igazságát, és ezek is mind megadtnak néktek.

ESZMÉK GONDOLATOK

Járj a bölcs Isten hírével, / És ne félj rúttól, gonosztól: / Mert hatalma nincsen annak / Az Istennel járó ellen. (Vajda János)

A természet örök könyvét forgatni ne szűnjél: / Benne az Istennek képe leírva vagyon. (Vörösmarty Mihály)

*

S mégis, a csönd-paplanú téiben, / Nagy nyugalom évadját élem / Érzem, az Isten gondol vélelem. (Tóth Árpád)

*

Önmagunk megtagadása által leszünk Jézusnak igaz tanítványai, felvéve a keresztet, követjük őt és taníttatunk általa. (Dávid Ferenc)

*

Jézus Krisztus a próféták valódi fajához tartozott, nyitott szemmel látta a lélek titkait. Ő volt az egyedüli az egész történelemben, aki méltóképpen értékelte embervoltunk nagyságát. Ő látta, hogy Isten megtestesíti magát az emberekben, újból és újból kijelenti magát, hogy birtokába vegye a világot. (Emerson)

*

Ha méltók akarunk lenni az ember névre, őrizzük meg az emberieséget. (Lactantius)

*

Nem nagy dolog elkezdni a jót. Azt be is végezni, egyedül ez teszi az embert tökéletessé. (Augusztinus)

*

Ha szeretetet áhítasz, szeress. (Seneca)

*

Ha igaz lélekkel vágyakoztok a szeretetre meg fogjátok találni, mert vár benneteket. (Oscar Wilde)

*

Szeretem azt, aki megkísérli a lehetetlent. (Goethe)

*

Senki sem azért gyűjt méceszt, hogy aludjék, hanem azért, hogy valamilyen munkát elvégezzon. (Erasmus)

*

Emberi törvény kibírni mindent, / S menni mindig tovább / Még akkor is, ha nem élek már benned / Remények és csodák. (Ernest Hemingway)

*

Hálátlan az, aki arra emlékezik, amit adott, de elfelejti azt, amit kapott. (Petrarca)

*

Bizonytalan helyzetben dől el, ki a biztos barát. (Cicero)

*

Egyházi Képviselő Tanács

I. évnegyedi gyűlését március 3-án tartotta. Targysorozatán szerepeltek: az elnökileg elintézett ügyekről szóló jelentések, a Missziói Bizottság jegyzőkönyvei, lelkészképzéssel kapcsolatos ügyek, az 1988. december 3—4. napjain Székelykeresztúron tartott Zsinati Főtanács jegyzőkönyve és határozatai, a Nyugdíjpénztár Vezető Tanácsának jegyzőkönyve, a június 26. és július 7. közötti időben tartandó VIII. lelkész-továbbképző tanfolyam rendezése, valamint az egyházi központ, az egyházkörök, az egyházközségek és a Nyugdíjpénztár zárszámadásai és 1989. évi költségvetései.

Lelkészi értekezletek

Az I. évnegyedi lelkészi értekezleteket március 7—11. között tartották meg az egyházkörökben. A közérdekű értekezleten „Az ország törvényeinek, az egyház Szervezeti Szabályzatának, a rendnek és fegyelemnek tiszteletben tartása a lelkészek és hívek kötelessége“ c. előadás hangzott el. A teológiai értekezleten dr. Szabó Árpád „Az úrvacsora az Újszövetségben“ c. előadása és a Missziói Bizottság 1987. évről szóló jelentése került megtárgyalásra.

Az értekezletek alkalmával tartott istentiszteleteken szószéki szolgálatot végeztek: a kolozsvári belvárosi templomban Nagy Ödön várfalvi (Róm 16,6), Marosvásárhelyen Nagy Endre magyarsárosi (Mt 11,28), Székelyudvarhelyen Kedei Mózes újszékelyi (Dán 6,10) és Brassóban Kovács István sepsiszentkirályi lelkész (2Kor 3,17).

A lelkészi értekezleteken az egyházi központot dr. Kovács Lajos püspök, dr. Erdő János főjegyző és dr. Szabó Árpád tanár képviselték.

Lelkésznevelés

A Teológiai Intézetben az 1988—1989. tanév I. félévi vizsgáit január 4. és február 3. között tartották.

A hiterősítő előadások február 6—7. napjain voltak. Az unitárius hallgatók részére bibliamagyarozatot és előadásokat tartottak: Kiss Károly medgyesi lelkész: „A teológiai ismeretek, általános műveltség és tanulmányi fegyelem fontossága a teológus életében“; dr. Szász Dénes székelyudvarhelyi lelkész: „A gyülekezet ismeretének jelentősége a lelkészi szolgálatban“ címen. A közös előadást Benedek Sándor kolozsvári esperes-lelkész tartotta „A lelkész feleségének szerepe a gyülekezet életében“ címen. A hiterősítő napok közös áhitattal és szeretetvendégséggel zárultak.

Az 1988—1989. tanév II. félévi előadásai február 8-án kezdődtek. Ebben a félévben az unitárius gyakorlati tanszék óráinak egy részét Kedei Mózes újszékelyi lelkész adja elő óraadó tanári minőségben.

Javitó szakvizsgát tett február 11-én Gazdag Árpád abszolvens hallgató.

Hiterősítő istentiszteletek

Az év első hónapjaiban hiterősítő istentisztelet-sorozatot tartottak az egyházközségekben szószékcserés szolgálattal, melynek központi gondolata: Egy Atyának vagyunk gyermekei, egymásnak testvérei; feladatunk: együtt, egymásért élni és dolgozni, hogy ezáltal a világot igazabbá és testvéribbé tegyük Isten akaratának megfelelően (ApCsel 17,26—28; Ef 4,23—24).

Személyi változások

Nyitrai Levente székelyszentmihály-bencédi lelkész, január 1-i hatállyal állásáról lemondott, szolgálatát a kocsárdi egyházközségben folytatja.

Pálfi Domokos január 1-től kinevezést nyert rendes énekvezérnek a brassói 2. sz. úJVárosi egyházközségbe.

Pályázathirdetés

Egyházi Képviselő Tanács pályázatot hirdet prédikáció (rendes vasárnapi és ünnepi istentiszteletre, szabadon választott textus alapján) és szertartási beszéd (bármely alkalomra, szabadon választott textusról) írására. A pályamunkák jelígelével ellátva, október 30-ig küldendők be az E. K. Tanács címére.

■ *Január 1-én, dr. Kovács Lajos püspök hagyományos fogadást adott a püspöki lakáson, amelyen részt vettek az egyházi központ tisztviselői, teológiai tanárok, a kolozsvári egyházközségek lelkészei, gondnokai és hívei. A fogadás alkalmával dr. Erdő János üdvözölte a főpáosztort. Beszédében az elmúlt év eredményeit és az újesztendő feladatait foglalta össze. Az üdvözletre dr. Kovács Lajos püspök válaszolt.*

■ *Nagy Ernő, néhai Nagy Albert festőművész testvére, egyházunk jötevője, 83 éves korában, január 27-én Kolozsvár-Napocán elhunyt. Január 31-én a Házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra.*

■ *Az Unitárius Világszövetség — IARF — február 9—12. napjain teológiai konferenciát rendezett Madrasban (India), „A nevelés szerepe a harmadik világ országainak fejlődésében“ címen. A konferencián a következő előadások hangzottak el: Vallás és nevelés; Nevelés és műveltség és Nevelés és fejlődés.*

■ *A manchesteri Unitarian College Teológiai Intézet igazgatójává Graham Murphy Liverpool-i unitárius lelkészt választották meg. Szolgálatát január 1-el kezdte meg.*

■ Az *Unitárius Világszövetség pályázatot hirdet* Diether Gehrman nyugalombavonulásával megüresedő főtitkári állásra. Pályázati feltételek: egyetemi végzettség, öt évi gyakorlat, valamint az angol, német, francia és japán ill. holland nyelv ismerete. Pályázati határidő 1989. szeptember 1.

Halottaink

Bálint Ferenc kolozsi lelkész, január 16-án 63 éves korában, Kolozson elhunyt. 1925. április 10-én született Gyepesen. 1944—1948 között végezte el az Unitárius Teológiai Akadémiát. 1948. június 7-től 1959. szeptember 24-ig a magyarszováti egyházközösségben működött gyakorló segéd- majd rendes lelkészi minőségben. 1969. január 1-től haláláig a kolozsi egyházközösség rendes lelkésze volt.

Január 19-én a kolozsi unitárius temetőben helyezték örök nyugalomra. A temetési szertartást Benedek Ágoston kolozsvári lelkész végezte (Zsolt 90,3—6; 139,23—24), majd dr. Kovács Lajos püspök az egyházi központ és Benedek Sándor esperes az egyházkör nevében, végül Kassai Géza kolozsi református lelkész búcsúztatta. A sírnál Kolcsár Sándor marosvásárhelyi esperes-lelkész mondott beszédet.

Özv. Szathmáry Gézáné Barra Lenke, lelkész özvegye, január 23-án 75 éves korában Tordán elhunyt. Január 25-én temették el az ótordai temetőben. A lelkészi szolgálatot Fazakas Ferenc tordai lelkész végezte.

Májai Zsigmond jobbágyfalvi énekvezér, 38 évi szolgálat után, 78 éves korában, február 5-én meghalt. Temetésén a lelkészi szolgálatot Szén Sándor jobbágyfalvi lelkész végezte (1Tim 4,5—8); az egyházkör nevében Kolcsár Sándor marosvásárhelyi esperes-lelkész mondott búcsúbeszédet.

Emlékük legyen áldott!

Adams, James Luther: *The Prophethood of all Believers* (A hívek prófétasága). Boston 1986. XI+324 l.

A szerző az amerikai unitárius egyház ismert teológusa. Sok szellemi küzdelemmel teljes hosszú életpálya áll mögötte. 1901-ben született Ritzville-ben (Washington). Apja farmer és baptista vándor prédikátor; fundamentalista vallásos légkörben nőtt fel. Tanulmányai hatására elszakadt a fundamentalista kereszténységtől és a tudományos humanizmus híve lett. Hit- és életfelfogása további alakulását intellektuális, erkölcsi és vallási megtérése formálta. Teológiai orientációja a szabadelvű kereszténység, melyben a Biblia központisége, a transzcendens és prófétai elem meghatározó szerepe nyilvánult meg.

Adams életútjára jellemző az állandó útközben létel és a cél irányába való haladás, a szilárd bizonyosság és a derűs optimista élet szemlélet. Szellemileg kialakult unitáriusként végezte el főiskolai tanulmányait a harvardi egyetemen. Életpályáját mint lelkész kezdte meg a Salem-i és a Wellesley Hills-i unitárius egyházközösségekben. Tudományos érdeklődése a teológiai tanárság felé irányította. Ennek érdekében tanulmányokat folytatott 1927—1936 között Angliában, Francia- és Németországban. Lelkészi állásától megválva, mint teológiai tanár működött, előbb a Meadville/Lombard Unitárius Teológiai Intézetben, majd a bostoni Andover Newton teológiai főiskolán és végül a chicagói és harvardi egyetemek teológiai fakultásán.

Sokirányú szellemi tevékenységet fejt ki, de mindenekelőtt unitárius teológus maradt. Hit és vallás, tehetség és szorgalom, tudás és hivatás egységbe forrnak személyiségében. Minden hatás iránt fogékony, erősen kritikus elme. Nem beszél mellé, nem hallgat el fontos dolgokat, nem kerüli a kényes problémákat sem, és mer hitet tenni meggyőződése mellett. Vallásos elkötelezettségének középpontjában a társadalmi igazságosság áll. Nemcsak a társadalmi kérdések vagy intézmények érdeklik, hanem az egyén hivatásának formálása is. Tanítja: „Szabadok vagyunk és felelősek életünk alakításáért“. Vallja, hogy minden személyes kérdés társadalmi, és minden társadalmi probléma egyben személyes is. Ilyennek mutatja a szerzőt a legújabb, sorrendben az 5-ik tanulmánykötete.

A könyv 35 előadást és esszét tartalmaz, melyet a kiadó négy fejezetben csoportosított a következő címek alatt: A prófétai hit szelleme és formái; Az idők jeleinek értelmezése; A vallás és kultúra ítélet alatt; Hitvallás és önkéntes társulatok. A szerzőtől származik a kötet címe és eszmevilágát kifejező jeligeje: „Vajha az Úrnak minden népe próféta volna, hogy adná az Úr az ő lelkét ő beléjük“ (4Móz 11,29).

Adams tanulmánykötetének vezérgondolata: a hívő emberek prófétasága. Ezzel helyettesíti Luther Márton egyetemes papság elvét. A szerző a prófétai hit vonzásában él, gondolkodik és teológizál. A prófétaságban két elemet különböztet meg: az igazságot és a szeretetet. A

próféta Isten nevében beszél, az igazságot, irgalmasságot, hűséget és a békét keresi. A prófétai hit a transzcendens célok és értékek iránti hűségben gyökerezik. Mozgató ereje a transzcendens intenzív érzése, mely képes a vallásos élet és kultúra elavult formáit áttörni és újraformálni. Ezt a prófétai hitet elvenítette meg Jézus és újította meg a radikális reformáció. Ennek eredményeként keletkeztek a szabadelvű keresztény mozgalmak és egyházak. A prófétai hittel akarja a szerző a szabadelvű kereszténységet dinamizálni.

Adams, mint teológus, tanár és társadalmi aktivista következetesen összekapcsolja életében a hitet és a cselekedetet, a vallásos eszméket és a közösségi akciókat. Félévszázadon át mozgató erő volt az amerikai szabadelvű keresztény teológiában. Tanítása és munkái kihívást és ihletés forrását jelentették kortársai számára. Tanulmánykötete az amerikai unitárius és szabadelvű teológiai irodalom meggazdagodását jelenti.

A válogatás és a kiadás a szerző tanítványának, Beach, George unitárius lelkész érdeme.

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja 1989. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca, bdul Lenin nr. 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hirlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest VII. Lövölde tér 7 sz. fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból a ROMPRESFILATELIA sectorul Export-import presa P. O. Box 12—201 telex 19376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, amely összeg ugyancsak a ROMPRESFILATELIA sectorul Export-import presa P.O. Box 12—201 telex 19376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre fizetendő.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 3037/1989

CUPRINSUL ● CONTENTS

Dr. Lajos Kovács: Pastorală de Anul Nou ● New Year's Message	1
Mesajul Aniversărilor ● The Message of Anniversaries	3

STUDII ● STUDIES

Dr. Árpád Szabó: Predica orientată spre omul contemporan ● How to Preach to the Man of Today	4
Sándor Benedek: Rolul soției preotului în viața parohiei ● The Role of the Minister's Wife in the Life of the Congregation	15
Arthur J. Long: Viața și activitatea lui Joseph Estlin Carpenter ● The Life and Work of Joseph Estlin Carpenter	18
György Gaal (pregătit sub tipar): Insemnări autobiografice ale lui Lajos Kelemen. Partea 3. ● Biographical Notes of Lajos Kelemen. 3rd Part	27
Erzsébet Zsakó: Dr. Mikó Zsakó Aranka 1889—1968 ● Mrs. Dr. Lóriné Mikó, Aranka Zsakó 1889—1968	41

LUCRĂRI OMILETICE ● SERMONS

Mózes Kedei: Anul Nou fericit! ● Happy New Year!	49
„Tu te las pînă nu mă vei binecuvînta!“ ● Dreams Calling to New Life	51
Aron Török: Străduința spre desăvîrșire ● We Should Strive to Perfection	53
Dénes Pálfi: Iertare adevărată ● Real Forgiveness	57
Károly Kiss: Cum să edificăm? ● How to Build?	59
Concepte biblice ● Biblical Conceptions	61
Idei, cugetări ● Ideas, Thoughts	62
VIAȚA BISERICESCĂ ȘI ȘTIRI ● CHURCH LIFE-NEWS	64
RECENZII ● BOOK REVIEWS	67

Colectivul de redacție ● Editors

Președinte și redactor responsabil: **Dr. Lajos Kovács** episcop. Membrii: **Dr. János Erdő** (redactor responsabil adjunct), **Dr. Árpád Szabó** și **Dezső Szabó** (redactori), **György Andrásli** și **Lóriné Mikó**.

Redacție ● Editorial Office: 3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. Romania.
Tel. 1-52-71

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100